

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav filosofie a religionistiky
Filosofie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Jan Fršlínek

Skrytá podstata skutečnosti - Humovské pojetí
Secret Nature of Reality - Humean Approach

2018/2019

Vedoucí práce: Mgr. Jan Palkoska Phd.

Poděkování

Rád bych poděkoval vedoucímu této práce panu doktoru Janu Palkoskovi, za ochotu, s níž se ujal jejího vedení, za veškeré podnětné připomínky a především za velmi podrobné a podnětné analýzy. Musím poděkovat též za trpělivost, s níž pročetl různé verze práce i přes jejich nemalý rozsah. To vše velmi napomohlo k finalizaci diplomové práce do výsledné podoby.

Dále bych rád poděkoval Mgr. Martinu Brajerovi z Fyzikálního ústavu Akademie věd ČR za podnětné diskuze, které jsme spolu dlouhodobě vedli, a které umožnily vznik poslední kapitoly této práce v současné podobě. Musím poděkovat i za velmi cenné připomínky k samotnému textu této kapitoly. Za konzultaci striktně fyzikálních aspektů této kapitoly a její odbornou revizi bych ještě rád obzvláště poděkoval Prof. RNDr. Jiřímu *Hořejšímu*, DrSc. z Ústavu částicové a jaderné fyziky MFFUK.

Dále děkuji také panu docentovi Lukáši Zádrapovi z Ústavu Dálného východu FFUK, za konzultaci a revizi úseku práce, který čerpá mj. z motivů taoistické filosofie. Za zpětnou vazbu a cenné postřehy související s touto tematikou děkuji též Mgr. Kateřině Gajdošové.

Velmi rád bych poděkoval též Doc. Jamesi Hillovi za přívětivost, s níž se těsně před dokončením této práce uvolil mj. k odpovědi na otázky ohledně Humova a Lockova pojetí počtu (number) a kvalit. Též bych velmi rád poděkoval za ochotné zapůjčení manuskriptu článku *Hume on Animal Instinct and Human Reason*, který obsahoval podnětné informace, z nichž jsem mohl při finálních úpravách práce čerpat.

Rád bych poděkoval ještě Doc. Václavu Němcovi, Prof. Lence Karlíkové a také Doc. Jakubu Čapkovi za jejich vstřícné odpovědi na mé otázky a za to, že mi ochotně věnovali svůj čas.

Na závěr bych rád poděkoval své rodině a partnerce Šárce za velkou podporu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu, a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 12. 8. 2019

Jan Fršlínek

Abstrakt

Tato práce pojednává o problematice skryté podstaty věcí a skutečnosti v kontextu filosofie Davida Huma. Je v ní tematizováno zda věcem, které vnímáme, a které jsou chápány jako percepce, může (v rámci Humova pojetí skutečnosti) odpovídat něco, co leží za nimi – tedy skrytá podstata. První část práce je věnována zkoumání filosofie Davida Huma. V její druhé části jsou pak na humovském půdorysu vystavěny samostatné úvahy o skryté podstatě a její povaze. Výchozím bodem zkoumání jsou tři vybraná pojetí substance, tak jak jsou prezentována v knize *Treatise of Human Nature*. Prizmatem Humovy kritiky je představena koncepce Johna Locka a koncepce peripatetická. Poté je především představena interpretace *New Hume*, v jejímž rámci Hume předpokládá skryté entity za empirickou skutečností. Na tomto základě jsou následně vystavěny dvě samostatné úvahy o skryté podstatě a její povaze, která je dále popisována (a to nepřímým způsobem). Na závěr je představen vlastní návrh pojetí skryté podstaty, který má charakter čisté aproximace, jíž jsou schopné naše omezené a nedokonalé schopnosti.

Klíčová slova

Empirismus, David Hume, skrytá podstata, skutečnost, percepce, kvality, Nový Hume, numericita, prostorovost, *nediferencovanost*, individuace, substance, kvantová teorie pole, fluktuace kvantového pole

Abstract

This thesis enquires into the question of the hidden nature of things and reality in the context of David Hume's philosophy. In the context of a Humean approach to reality, it discusses whether the things which we perceive and which are considered to be perceptions can have some sort of non-empirical correlation that lies beneath them and whether it can be called the hidden nature of these things. The first half of the thesis is focused on the philosophy of David Hume. In the second half of the thesis two original considerations about the hidden nature and its characteristics are presented. The thesis starts with three selected theories of substance as presented in *A Treatise of Human Nature*. The theory of John Locke and the theory of the peripatetics are presented from Hume's critical perspective. Consequently is presented an interpretation called the New Hume. In the context of this interpretation, Hume presumes that there are hidden entities lying beneath empirical reality. Then, there are two considerations focused on the hidden nature of things and its characteristics which are presented. These characteristics are consequently being described in an indirect manner. And finally an original suggestion of how to understand the hidden nature is presented. It has the character of mere approximation, because that is all that can be achieved by our limited and imperfect faculties.

Key words

Empiricism, David Hume, secret nature, reality, perceptions, qualities, New Hume, numericity, spatiality, *nondifferentiation*, individuation, substance, quantum field theory, quantum field fluctuations

Obsah

Úvod.....	7
1. Tři pojetí substance	10
1.1. Lockovské pojetí substance	10
1.1.1. Problém jednoty.....	11
1.1.2. Problém identity.....	13
1.1.3. Substance jako řešení.....	16
1.2. Peripatetické pojetí substance	18
1.3. Humovské pojetí substance	20
2. Skrytá rovina skutečnosti: Novo-humovské pojetí	25
2.1. Předběžná poznámka	25
2.2. Zkoumání a skrytá rovina.....	27
2.3. Interpretace Nový Hume	33
2.3.1. Ilustrace	41
3. Zkoumání o skryté podstatě	44
3.1. Rekapitulace a východisko úvah	44
3.2. První úvaha o skryté podstatě.....	45
3.3. Druhá úvaha o skryté podstatě	50
3.3.1. Sekce α	51
3.3.2. Sekce β	54
3.4. Skrytá podstata a novoplatónské pojmové nástroje	56
3.4.1. Popis skryté podstaty	57
3.4.2. Vnímání a proces individuace z nediferencovanosti	61
4. Skrytá podstata skutečnosti: Vlastní návrh	66
4.1. Předběžná poznámka.....	66
4.2. Skrytá podstata skutečnosti - aproximace	68
4.3. Antinomie aktivní versus pasivní	77
Závěr.....	79
Seznam literatury.....	82
Seznam příloh	87

Úvod

Cílem této práce je prozkoumat problematiku skryté podstaty v kontextu filosofie Davida Huma a následně na tomto základě nastínit původní možnost, jak skrytou podstatu skutečnosti chápat.

Skrytou podstatu pro účely této práce předběžně definuji jako na nás nezávislou a našim smyslům nepřístupnou *entitu*, která leží mimo oblast smyslové zkušenosti. Tuto entitu zároveň předběžně pojímám jako princip individuace¹ empirických objektů či těles a jako zdroj² percepce, z nichž tyto objekty jakožto komplexy percepce sestávají³. Toto prvotní vymezení bude sloužit jako východisko pro další zkoumání. Teprve v průběhu práce se však ukáže, jakým způsobem bude třeba chápání skryté podstaty případně upravit a jak vlastní pojetí skryté podstaty založit. Bude však nejprve třeba ukázat, zda lze vůbec o skrytých entitách za percepcemi v souvislosti s Humovou filosofií uvažovat. Hume se vyjadřuje relevantním způsobem⁴, když hovoří o substanci, jejíž koncepci podrobuje své kritice. *Projekt hledání skrytých podstat* a jejich zkoumání proto otázkou substance uvádím a činím z ní výchozí bod dalších úvah.

Diplomová práce se skládá ze čtyř kapitol: 1. *Tři pojetí substance*, 2. *Skrytá rovina skutečnosti: Novo-humovské pojetí*, 3. *Zkoumání skryté podstaty*, 4. *Skrytá podstata skutečnosti: Vlastní návrh*. První a druhá kapitola jsou věnovány Humově filosofii a jejímu zkoumání. Třetí a čtvrtá kapitola obsahují samostatné zkoumání skryté podstaty a úvahy zbudované na humovském půdorysu.⁵

V první kapitole nastiňuji konkrétní možnosti chápání substance tak, jak je tematizuje a kritizuje sám David Hume. Činím tak na základě vybraných pasáží díla *Treatise of Human Nature*. U pojetí substance, jejichž autorem není Hume, se zaměřuji především na jeho kritiku těchto koncepcí. Zmiňuji tři různá pojetí substance, která lze v textu *Treatisu* vysledovat.

¹ Tj. jako příčina jednoty percepce konkrétního objektu.

² Skrytá podstata je chápána jako tzv. genetický základ impresí. Srov. s Rodem, který hovoří o genetickém základu idejí. Viz RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie. II, Od Newtona po Rousseaua*. Praha: OIKOYMENH, [2004]. str. 402-405. Dále jen RÖD, W. *Novověká filosofie II*. V této práci je skrytá podstata chápána jako soukromý zdroj percepce empirického tělesa či jako jejich příčina.

³ Jedná se především o ty naše percepcce, které přirozeně nahlížíme jako individuální rozprostraněné entity, které chápeme jako externí objekty.

⁴ Tj. vyjadřuje se ve smyslu, který se podobá smyslu výše uvedené definice.

⁵ Kapitoly 1,2 a 4 se dělí na tři části. Kapitola 3 čítá o jeden úsek navíc.

(1) Jako první představuji lockovskou pozici. V jejím rámci je substance pojímána jako nepřístupné a *neznámé cosi za smyslovými kvalitami* – percepcemi. *Neznámé cosi* je chápáno jako příčina námi zakoušených percepcí. V rámci této pozice je zároveň se substancí operováno jako s principem jednoty a identity smyslových kvalit.

(2) Dále pojednávám o pozici peripatetické, v jejímž rámci hraje odlišná koncepce substance podobnou roli.

(3) Nakonec nastiňuji vlastní pozici Humovu, která odpovídá tzv. standardnímu čtení Huma. V rámci této pozice se substance zcela rozpadá na disparátní percepcce. Zdá se tak, že Hume musí zamítat jakoukoliv koncepci čehokoliv, co by mohlo existovat *za smyslovými kvalitami* či čehokoliv, co by stálo v jejich základu jako jejich možný zdroj.

Ve druhé kapitole se po úvodní poznámce zamýšlím nad konkrétními Humovými výroky z díla *Zkoumání lidského rozumu*, které kontrastují s celkovou Humovou pozicí, tak jak byla nastíněna v první kapitole. Na základě prozkoumání těchto výroků se nabízí pochybnost o skutečnosti, že standardní interpretace odpovídá Humovým záměrům. V souvislosti s tím se otevírá možnost, že Hume nám nepřístupnou rovinu existence ležící za percepcemi nezamítá, nýbrž že ji uznává. V návaznosti na předchozí úvahy dále ukazují, že nové navržené čtení Davida Huma není ve skutečnosti zcela nové. Odpovídá totiž zavedené a legitimní interpretační pozici *New Hume*. Tuto pozici proto přibližuji ve zbývající části kapitoly.⁶

Ve třetí kapitola se věnuji zkoumání skryté podstaty a představuji vlastní úvahy o její povaze. Na základě první úvahy se ukáže jako možné tvrdit, že nejen sekundární kvality, ale i kvality primární existují jinak ve skryté podstatě a jinak v naší mysli. Tuto úvahu je možné chápat i tak, že ve skryté podstatě žádné kvality (tak jak je známe) vůbec neexistují.⁷ Poté pokračuji druhou úvahou, která je speciálně zaměřená na tělesa. Závěrem obou úvah je mj., že tzv. skryté podstaty těles nemohou mít numerickou a prostorovou povahu (nebo konkrétní tvar) a nemohou tak být principem jednoty a identity těles⁸, která sestávají z jinak samostatných percepcí. Skrytá podstata může být ale i nadále chápána jako zdroj percepcí. Také se ukáže, že skryté podstatě zřejmě nelze pozitivně přiřknout běžná smyslová určení a v jistém

⁶ Skrytá podstata za percepcemi se tak ve světle této kapitoly má ukázat jako moment, který je s Humovou filosofií relevantním způsobem spojený.

⁷ V tomto kontextu bude možné mluvit spíše o dispozici či o dispozicích pro vyvolání konkrétních percepcí, resp. konkrétních empirických určení.

⁸ Resp. percepcí těles.

specifickém ohledu ani jsooucnost. Na závěr se takto poжатou skrytou podstatu pokouším uchopit a popsat pomocí k tomuto účelu vhodně zvolených pojmových nástrojů.

Ve čtvrté kapitole navrhuji původní možnost, jakým způsobem skrytou podstatu skutečnosti chápat. Činím tak pomocí ilustrace, která užívá motivy ze současné kvantové mechaniky (koncepce fluktuací vakua), motivy a pojmy z novoplatónské filosofie či motiv fenomenálního pozadí.⁹ Tyto ilustrace ovšem nejsou pozitivním popisem skryté podstaty, ale pouhým pokusem o aproximaci. Svůj účel tak splní, až pokud je odhodíme a *povzneseme se nad ně*. Tuto ilustraci představuji bez nároku na tvrzení, že v ní navrhovaná možnost chápání skryté podstaty je jedinou správnou cestou, jak dále rozvíjet myšlenky Davida Huma a jak dále zkoumat jím přímo, či nepřímo vytyčené problémy. Právě naopak, pluralitu přístupů, názorů či soupeřících teorií chápu spíše jako různé úhly pohledu na (unikající) pravdu, z nichž každý odkrývá a interpretuje její specifický aspekt, a tím ji (spolu)utváří. Dle mne se tak může dít nikoliv nepodobně způsobu, kterým smysly interpretují a *mediují*¹⁰ skrytou podstatu do pro nás srozumitelné a přístupné podoby percepce.¹¹

⁹ Ilustrace je také částečně inspirována vybranými motivy taoistické filosofie. Těmto motivům je samostatná Textová příloha č. 2, která obsahuje též vybrané citace a odkazy na relevantní literaturu k dalšímu studiu.

¹⁰ Tj. prostředkují

¹¹ Tato práce je zamýšlena jako hypotetické zkoumání skryté podstaty a toho, jakou povahu by měla, pokud by existovala. Formulace, úvahy a závěry této práce je třeba chápat v duchu zdravého skepticismu. Neuvádím u každé věty skeptické formule typu „zdá se“, „asi“, „je možné“. Na hypotetický charakter následujícího zkoumání z důvodu důslednosti upozorňuji již předem, byt z vlastního textu práce by tento přístup měl být též patrný.

1. Tři pojetí substance

V této kapitole jsou přiblížena tři pojetí substance, která se vyskytují v Humově knize *Treatise of Human Nature*¹². V první podkapitole je představena substance lockovského typu a způsob, kterým ji Hume kritizuje. Ve druhé podkapitole je přiblížena peripatetická koncepce substance. Ve třetí podkapitole je pak představeno Humovo pojetí substance, které odpovídá tzv. standardnímu čtení Davida Huma.¹³ Tato kapitola prezentuje Humův kritický náhled na tyto koncepce.

Tato kapitola vychází z částí *Treatisu* s názvy *Of the ancient philosophy*¹⁴, *Of modes and substances*¹⁵ a dále též z úseků *Of the immateriality of the soul*¹⁶ a *Of personal identity*.¹⁷ Čerpá také z appendixu¹⁸ a abstraktu *Treatisu*¹⁹. Všechny zmíněné kapitoly jsou čteny s ohledem na kapitolu *Of Scepticism with regard to senses*, z níž je také čerpáno.²⁰

1.1. Lockovské pojetí substance²¹

John Locke chápe substanci jako nám nepřístupné *neznámé cosi* ležící za sférou obsahů mysli. Tento objekt, který je na nás nezávislý, obsahuje kvality jakožto dispozice k vyvolání ideje.²² Ideje v mysli tak jsou idejemi kvalit a mají příčinu v tomto skrytém objektu.²³ Bez

¹² Hume, David a Norton David. *A Treatise of Human Nature*. New York: Oxford University Press, [2000], dále jen Hume, D. *Treatise* Srov. též s českým překladem: HUME, David. *Pojednání o lidské přirozenosti*. Kniha 1., Rozum. Praha: Togga, [2015].

¹³ K standardnímu čtení či interpretaci Huma viz zejm. kap. 2.3. *Interpretace Nový Hume*

¹⁴ Hume D. *Treatise* str. 144-148

¹⁵ Hume D. *Treatise* str. 16

¹⁶ Hume D. *Treatise* str. 152-164

¹⁷ Hume D. *Treatise* str. 164-171

¹⁸ Hume, David. Appendix IN: Hume, David. *A Treatise of Human Nature*. New York: Oxford University Press, [2000], str. 396-401 (dále jen Hume, D. Appendix)

¹⁹ Hume, David. An abstract of a book IN: Hume, David a Norton, *A Treatise of Human Nature*. New York: Oxford University Press, [2000], str. 403-417 (dále jen Hume, D. Abstract).

²⁰ Dále též SRS. Detailní analýza této kapitoly by byla schopná vydat na samostatnou diplomovou práci. Jelikož samostatná interpretace a expozice této části *Treatisu* se neukázala jako nezbytně nutná, bylo v průběhu psaní od jejího zařazení upuštěno... Přesto jsou výsledky její analýzy v následujícím výkladu a celé práci přítomné. Viz Hume D. *Treatise* str. 125-144

²¹ Vycházet na tomto místě z Lockových textů není v rámci rozsahu této práce bohužel možné. (Vycházím především z Humovy kritické prezentace Lockových myšlenek a na Lockovy texty odkazuji pouze za účelem dílčího doplnění.)

²² Locke užívá slovo *idea* odlišně od Huma. Pro Huma je idea kopií imprese (resp. má v impresích původ), kdežto Locke chápe veškeré obsahy mysli jako ideje. Viz Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha: Svoboda. [1984]. str. 42 (dále jen Locke, J. *Esej*). Vit též Röd, W. *Novověká filosofie II str. 4.*, K tomuto tématu se podobně vyjadřuje např. také Allison. Viz Allison, Henry. *Custom and Reason in Hume*, New York, Oxford University Press Inc. [2008] str. 16

²³ Locke zcela důsledně nerozlišuje mezi kvalitami externího a na mysli nezávislého objektu a idejemi kvalit jakožto obsahy mysli. Pokud v této kapitole hovořím o idejích kvalit, činím tak proto, aby bylo jasné, že se jedná o mentální obsahy. Pod samotným označením kvality mám pak v této kapitole na mysli kvality v externím objektu, nikoliv mentální entitu (není-li z kontextu patrný opak).

zkreslujícího zprostředkování smyslů²⁴ však k tomuto objektu přístup nemáme. Nepoznáváme tedy přímo skrytou substanci, ale pouhé reprezentace. Předměty, které zakoušíme, jsou pak složeny z idejí různých smyslových kvalit. Substance je také základ jednoty a identity vnímaného předmětu. Doplňme ještě, že lockovská substance má mikrostrukturální²⁵ a zřejmě i materiální a prostorovou povahu.²⁶

Hume Lockovo pojetí substance²⁷ nepřijímá a důkladně je kritizuje. Hovoří o dvou problémech či kontradikcích, které podle něj lockovské filosofy k postulování substance vedou.²⁸ Jedná se o problém jednoty a problém identity.

1.1.1. Problém jednoty

Hume s Lockem souhlasí v tom, že ideje těles²⁹ sestávají z (idejí)³⁰ různých smyslových kvalit. Jednoduché ideje tak slouží jako konstituenty, či základní stavební bloky těles jakožto složených idejí, které existují v lidské mysli.³¹ Idea tělesa se z ničeho jiného neskládá. Problémem je, že lockovské ideje kvalit jsou v rámci Humovy filosofie samostatné entity, které jsou od sebe různé, rozdělitelné a rozlišitelné.³² Tuto tezi Hume poměrně přesvědčivě dokazuje.³³ Rozdílná *ens*, z nichž se předmět skládá, jsou podle Huma vzájemně propojená pouze stálým spojením (*constant union*). V běžném životě různé shluky sice přirozeně zakoušíme jako jednotu, nicméně je přesnější tvrdit, že se jedná pouze o jednotnou složeninu (*compound*)³⁴, kterou v její celkovosti tyto ideje konstituují.³⁵ Jednota shluku samostatných idejí tak spočívá pouze v tom, že na rozmanitost idejí jako na jednu věc (*one thing*) pohlížíme^{36, 37}.

Důvod, proč tak přirozeně činíme, je dle Huma následující:

²⁴ Toto zkreslení je výrazně patrné u sekundárních kvalit.

²⁵ Tj. korpuskulární

²⁶ Viz Locke, J. Esej str. 94-95

²⁷ Obecněji se jedná o pojetí lockovské. Srov. Norton, David. Annotations IN: Hume, David a Norton, David Treatise str. 478-9 (dále jen Norton, D. Annotations)

²⁸ Důsledně vzato se jedná i o další filosofy. Viz kap. 1.2

²⁹ Těleso (*body*). Stručně k tomuto pojmu u Huma viz Norton, D. Index IN: Hume, D. Treatise str. 602

³⁰ Resp. v Humově terminologii percepce

³¹ Při formulování této věty abstrahuji od závěrů kapitoly *Of personal identity* In: Hume, D. Treatise str. 164-171 § 1-23 K otázce duševní substance viz též níže v této práci.

³² Princip roznosti, rozlišitelnosti a rozdělitelnosti a tudíž samostatnosti daných entit. Dále též zkráceně jako RRR. K první zmínce viz Hume, D. Treatise str. 17 § 3, k dalšímu užití viz např. Hume, D. Treatise str. 146-7 § 5-7, resp. Hume, D. Appendix str. 399 § 12, příp. tamtéž str. 399 § 13-14. K Humovu pojetí percepce jakožto existence viz též Hume Treatise str. 48-49 § 1-9.

³³ Viz předchozí poznámka pod čarou.

³⁴ Tj. sjednocení základních částí, jejich těsné spojení.

³⁵ Utváří resp. doslova tvarují, formují (*form*). Viz Hume, D. Treatise str. 145 § 2

³⁶ Různé ideje tedy nejsou spojeny v jeden objekt díky lockovské substanci.

³⁷ K jednotě v tomto kontextu viz Hume, D. Treatise str. 145 § 2, resp. str. 146 § 5, příp. str. 144-148 § 1-11

Imaginace³⁸ pojímá jednoduchý objekt najednou, snadno a jediným aktem myslí. Spojení částí (*atomických* percepcí) ve složeninách má pak na mysl v důsledku podobný účinek. Mysl se chová, jako kdyby pojímala objekt, který je jednoduchý. Nijak přitom není pocíťováno přecházení z jedné části komplexu na druhou. Např. barva, chuť, tvar či další kvality seskupené v broskvi nebo melounu jsou díky tomu vnímány jako jeden předmět, a nikoliv odděleně. Na mysl vše působí takovým způsobem, jako kdyby se jednalo o objekt, který je nesložený a nikoliv o agregát částí.

Neznámé něco substance je podle Huma produkováno pouze imaginací filosofů. Děje se tak proto, aby mohli vysvětlit spojení částí, resp. spojení různých idejí v zakoušenou jednotu³⁹. *Neznámé něco* je v rámci lockovské pozice chápáno jako zdroj jednoty empirického objektu, který je složený, ale i tak je uchopován na způsob nesloženosti.⁴⁰ Takto pojatá nám neznámá substance, která je principem jednoty (union) různých percepcí, je však fikcí.⁴¹

Pozice, v jejímž rámci je přisuzována jednotu různým idejím, je podle Huma problematická. Filosofové, kteří ji zastávají,⁴² musí totiž zároveň uznávat složenost *věci* a zároveň i její jednotu, což vede k paradoxu.⁴³ Koncepti substance tak Hume v tomto světle chápe jako plod či projev snahy uvedený paradox vyřešit a zbavit se nepříjemného pocitu,⁴⁴ který je nám tímto paradoxem způsoben.

Hume vlastně diskredituje lockovskou koncepci substance tak, že od-vysvětluje předpokládaný mechanismus, který stojí za jejím vznikem.⁴⁵ Zdá se tak, že tím je lockovské koncepci substance zasazen první vážný úder.

V souvislosti s tematikou jednoty a složenosti můžeme ještě pro úplnost s Humem rozlišit dvě pozice. (1) V rámci lockovské či obecněji filosofické pozice je substance předpokládána jako princip jednoty percepcí. Tuto pozici Hume označuje jako teorii dvojí existence. (2) V rámci

³⁸ Obrazivá mohutnost myslí (imagination, fancy). Viz Norton, D. Glossary In: A Treatise of Human Nature. New York: Oxford University Press, [2000] str. 575, 576-577 (dále jen Norton, D. Glossary)

³⁹ Resp. fikci jednoty. Fikce (fiction) může být buď vědomá (conscious) a umělá nebo nevědomá (unconscious) a přirozené. K užití slova fikce u Huma viz Norton, D. Glossary str. 576 Srov. s Norton, D. Annotations str. 431

⁴⁰ Vlastně se tak jedná o jakousi syntézu mnohosti v reálném čase. Naše vůle, vědomí, resp. rozum jsou vzhledem k této činnosti zřejmě pasivní. Skutečnost v námi zakoušené podobě je díky ní nejspíše teprve umožněna, je jejím produktem. Syntézu tak lze označit v tomto kontextu jako ne-vědomou a pasivní.

⁴¹ Hume, D. Treatise, D. str. 146 § 5

⁴² Tj. zejména lockovští filosofové. Srov. však též s kap. 1.2

⁴³ Jinak řečeno, složenost objektu jakožto složené ideje je v jasném protikladu k jeho jednoduchosti, kterou přirozeně předpokládají běžní lidé i filosofové, pokud se zrovna neoddávají filosofické činnosti. Viz níže v textu.

⁴⁴ Nepříjemný pocit (uneasiness). K tomuto pocitu v kontextu identity viz Hume, D. Treatise str. 136-137 § 37 Tento pocit obecně pramení z kontradikce dvou protichůdných principů (zde jednotu a složenost). Abychom se jej zbavili, musíme postulovat substanci nebo jeden z principů obětovat. Srov. *tamtéž*.

⁴⁵ Zdá se tak, že se uchyluje k jakémusi proto-psychologickému redukcionismu.

pozice běžného lidu (*vulgars*)⁴⁶ jsou určité percepce považovány za jednoduché vnější objekty již automaticky.⁴⁷

1.1.2. Problém identity

Zcela identická věc⁴⁸ je podle Huma taková věc, která je jednoduchá, a která reálně trvá v čase beze změn či přerušení v existenci.⁴⁹ Identita předmětu⁵⁰ tedy spočívá v jednotě (*synchronní* identita)⁵¹ a *temporální* identitě (*diachronní* identita)⁵².⁵³ V běžném životě však můžeme zakoušet i poměrně výrazné změny a přerušení, se kterými se předmět v podobě idejí objevuje⁵⁴ v mysli. Identitu ale předmětům připisujeme i navzdory nim.

Je třeba doplnit, že podle Huma se ve skutečnosti daná věc (či přesněji percepce)⁵⁵ ve vědomí neobjevuje opakovaně. Jedná se pouze o sukcesi různých vzájemně si podobných *percepčí*.⁵⁶ Máme však sklon přirozeně tuto sukcesi komplexů či shluků percepčí nahlížet jako jednu věc, která je stále touž věcí i v průběhu času.

(1) Tuto věc tedy musíme nejprve chápat jako něco, co vykazuje jednotu v jednom momentu času. (2) Teprve pokud se s ní setkáme ve více okamžicích, je možné hovořit o identitě.⁵⁷

⁴⁶ Užití tohoto pojmu nemá pejorativní význam. Viz Norton, D. Glossary str. 582

⁴⁷ K teorii dvojí existence a lidovému pojetí jedné existence viz např. Hume, D. Treatise str. 134 § 34

Pro běžné lidi má být dle Huma přirozené, když si myslí, že vnímají spojení mezi objekty, které se často vyskytují pospolu. Srov. s výrokem: Tis natural for men, in their common and careless way of thinking, to imagine they perceive a connection betwixt such objects as they have have found constantly united together[...]. Viz Hume, D. Treatise str. 147 § 9

⁴⁸ Příp. těleso

⁴⁹ Doslova věc, která „pokračuje jsouc stejná“ (continuing the same). Viz Hume, D. Treatise str. 145 § 2

⁵⁰ Tj. objektu-percepce

⁵¹ *Synchronní* identita: Princip individuace jedné věci jako dané věci v jednom momentu. (Jednotu pak chápu též jako princip individuace v prostoru oproti identitě jakožto principu individuace v průběhu času a ve změnách.)

⁵² *Diachronní* identita: Dvou či více-členná relace takových objektů (objektů-percepčí) v různých momentech času, které se nám dávají stálým a koherentním způsobem. Pro ustavení identity je třeba sukcese, která je spojená s mnohostí a rozmanitostí. Ty jsou však v kontrastu s jednotou, která je složkou *temporální* identity. Pro jednotu pak dostačuje pouze jeden z momentů sukcese. Viz Hume, D. Treatise str. 133-134 § 26-30, viz též Norton, David. *Editor's Introduction*. IN: Hume, David a Norton, David. A Treatise of Human Nature str. I20-I21, I24-I26

⁵³ Podle mého názoru Humovská jednota a identita těmto konceptům odpovídá. (Pokud tedy odmyslíme, že termíny jednota a identita Hume občas částečně zaměňuje, což lze chápat spíše jako nedůslednost.)

⁵⁴ Řečeno jazykem blízkým jazyku tzv. běžného lidu (*vulgars*). Ten na rozdíl od Huma přirozeně předpokládá, že se po přerušení objevuje stále stejná entita, a nikoliv entita nová a jí pouze podobná. Podobně běžný lid předpokládá, že stejná entita přetrvává ve změnách. Viz níže v textu, resp. viz pozn. č 56.

Běžný lid, tzv. *vulgars*. Viz např. Norton, D. Glossary str. 582

⁵⁵ Tj. předmět jakožto komplex percepčí

⁵⁶ Nemáme co do činění s jedním objektem (percepčí), který se v mysli objevuje s *přestávkami*, ale vždy jde o zcela novou percepce. Nová percepce je s původní percepčí spojená pouze asociačními vztahy. (Dle mne zejm. vztahy podobnosti, příp. snad i sousednosti v čase či místě.) Viz Hume, D. Treatise str. 135-136 § 34-36 V kontextu expozice problému substance Hume též hovoří o vztazích sousednosti a kauzality. Viz Hume, D. Treatise str. 16 § 2

⁵⁷ Zdá se, že (2) druhý popsany problém je pro Huma mnohem palčivější než (1) problém první. V SRS pomíjí po většinu času zjevnou provázanost obou problémů a věnuje se téměř výhradně samotnému problému přerušovanosti a identity v čase.

To, že pro Huma je problematický bod (1), tj. jednota objektu, je patrné již z předchozího úseku kapitoly. Bod (2), tj. identita, je pak pro Huma problematický neméně než bod první. Prvním důvodem je to, že pozice, která je bodem (2) vyjádřena, obsahuje problematickou pozici (1).⁵⁸ I když bychom tuto skutečnost přešli a omezili bychom se pouze na to, co je v pozici (2) nové, problém by stále nebyl vyřešen. Pořád bychom se totiž museli potýkat s přerušovaností a zmíněnými variacemi objektu (změny v čase). Obojí je v protikladu k lidmi naprosto přirozeně předpokládané identitě objektu a ocitáme se tak opět mezi mlýnskými kameny dvou protichůdných vnitřních principů.⁵⁹ V praxi však musíme jeden z principů obětovat.⁶⁰ Je jím princip přerušovanosti a proměnlivosti. V běžném životě tento princip jednoduše přehlízíme, což má na svědomí činnost obrazivé mohutnosti mysli.⁶¹ Zj. lze říci, že přerušovanost ignorujeme na základě stálosti a koherence relevantních percepceí.

Díky určitému způsobu prezentace určitých percepceí v mysli, který se stálostí a koherencí vyznačuje, na nás tyto percepce působí podobným dojmem jako objekt, který reálně přetrvává.⁶²

Detailně tuto problematiku Hume analyzuje v kapitole *Of skepticism with regard to senses*.⁶³ V ní se z velké části věnuje problému přerušovanosti.⁶⁴ Naše mysl, resp. imaginace se nechce se zjevnou přerušovaností (v rámci proudu) percepceí smířit. Mezery odpovídající časovým úsekům, kdy daný objekt-percepceí nevnímáme, tak přehlízíme. V praxi přerušením nepřikládáme váhu a přerušovanost sama ke zničení ideje identity nestačí.⁶⁵

Hume se také samostatně věnuje otázce změn a zkoumá, proč ani ony často ke zničení ideje identity nestačí:

Změny předmětů v praktickém životě přecházíme podobně jako přerušovanost. Činíme tak ale pouze tehdy, pokud se dějí pomalu či postupně, jelikož v takovém případě pro nás nejsou téměř postřehnutelné. Ve chvíli, kdy bychom porovnali ideje (pozdvolna se měnícího objektu), které jsou oddělené delším časovým intervalem, mohli bychom ale shledat výrazné změny,

⁵⁸ Jednota je podmínkou temporální identity. Srov. pozn. č. 52

⁵⁹ Hume, D. Treatise str. 145 § 2

⁶⁰ Praxe odpovídá tzv. pozici běžného lidu. Srov. pozn. č. 54

Otázce identity se věnuje aktuální podkapitola.

⁶¹ Hume, D. Treatise str. 136-137 § 37, 145 § 3

⁶² Resp. dokonce dojmem, že jsou přímo tímto objektem.

⁶³ Odpovídající tematizaci této analýzy není možné na tomto místě zařadit. Pro více detailů viz Hume, D. Treatise str. 125-144 § 1-57

⁶⁴ Viz Hume, D. Treatise str. 136 § 36, 137 § 38, 138-139 § 42-44, 141-2 § 50, resp. viz předchozí pozn. pod čarou.

⁶⁵ Hume v této souvislosti hovoří vyloženě o nucení tuto kontradikci překlenout.

keré bychom již přehlédnout nemohli. V takovém případě by idea identity nevznikla, ale rázem by se dostavila idea různosti (diversity).⁶⁶

Dle Huma je zřejmé, že se v praxi nesetkáváme s ideálně identickými objekty, které se vůbec nemění. Empirická identita je tak pouhou fikcí Hume dokazuje, že to, co mylně považujeme za identický objekt, je pouze sukcese samostatných percepcí, které jsou sjednoceny⁶⁷ (či spojeny) dohromady pomocí velmi těsných vztahů.⁶⁸ Fikce identity vzniká tak, že mysl, která pozoruje sukcese, je vedena od jednoho *dílku* sukcese k *dílku* druhému a *dílkům* dalším pomocí snadného přechodu (easy transition).⁶⁹

Změnu idejí⁷⁰, které se od sebe (v rámci řady) liší vždy pouze minimálně, není přesto rozum schopn zaregistrovat. Je tomu tak přesto, že se jedná se o navzájem oddělené a různé entity (které jsou si pouze podobné). Rozum se tak chová podobně, resp. stejně, jako kdyby v průběhu času přehlížel jeden *naprosto* identický objekt.⁷¹ Chová se tedy tak, jako by nahlížel objekt zcela neměnný a nikoliv sukcese různých a samostatných, avšak navzájem se podobajících objektů (tj. idejí, resp. percepcí). Tyto členy řady jsou spojeny pouze asociační vazbou. (Zejména se jedná o vazbu založenou na podobnosti.⁷² Tato vazba je patrná nejvíce u sousedních členů řady, o něco méně u členů od sebe vzdálenějších⁷³).⁷⁴

Snadný přechod je dle Huma samou esencí (přirozených) vztahů, resp. je důsledkem jejich existence.⁷⁵ Imaginace snadno zaměňuje jednu ideji za druhou v případě, že jejich vliv na mysl je podobný.⁷⁶ Zdá se tak, že každá podobná následnost vztažených kvalit je snadno považována za jeden trvajících či doslova *pokračujících* (continuing) objekt, který existuje beze změny (variation). Snadný a nepřerušovaný pochod myšlení jsa podobný⁷⁷ v obou případech⁷⁸

⁶⁶ Viz např. Hume, D. Treatise str. 145-146 § 4

⁶⁷ Důsledně vzato výraz sjednocení se vztahuje jak na různé *dílky* odpovídající různým momentům sukcese, tak na různé části jednoho jednotně pojímaného agregátu percepcí. Zmíněné dílky mohou být teoreticky jednoduché anebo mohou být jednotným agregátem. V takovém případě je třeba mluvit o dvojitým sjednocení. (Tj. o sjednocení synchronním a sjednocení diachronním.)

⁶⁸ Viz pozn. č. 56

⁶⁹ Tj. přechodu mezi kvalitami či percepcemi, které následují po sobě.

⁷⁰ Změnu *sousedících* idejí, resp. jejich střídání.

⁷¹ Tj. jednu percepci, která je stále stejná. (U percepcí těles se pak zřejmě bude jednat o percepci složenou.)

⁷² Hume, D. Treatise str. 135-136 § 34-36

⁷³ Srov. Hume, D. Treatise str. 145-146 § 2, resp. srov. *tamtéž* str. 13 § 3

⁷⁴ Pro ilustraci: Představme si sazenici rostoucí postupně ve vzrostlý strom. Percepce, které od sebe dělí pár vteřin, si budou zřejmě podobnější než percepce, které od sebe dělí několik let. Srov. Norton, D. Annotations str. 478

⁷⁵ Zdá se, že skutečnost, zda je chápán jako základ existence nebo její důsledek, záleží na konkrétní perspektivě.

⁷⁶ Viz Hume, D. Treatise str. 145 § 3, 134-135 § 32

⁷⁷ Jedná se o podobnost aktů, nikoliv idejí. Je tedy otázkou, co by podle Huma spojovalo tyto akty. Srov. Hume, D. Treatise str. 135 § 32

⁷⁸ Pochod je podobný pro jeden kontinuálně existující identický objekt i následnost samostatných percepcí, které jsou spojené asociačními vazbami. Ke kontinuální viz Hume, D. Treatise str. 125-126 § 2, resp. Hume, D. Treatise str. 125-144 § 1-57

snadno klame mysl a vede nás tak k připisování identity pouhé proměnlivé následnosti propojených percepcí. Máme tak co do činění s podobnými⁷⁹ akty mysli nebo s obdobnou dispozicí mysli⁸⁰. Jejich podobnost je důvodem, proč činíme zmíněnou chybu a zaměňujeme přerušované a proměnlivé za kontinuálně existující a neměnné⁸¹.

Změny v rámci následnosti idejí mohou vyvstávat postupně, což ztěžuje rozpoznání nestejnosti identicky působícího objektu. Pokud by změny byly náhlejší a výraznější, mohlo by se stát, že naše představa identity objektu by byla snadno zničena. V případě, že se však změny dějí postupně, máme menší sklon je postřehnout právě pro snadnost přechodu mezi sobě vždy podobnými idejemi. Celková byť i výrazná změna se tak před našimi zraky skryje díky delšímu času, během něhož k ní dojde.⁸²

V souladu s Humovou kritikou (jak byla nyní nastíněna) pak je následující tvrzení:

Pokud bychom porovnali dva od sebe vzdálené momenty času a jim odpovídající percepcie a přehlédli je jedním aktem mysli, nemysleli bychom si, že se jedná o jeden stejný objekt, ale o objekty zcela různé.

Situaci lze ilustrovat na příkladu jablka. Toto ovoce od momentu utržení postupně stárne. Změna je pozvolná, a pokud jsme přítomni po celou dobu, sotva ji registrujeme. *Konsekutivní* percepcie se od sebe navzájem téměř neliší. Pokud však jablko necháme svému osudu několik dní či týdnů a poté se vrátíme, změna je již výrazná. Percepcie oddělené od sebe několika dny či týdny jsou mnohem odlišnější. Po ještě delší době by se rozdíl mohl stát tak velký, že bychom již jablko vůbec nemuseli poznat.⁸³

Celkově vzato Hume vlastně diskredituje substanci pomocí popisu mechanismu, kterým vzniká naše představa identity. Popisuje také zásadní a problematický kontrast mezi identitou⁸⁴ a přerušovaností či změnami.⁸⁵

1.1.3. Substance jako řešení

Z předchozích úseků je patrné, že naše myšlení se ocitá v kontradikcích. Zjednodušeně řečeno na jedné straně je předpokládána jednota a identita objektu, která plyne z imaginace. Na

⁷⁹ Tj. velmi podobnými.

⁸⁰ Tj. stavem mysli. Viz též pozn.č 81

⁸¹ Celou situaci lze interpretovat tak, že podobnost vyvolává stav mysli, v němž k záměně přirozeně dochází.

⁸² Hume, D. Treatise str. 145-6 § 4

⁸³ Srov. Norton, D. Annotations str. 478

⁸⁴ Tj. již zdiskreditovanou identitou.

⁸⁵ Hume, D. Treatise str. 145-146 § 2-4

straně druhé je přerušovanost proudu percepce, změny a složenost,⁸⁶ které mají kořen v rozumu (reflexion)⁸⁷.⁸⁸ Přítomnost kontradikce v nás vyvolává nepříjemný pocit.⁸⁹ Proto, abychom se od něj osvobodili, si dle Huma běžně vytváříme představu objektů či těles, které existují kontinuálně a nezávisle na mysli.⁹⁰

Lockovští filosofové prý dokázali nahlédnout faleš a klam této *lidové* pozice⁹¹, což se zračí ve skutečnosti, že v rámci své teorie nepřipisují dokonalou identitu percepce. Dle Huma se však od této problematické pozice zcela oprostít nedokázali. Z toho důvodu přijímají koncepci substance a postulují *neznámé cosi*, které leží za zakoušenými idejemi. Skrytá substance je chápána jako jednoduchá entita, která přetrvává v čase beze změn a přerušování. Zároveň nám nijak nebrání uznávat u percepce složenost, přerušování a změny. Koncepcí substance je osvobození od nepříjemného pocitu, který pramení z popsání kontradikcí. Uspokojuje totiž protikladné tendence imaginace a rozumu tak, že každou tendenci lokalizuje do jedné sféry existence.⁹² Hume o takto pojaté koncepci substance hovoří jako o teorii dvojí existence. Ta je podle něj ve skutečnosti pouze pokroucenou odnoží lidové koncepce, v jejímž rámci běžní lidé považují přirozeně ideje za své jediné objekty⁹³.⁹⁴ Úvahy filosofů tak v důsledku koření ve stejném principu⁹⁵, který běžné lidi vede k jejich nevědomosti.⁹⁶

Hume vlastně kritizuje lockovskou pojetou substancí tak, že se snaží nalézt motivaci, která vedla k jejímu vzniku. Psychologicky od-vysvětluje mechanismus, který podle něj stojí v základu této koncepce. Na základě této kritiky lockovskou substancí napadá. Dokonce se zdá, že ji redukuje na výsledek činnosti psychických⁹⁷ procesů.⁹⁸

Shrnutí

Substance je v rámci lockovského pojetí chápána jako mikrostrukturální *neznámé cosi* za idejemi (smyslových kvalit), za sférou percepce. Je chápána jako zdroj percepce i princip

⁸⁶ Resp. změny a složenost

⁸⁷ Jinde v *Treatisu* též jako *reason* a *understanding*

⁸⁸ Fikci jednoty a identity produkuje imaginace. Rozum nám naopak říká, že i podobné percepce (které bychom mohli chápat jako jeden trvající objekt) jsou ve skutečnosti přerušované a rozdílné. Každá mohutnost nám tak říká něco jiného. Viz Hume, D. *Treatise* str. 142 § 52, srov. pozn. č. 39

⁸⁹ Nepříjemný pocit (*uneasiness*). Viz pozn. č. 44

⁹⁰ Ke kontinuální existenci viz pozn. č. 78. K *distinktní* (tj. nezávislé a externí) existenci viz *tamtéž*.

⁹¹ V jejímž rámci jsou objekty jednotné a identické (a zároveň se neliší od percepce). Viz pozn. č. 54

⁹² Jednu z nich do sféry percepce, druhou do skryté a nepřístupné sféry za nimi.

⁹³ Hume, D. *Treatise* str. 142 § 52

⁹⁴ K detailnímu pojednání celé zde pouze krátce a zjednodušeně nastíněné problematiky viz Hume, D. *Treatise* str. 129-144 § 15-57

⁹⁵ Imaginace

⁹⁶ Srov. Hume, D. *Treatise* str. 148 § 10

⁹⁷ Nebo dokonce psychohygienických procesů. (Snaha zbavit se nepříjemného pocitu).

⁹⁸ Je však otázkou, zda „psychologické od-vysvětlení“ takto pojatou koncepcí substance skutečně vyvrací, a zda je její vyvrácení doopravdy Humovým záměrem. O tom však bude detailněji promluveno až v další části práce. Viz kap. 2

jednoty a identity v čase. Tuto koncepci *skryté substance* Hume kritizuje a snaží se nalézt a psychologicky popsat mechanismus jejího vzniku. Označuje substanci za fikci, která vzniká díky kontradikci mezi přirozeně předpokládanou jednotou a temporální identitou⁹⁹ na jedné straně a zjevnou složeností a přerušovaností v percepcích (příp. změnami v nich) na straně druhé.

1.2. Peripatetické pojetí substance¹⁰⁰

Substance¹⁰¹ se v peripatetickém pojetí skládá z podkladového substrátu, resp. primární látky¹⁰² a z esenciální formy. Kromě toho bývá modifikována dalšími, neesenciálními charakteristikami. Ty jsou chápány jako charakteristiky v substanci *inherující*. Např. jablko sestává ze substrátu modifikovaného esenciální formou jablka a specifických akcidentů či vlastností jako např. barva či tvar, vůně, chuť atp.¹⁰³

Peripatetici dále hovoří o elementech (oheň, voda, vzduch, země), které jsou jedné a téže látky¹⁰⁴. Změny v tělesech mají být vysvětlitelné ze změn těchto základních prvků. Každému z nich je připisována *distinktní* forma (tvar). Peripatetici předpokládají, že je zdrojem všech specifických kvalit¹⁰⁵, kterými se prvky vyznačují.¹⁰⁶

Pokud abstrahujeme od prvků, substanciální forma obecně má roli principu jednoty a identity a je zdrojem specifických kvalit¹⁰⁷ předmětu.¹⁰⁸ První látka (*materia prima*) má být naopak perfektně stejnorodá ve všech tělesech.

Jelikož substanciální forma je složkou substance, peripatetická substance je ve výsledku¹⁰⁹ opět principem jednoty a identity. (V tom se podobá jinak odlišnému lockovskému pojetí.)

⁹⁹ Tj. fikcemi, které jsou nicméně běžnou součástí naší zkušenosti. Srov. pozn. 39

¹⁰⁰ Resp. scholastické pojetí. K tomuto označení viz Norton, D. Annotations str. 430-431 Hume chápe jako peripatetiky všechny komentátory a následovníky Aristotela. Viz *tamtéž* str. 479

K obsahu této kapitoly viz Hume, D. Treatise str. 144-148 § 1-11

Pro účely této práce je vycházeno (téměř výhradně) z Humových zmínek o peripatetické filosofii, které samozřejmě mohou být značně tendenční.

¹⁰¹ Resp. též věc či těleso

¹⁰² Nikoliv z primární substance (primary substance), jak je uvádí Norton. Viz Norton, D. Annotations str. 430-431

¹⁰³ Norton, David. Norton, D. Annotations str. 430

¹⁰⁴ Jedná se zřejmě o první látku.

¹⁰⁵ Zde má Hume na mysli zřejmě vlastnosti elementů, nikoliv kvality jakožto percepcce. Srov. s následující pozn. pod čarou.

¹⁰⁶ Viz Hume, D. Treatise str. 146 § 6

¹⁰⁷ Kvalit odpovídajících esenciálním určením. Hume užívá slovo kvalita. Na tomto místě má však zřejmě na mysli kvality jakožto percepcce, smyslové charakteristiky objektu. Viz Hume, D. Treatise str. 164 § 6

¹⁰⁸ Tuto větu odvozují z odpovídajícího úseku *Treatisu* viz Hume, D. Treatise str. 146 § 6, Viz též Norton, D. Annotations str. 479

¹⁰⁹ Díky této formě

Například substanciální forma eukalyptu přistoupivší k původní látce je principem tzv. *speciace* daného (druhu) stromu, který činí tímto druhem i v jeho změnách. Zásadní čili esenciální charakteristiky daného typu objektu, tj. zde eukalyptu, se nemění, ať je sazenicí či vzrostlým stromem. Kromě esenciálních charakteristik bývá substance ověněna i tzv. akcidenty či případy,¹¹⁰ které ji vykreslují konkrétním způsobem¹¹¹ (v dané barvě, velikosti atp.¹¹²). Případy jsou prostřednictvím svého přistoupení či zmizení ze substance zodpovědné za dílčí změny, které nejsou příčinou zničení věci jednoho druhu a vzniku věci druhu jiného.¹¹³ Pokud se jedná o *malou změnu*, typ objektu je stejný, ale změnil se jeho případkové charakteristiky. (Eukalyptus je vyšší, má více větví atp.)¹¹⁴ Při *velké změně* se již jedná o zcela jiný druh a jedna substanciální forma je nahrazena formou jinou.¹¹⁵ (Strom ztrouchnivěl a stal se zeminou.)

Hume kritizuje, že v rámci peripatetické filosofie nemohou akcidenty existovat nezávisle na subjektu inherence. Například barva stromu nemůže existovat nezávisle na něm, resp. nemůže existovat nezávisle na jiné substanci, *k níž by připadala*.¹¹⁶ V rámci Humovy filosofie je naopak každý akcident, respektive každá kvalita¹¹⁷ *distinktní* existencí, která je odlišná od jiných existencí¹¹⁸ - může tak existovat samostatně: Není nijak sporné myslet, že libovolná kvalita existuje nezávisle na jiných kvalitách, ale ani, že tato kvalita existuje též nezávisle na substanci jako takové.¹¹⁹ Koncept akcidentů jako něčeho, co nepatří k esenci, avšak i tak přináležející k substanci, je nevyhnutelný důsledek peripatetického způsobu uvažování, kterému Hume oponuje.

Jinak řečeno, Hume napadá skutečnost, že peripatetici vyvozují závislost každé kvality, resp. akcidentu na substanci. Toto vyvozování má mít na svědomí stejný zvyk, který nás přirozeně vede k vyvozování spojení mezi příčinou a účinkem. Tento zvyk má totiž základ ve

¹¹⁰ z řeckého συμβεβηκός. K tomuto viz např. Norton, D. Glossary str. 571, Treatise nebo Norton, David. Annotations str. 479

¹¹¹ Typickým pro danou jednotlivinu.

¹¹² Pokud jsou tedy chápány jako neesenciální určení.

¹¹³ Srov. s Nortonovým popisem Viz pozn. č. 110

¹¹⁴ Zde se jedná o identitu (a to *diachronní*). Srov. pozn. č. 52

¹¹⁵ K *malé* a *velké* změně detailněji viz Sousedík, Stanislav a Akvinský, Tomáš. Jsoucnost a bytí: úvod do četby sv. Tomáše Akvinského. Praha: Křesťanská akademie [1992] Str. 7-14 V tomto kontextu je možné hovořit i o vzniku, změně a zániku individuálního tělesa. V kontextu peripatetické filosofie je možné hovořit i o vzniku, změně a zániku individuálního tělesa, nikoliv pouze druhu. V rámci této práce však není možné zabíhat do detailních rozborů scholastické filosofie, jelikož i Hume se jí věnuje spíše okrajově.

¹¹⁶ Srov. Norton, D. Annotations str. 479

¹¹⁷ Hume na odpovídajícím místě v textu užívá slovo akcident záměně se slovem kvalita. Viz Hume, D. Treatise str. 144-148 § 1-11, K záměnnosti Viz Norton, D. Annotations Str. 431. (Záměnnost se týká i výrazu vlastnosti (properties) a mody (modes). Viz *tamtéž*.)

¹¹⁸ Tj. od jiných kvalit či akcidentů.

¹¹⁹ Jedná se o užití Humova principu RRR Viz pozn. č 32

skutečnosti, že běžně nepozorujeme konkrétní akcidenty nezávisle na něčem dalším. Typicky je zakoušíme společně se shlukem jiných kvalit, pro který předpokládáme společnou substanci. Popřípadě akcidenty vnímáme společně s něčím, o čem předpokládáme, že samo substancí je¹²⁰.¹²¹ Hume tedy kritizuje skutečnost, že peripatetičtí filosofové chápou substanci jakožto substrát.¹²² Tento podepírající podklad jim slouží jako podpora akcidentů-kvalit, které na něm *leží* jakožto na jakémsi svém základu. Peripatetici chápou substanci jako nositele, který *kvality nadnáší či nese* tak, že (je) drží pospolu.¹²³ Jak ale víme, podle Huma mohou všechny typy jednoduchých percpcí existovat jako samostatné svébytné entity či existence. Proto je přesvědčen, že substanci a závislý akcident předpokládají pouze filosofové, kteří si skutečnost jejich samostatnosti nejsou na rozdíl od něj schopni uvědomit. Za vznikem peripatetické koncepce substance stojí podobná motivace, která byla přítomná i u zrodu koncepce lockovské. Celkově vzato tak je v Humových očích koncepce substance (a akcidentu) planou konstrukcí, jejímž účelem je vysvětlit jednotu i identitu určitých percpcí.¹²⁴

Shrnutí

Koncepce peripatetické substance, která operuje se substanciálními formami a látkou, vznikla podle Huma (mj.) za účelem vysvětlení otázek jednoty a temporální identity. Substance tedy v pojetí peripatetiků zajišťuje identitu konkrétní individuální entity ve změnách (jejích neesenciálních určení). Tím se podobá jinak výrazně odlišnému pojetí substance lockovského typu.

1.3 Humovské pojetí substance¹²⁵

Humova pozice již částečně vykristalizovala při kritice lockovského a peripatetického pojetí substance.

Hume ideu substance pojímá způsobem, který se liší jak od peripatetiků, tak od Locka. Pro Huma je substance ve skutečnosti pouhým svazkem percpcí, konkrétněji svazkem

¹²⁰ Pozn.: Roli zde hraje, jak přesně víceznačné slovo substance aktuálně užíváme či chápeme.

¹²¹ Viz Hume, D. Treatise str. 146-147 § 7

¹²² Slovem substrát je zde označována substance, která má funkci podkladu, který tito filosofové nepoznávají. Srov. s výrokem: „[Philosophers] suppose a substance supporting, which They do not understand[.]“ Viz Hume, D. Treatise str. 147 § 8, K pojmu substrátu viz též Srov. Norton, D. Annotations str. 430,

¹²³ Hume, D. Treatise str. 147 §8 Zjevně se zde jedná o princip synchronní identity. Viz pozn. č. 51

¹²⁴ Viz Hume, D. Treatise str. 146-8 § 6-11

¹²⁵ Viz zejm. Hume, D. Treatise str. 16 § 1-3, přihlížím též k Norton, D. Annotations str. 430-431

jednoduchých idejí. Tyto ideje jsou však zároveň v imaginaci¹²⁶ propojeny díky svým asociačním vazbám. Kromě toho je k jejich shluku¹²⁷ v mysli připojeno konkrétní jméno.¹²⁸ Díky jménu si pak můžeme tento svazek percepce přivolat (recall) a upřít na něj duševní zrak nebo obdobný svazek vyvolat i v mysli ostatních lidí.¹²⁹ (Ještě o něco přesnější je myslím uvést, že ke shluku percepce je připojena symbolická idea tohoto jména, která má jeho funkci.)¹³⁰

Substance, jakožto svazek percepce spojených v imaginaci a označený jedním jménem, má podle Huma následující vlastnost. Pokud se objeví kromě percepce obsažených v původním svazku určitá nová percepce, která má spojení se zbytkem kvalit, přiřadíme ji automaticky k nim. Děje se tak, i když nová kvalita nebyla přítomná při našem prvním uchopení daného shluku jakožto již *hotového*¹³¹ jednotného celku. Pro ideu substance je tak typické (na rozdíl od ideje modu¹³²), že přidáním takovéto ideje není zničena, či změněna v substanci odlišnou

133 134

Jako příklad Hume uvádí složenou ideu zlata. Svazek percepce, který tomuto pojmu v naší mysli odpovídá, může sestávat např. z dílčích idejí barvy, váhy atd. Ve chvíli, kdy objevíme novou vlastnost, která je pro zlato charakteristická, jednoduše ji připojíme k původnímu shluku. Tak například ideu zlata můžeme doplnit o vlastnost rozpustnosti v lučavce královské.

¹²⁶ Resp. myslí

¹²⁷ Jedná se o vzájemně propojený shluk, který přirozeně chápeme jako mající jednotu, tj. jako *jednu věc*, tj. jakožto něco jednotného. Srov. kap. 1.1

¹²⁸ Hume, D. Treatise str. 16 § 2 Srov. též Hill, James. Hume on Animal Instinct and Human Reason, [V tisku, cit. 3. 7. 2019]. (Dále jen Hill, J. Hume. [V tisku, cit. 3. 7. 2019])

Je možné, že naše vnímání určitých shluků jako jednotných a identických (komplexů percepce) tedy není čistě pasivní, ale že je v nějakém smyslu dotvářeno v reálném čase i činností naší mysli, byť se zřejmě jedná o činnost nevědomou. (*Motiv dotváření* srov. s pozn. č. 339) Zdá se, že mysl lze v kontextu Humovy filosofie chápat i jako něco, co není zcela pasivní (a nikoliv jako něco, do čeho pouze proudí hotové obsahy, které se zde otiskují bez jakéhokoliv přispění z její strany ...)

¹²⁹ V kontextu Humovy (resp. od Berkeleyho převzaté) teorie abstrakce bych rád zmínil, že svazek idejí, spojený s konkrétním jménem, bude podle mého názoru pro každého člověka velmi pravděpodobně odlišný. Místo abstraktních obecných idejí Hume vlastně hovoří o singulární ideji s obecnou funkcí, která je vždy určitá co do stupňů kvality i kvantity. Jsa spojená se jménem či obecným pojmem, dokáže vyvolat představy jiných konkrétních idejí, které zastupuje. Nabízí se ale, že všichni lidé nemusí mít nutně s obecným pojmem spojenou stejnou konkrétní singulární ideu (jakožto zástupce dané třídy idejí). Spíše se naopak zdá, že každý jedinec bude mít ideu odlišnou. K abstrakci viz Hume, D. Treatise str. 17-20 § 11, resp. též str. 20-21 § 12-16 (popř. str. 21-22 § 17-18), Srov. též: Berkeley, George, Pojednání o základech lidského poznání, Praha: Svoboda [1995]. Filozofické dědictví. str. 35-58 § 25 (dále jen Berkeley, G. Pojednání)

¹³⁰ Podle mého názoru se jedná např. o ideu konkrétního zvuku (či obrazu textu, příp. kombinace obojího).

Tento zvuk jako singulární idea s obecnou funkcí je spojen se shlukem idejí a odpovídá tomu, co nazýváme jméno či pojem. Podobně tomu je i s konkrétní vizuální percepcí textu, který odpovídá danému jménu...

¹³¹ Tj. v našich představách hotového

¹³² S níž Hume ideji substance záměrně kontrastuje. Viz Hume, D. Treatise str. 16 § 3

¹³³ Pokud např. přidáme k ideji tance (tj. modu) ideu zpěvu, tato idea nepřetrvá, ale vznikne nová idea (revue). Viz Norton, D. Annotations str. 431

¹³⁴ Viz Hume, D. Treatise str. 16 - § 2-3. K pojmu substance (i modu) viz též Norton, D. Annotations str. 430-431. Srov. též kap. 1.1 a 1.2

Odpovídající ideji připojíme k idejím ostatním, přičemž předpokládáme, že patří k jedné substanti. (Předpokládáme rovněž, že připojení je umožněno právě onou substancí jakožto principem jednoty kvalit).¹³⁵

Idea substance má tedy schopnost absorbovat určité nové, k ní vztažené či s ní *příbuzné* ideje a nezaniknout tím jako takováto idea. Tím se liší od ideje modu, která tuto schopnost nemá. Důvod této neschopnosti, jak se mi zdá, není zcela jasný. Zdánlivě by jí mohla být skutečnost, že ideje modu nejsou vztaženy, resp. sjednoceny, zmíněnými dvěma vztahy tak těsně, ale že „jsou rozptýleny v různých subjektech [či předmětech]“.¹³⁶ Tuto poměrně jednoduchou a elegantní variantu však není možné udržet, jakkoli by to bylo příhodné. Uvedené tvrzení totiž zřejmě nelze aplikovat na všechny typy modů...

Hume hovoří o tom, že pokud jsou ideje modu spojeny k sobě zmíněnými vztahy, na jejich jednotící princip nepohlížíme jako na základ komplexní ideje. To znamená, že ideje modu jsou spojeny obdobně jako ideje substance, nicméně přesto u nich (ve filosofii) nepředpokládáme jakýsi neznámý základ. Navíc ani v běžném životě jim přirozeně nepřisuzujeme některé charakteristiky, které se mohou typicky pojít s určitým typem tzv. substanti.¹³⁷ Ideje modů nechápeme stejně jako na mysli vnější, na ní nezávislé entity a kontinuálně existující jsoucna¹³⁸.

Dle Huma se v praxi chováme stejně, jako by komplexní idea-shluk zlata nově připojenou vlastnost měla již od začátku.¹³⁹ Princip jednoty je tak z Humova pohledu pro filosofy hlavním principem určité komplexní ideje, a totiž komplexní ideje považované za substanti.

¹³⁵ Je samozřejmě otázkou, zda lze rozpustnost zlata v lučavce královské považovat za kvalitu stejně legitimně, jako například považujeme za vlastnost barvu či chuť jablka. Vzhledem k Humově náhledu na abstrakci by se totiž nabízelo zmínit pochybnost, zda pojmy jako váha, či rozpustnost jsou přímo pozorované kvality anebo zda se spíše nejedná o generalizace vzniklé procesem abstrakce z původních počítků. Např. u váhy by to mohl být pocit tlacení ruky dolů při zvednutí kusu libovolné hmoty. Tento *kinestetický* pocit mohl být následně spojen s představou tělesa. Konkrétní singulární idea, spojená s obecným pojmem a sloužící jako zástupce ostatních idejí konkrétních těles, se tedy mohla spojit s idejí váhy získanou výše popsáním způsobem. Díky tomu jsme mohli získat představu či pojem váhy tělesa obecně. Tuto konkrétní ideu představující ideu váhy jsme pak mohli připojit ke shluku idejí spojených s pojmem zlata (a až poté začít mluvit o jeho váze).

Ne nepodobně by tomu mohlo být i s kvalitou (ne)rozpustností. Zdá se mi, že nerozpustnost je spíše název procesu, který je složený z různých sukcesivních sérií percepce. Na jejich základě jsme si mohli vytvořit generalizaci, a to opět v podobě singulární ideje s obecnou funkcí, která zastupuje tyto různé percepce. Chápat tuto ideu jako běžnou kvalitu, je podle mne nepřesné. Ukazuje se tak kontrast mezi kvalitou jako daností smyslů a kvalitou jakožto výsledkem činnosti mysli! Tyto úvahy však není třeba na tomto místě více rozvádět, jelikož se nejedná o cíl této práce.

Podobná úvaha by se však mohla nabízet, i co se týká další z kvalit, například počtu. Měla by totiž relevanci pro úvahy v kap. 3.2, resp. v celé kap. 3 a kap. 4.

¹³⁶ V originále: „[...] are dispersed in different subjects“. Viz Hume, Treatise str. 16 § 3

¹³⁷ Typicky těles.

¹³⁸ V jejichž existenci zjednodušeně řečeno přirozeně věříme. Více k širšímu kontextu Humova pojetí víry (belief) v souvislosti s kontinuální a nezávislou existencí viz Hume, D. Treatise str. 125-144 § 1-57

¹³⁹ Tj. jako by k ní idea rozpustnosti v *aqua regia* byla připojena od jejího prvního pojetí či uchopení naší mysli.

Neznámé cosi v lockovském smyslu¹⁴⁰ je jimi chápáno jako jednotící princip, resp. jako princip synchronní identity (Humova *unity*) i *diachronní* identity (Humova *identity*)^{141, 142}. Z Humova úhlu pohledu je *neznámé cosi* naopak spíše pouhým ospravedlňujícím principem, díky kterému je možné vysvětlit imaginací vytvářené fikce jednoty a identity, které přirozeně předpokládáme v běžném životě.¹⁴³ Pro Huma nemá v tomto kontextu smysl hovořit o substanti jako takové (tj. o něčem jiném, než je onen pouhý svazek percepce). Onu byt' přirozeně přesvědčivou, přesto však iluzivní jednotu a identitu u jistých komplexů percepce dle něj zakládají pouze zmíněné vztahy (sousednosti, resp. kauzality)¹⁴⁴ společně se snadným přechodem myslí a díky podobností aktu uchopení¹⁴⁵ většího počtu těsně spojených percepce a aktu uchopení jedné jednoduché percepce.

Tyto obecné úvahy o substanti Hume promítá do svých úvah o substancích na kartesiánském půdorysu a uvažuje o substancích materiálních a imateriálních. Hovoří o hmotných tělesech na jedné straně a duších, já či myslích na straně druhé.

Substance ve smyslu tělesa (body) se Humovi rozpadá na jednotlivé percepce, které nemají společného nic než to, že jsou spolu pospojovány asociačními vazbami. Jedná se tedy o samostatné jednoduché percepce či kvality, které jsou spojeny v těleso (komplexní percepce) až díky činnosti imaginace. Samy o sobě jsou různé a tedy rozlišitelné a tedy i rozdělitelné¹⁴⁶. Pro Huma jsou samostatnými existencemi (tj. entitami), přičemž podle něj není žádný spor v tom, že by mohly existovat odděleně od myslí (ale i od případné substance, jak již bylo zmíněno). (Pro Huma je tedy iluzí chápat substanti jako něco jednoduchého a nedělitelného. Upozorňuje, že sebevíc se budeme snažit, zřejmě nedokážeme nalézt žádnou původní impresi, v níž naše idea *hmotné* substance koření. Jediné, čeho se dopátráme, budou pouhé diskrétní či

¹⁴⁰ Podobně jako peripateticky chápaná substance. Viz kap. 1.2

¹⁴¹ K jednotě a identitě u Huma viz kap. 1.1

¹⁴² Srov.: „The principle of union being regarded as chief part of the complex idea, gives entrance to whatever quality afterwards occurs, and is equally comprehended by it, as are the others, which first presented themselves.“ Překládám následovně: „Princip jednoty chápaný jako hlavní složka komplexní ideje, umožňuje připojení jakékoliv dodatečně se objevící kvality, a je chápán [či pojmán] stejně jako ostatní [kvality], které jsme vnímali již napoprvé.“ Viz: Hume, D. Treatise str. 16 § 2 Slovo jednota (union) je zde zřejmě chápáno též jako princip diachronní identity. I přes tuto a několik málo dalších výjimek se však k takové interpretaci Huma, podle níž jednotu a identitu rozlišuje způsobem popsaným již v kap. 1.1

Substance jakožto princip jednoty kvalit, umožňující mimo jejich existenci jako přirozeně jednotně nahlíženého celku a nikoliv jako agregátu, či shluku diskrétních částí, má i ospravedlňující funkci. Pro filosofy totiž ospravedlňuje neproblematické přičlenění dalších odpovídajících idejí k tomuto celku (tak jako by byly vždy jeho součástí). Lze tedy dle mne rozlišit substanti mající (pro filosofy) roli (1) principu spojení či sjednocení různých kvalit do jednotného celku i roli (2) umožňující rozšiřování tohoto celku o další ideje.

¹⁴³ Více k tomuto viz Hume, Treatise str. 125-144 § 1-5

¹⁴⁴ Viz. pozn. č. 56

¹⁴⁵ Pozn.: Jedná se o podobnost v dispozici myslí. K tomuto viz zejm.: Hume, D. Treatise str. 134-135 § 32, resp. Hume, D. Treatise str. 135-136 § 33-35

¹⁴⁶ Viz Hume, D. Treatise str. 17 § 3, dále viz např. Hume, D. Treatise str. 146 § 5, resp. Hume, D. Appendix str. 399 § 12, příp. též § 13-14

disparátní jednoduché impresie konkrétních od sebe různých, oddělených kvalit (spojených asociačními vazbami v celek fiktivní jednoty.) Materiální substance či těleso se tak ukazuje jako pouhý komplex percepce. Ten však může jako princip jednoty a identity zřejmě sloužit jen stěží.¹⁴⁷

Mysl, já či lidská duše jako substance imateriální Humově zdrcující kritice rovněž neuniká. Podobně jako u substance *materiální* Hume nedokáže najít žádnou původní impresi, která by byla zdrojem ideje této substance připojené k obecnému pojmu duše.¹⁴⁸ Vždy nachází pouze konkrétní impresie, např. hladu, žízně, lásky či konkrétní barvy atp.¹⁴⁹ Hume mysl, resp. její identitu přirovnává např. k republice, jejíž členové jsou spolu propojeni vzájemnými vztahy, ale nicméně kteří se neustále mění. Proti její jednoduchosti a především *imaterialitě* uvádí navíc argumenty i v kapitole *Of the immateriality of the soul*¹⁵⁰ (což již není předmětem této práce).¹⁵¹

Shrnutí

Celkově vzato, Humovo pojetí substance je založené zejména na kritice pojetí lockovského a peripatetického. Substance, ať tzv. materiální či imateriální, se Humovi rozpadá na shluk percepce, který je spojený pouze díky činnosti naší obrazivé mohutnosti, resp. který chápeme jednotně díky asociačním vazbám v naší mysli a díky jménu, které je k tomuto shluku připojeno.¹⁵²

Závěr kapitoly

V této kapitole jsem nastínil ve stručnosti tři pojetí substance, která lze vysledovat v díle *Treatise of Human Nature*. Nejprve jsem uvedl pojetí lockovské, které jsem představil skrz prizma Humovy kritiky. Poté jsem obdobným způsobem pojednal pojetí peripatetické (jež se přes odlišnosti s prvním ukázalo jako podobně motivované). Nakonec jsem představil pojetí substance prisuzované běžně Humovi v rámci tzv. standardní interpretace. V tomto pojetí se substance rozpadá na samostatné prchavé percepcie.

¹⁴⁷ Srov. Hume, D. *Treatise* str. 16 § 2, srov. též Norton, D. *Annotations* str. 430

¹⁴⁸ Respektive k pojmu imateriální substance, já.

¹⁴⁹ Hume, D. *Appendix* str. 399 § 15-18, též např. Hume, D. *Treatise* str. 164 §2. Relevantní je též kap. *Of personal identity*, viz Hume, D. *Treatise* str. 164-171 § 1-23. nebo též částečně kap. *Of the immateriality of the soul*, viz Hume, D. *Treatise* str. 152-164 § 1-35.

¹⁵⁰ Viz předchozí pozn. pod čarou.

¹⁵¹ K tomuto viz: Hume, D. *Treatise* str. 152-164 § 1-35

¹⁵² Jméno má tedy roli při poznávání určitých percepce jakožto *substance* či jednoho předmětu.

2. Skrytá rovina skutečnosti: Novo-humovské pojetí¹⁵³

V této kapitole je zkoumáno, zda je možnost existence skryté a nepřístupné roviny skutečnosti¹⁵⁴ slučitelná s Humovou filosofií. Je ukazováno, že Huma lze chápat jako filosofa, který klade důraz na omezenost lidského poznání, a který zároveň nevyklučuje existenci skrytých entit za percepcemi, ale spíše ji předpokládá.¹⁵⁵ Dále je ukázáno, že takovéto pojetí Humovy filosofie odpovídá legitimnímu interpretačnímu přístupu *New Hume*, o kterém v této kapitole rovněž pojednávám. Vycházeno je zejména z problematiky kauzality, o které Hume pojednává¹⁵⁶ dostatečně bohatě. Čerpáno je nejprve z knihy *Enquiry concerning Human Understanding* a poté ze sekundární literatury s novo-humovskou tematikou. Tato kapitola završuje přípravu půdy pro druhou polovinu této práce, která je zaměřena na zkoumání skryté podstaty.

1.2. Předběžná poznámka

Po představení Humovy kritiky substance a jeho vlastního náhledu na ní se může zdát, že jakýkoliv objekt či entita, který existuje za percepcemi předmětů, je v rámci Humovy filosofie něco naprosto nemyslitelného. A skutečně tomu tak je. Nelze popřít, že takovouto entitu není možné v rámci Humovy teorie percepcí uchopit a že ji nelze myslet.

Jak víme, Humova subtilní kritika substance spočívá v psychologické analýze mechanismů, které vedou v mysli filosofů ke vzniku její koncepce, jak v Lockovské, tak v peripatetické variantě. Tato kritika míří především proti neznámé substanci, která je chápána jako princip

¹⁵³ V této kapitole nepřináším v principu cokoli zásadně originálního. To je v souladu s jejím účelem, kterým je pouze nastínit takovou interpretační pozici Huma, která umožňuje hovořit o čemsi neznámém a nepřístupném – skrytou skutečností za percepcemi. Přitom se nám má otevřít cesta k vlastním úvahám o skryté podstatě, vystavěným na humovském půdorysu.

Z primární literatury využívám především knihu Hume, David a Tom L. Beauchamp. *An Enquiry Concerning Human Understanding*. Oxford: Oxford University Press, [2010]. Oxford Philosophical Texts. str. 113-118. (Dále jen Hume, D. *Enquiry*.) Při převodu do češtiny se držím překladu Hume, David. *Zkoumání o lidském rozumu*, Praha: Svoboda [1972]. K obsahu a myšlenkám kapitoly celkově viz tyto publikace Read, Ruppert a Richman, Kenneth. *The New Hume Debate*; Russel, Paul. *Oxford Handbook of Hume*. Zejména pak viz Strawson, Galen. *David Hume: Objects and power* In: Read, Rupert a Richman, Kenneth. *The New Hume Debate: Revised Edition*. London: Routledge, [2007]. str. 31-51 (dále jen Strawson, G. *Objects and power*.), Wright, John. *Hume's Skeptical realism* In: Russel, Paul. *Oxford Handbook of Hume*. str. 60-81 (dále jen Wright, J. *Skeptical realism*.), příp. Richman, Kenneth. *Introduction*. In: Read, Ruppert a Richman, Kenneth. *The New Hume Debate* str. 1-15 (dále jen Richman, K. *Introduction*). Informace ze sborníků doplňuji z článku Hill, James. 'Na obranu nového Huma: Odpověď Zuzaně Parusníkové'. [online], In: *Teorie vědy*, 35: 1 [2013], (cit. 27.4 2019) Dostupné z: <http://teorievedy.flu.cas.cz/index.php/tv/article/view/251/206> (dále Hill, J. *Na obranu nového Huma*) příp. další literaturou, která je citována vždy na odpovídajícím místě.

¹⁵⁴ Skrytých sil, příčin, skryté podstaty smyslově vnímatelných objektů, či kauzality atp.

¹⁵⁵ Takovéto pojetí podle mne lépe odpovídá Humovu skepticismu. Chápu jej jako skepticismus ohledně možností poznání (skrytého), tj. skepticismus umírněný. Srov. Strawson, G. *Objects and power* str. 38-9 a Hill, J. *Na obranu nového Huma* 35 : 1 [online], [2013], (cit. 27.4 2019), dostupné z: <http://teorievedy.flu.cas.cz/index.php/tv/article/view/251/206> str. 46

¹⁵⁶ Pro tyto účely

individuace.¹⁵⁷ Jednota i identita se stejně jako substance ukazují jakožto pouhé fikce, které jsou založené souborem mentálních procesů a zákonitostí¹⁵⁸. Substance se Humovi rozpadá na shluk samostatných percepcí a jako princip individuace by tak mohla sloužit jen stěží. Skutečně se tedy zdá, že v tomto kontextu o žádné entitě za percepcemi nemůže být řeč.

Mohli bychom tak na tomto místě celé zkoumání uzavřít, Huma označit za negativního dogmatika a programového idealistu, který odmítá skrytou a nepřístupnou rovinu neempirické existence.¹⁵⁹ Domnívám se, že bychom tak pravděpodobně přišli o skutečné jádro jeho filosofie. Přísně vzato je však otázkou, zda by Humova psychologická kritika stačila pro silné odmítnutí všeho neempirického. Je také otázkou, zda by se Hume vůbec chtěl k takto silným ontologickým proklamacím zavázat.

Humova kritika v *Treatisu* je sice velmi důkladná a přesvědčivá - zdá se však, že z ní nemusí nutně plynout takový závěr, že hypotetické entitě za percepcemi nemůže ve skutečnosti nic odpovídat.¹⁶⁰ Skrytá a nepřístupná entita za percepcemi *ex definitione* nemá povahu percepcí, které jediné můžeme uchopit a myslet. Neuchopitelnost a nepoznatelnost však ještě neznamená naprostou jistotu neexistence.

Humovu filosofii lze velmi dobře chápat i jako skepticky laděnou epistemologii, v jejímž rámci je poukazováno především na omezené možnosti našeho poznání a na nedokonalost našich kognitivních schopností.¹⁶¹ Osobně se domnívám, že toto pojetí je důslednější, než pojetí tzv. standardní, v jehož rámci je veškerá skutečnost redukována na percepci.

Na tomto místě bohužel nemohu hlouběji rozvíjet reflexi na standardní pojetí Humovy filosofie. Výsledek těchto reflexí však lze přibližně redukovat do dvou následujících bodů:¹⁶²

(1) Relevantní úseky Humových textů lze chápat tak, že Hume nezamýšlí výslovně popřít existenci skrytých a nepřístupných entit. (Stejně tak myslitelné je, že Hume nezamítá ani koncepci reprezentace či kauzalitu za sukcesí percepcí.)¹⁶³

(2) Je myslitelné, že Humova kritika substance nutně nevyvrací existenci entit, které by mohly ležet za smyslovými kvalitami a které by zároveň mohly být zdrojem našich impresí. Zdá se

¹⁵⁷ Jedná se o přístup, který zaujímám na základě první kapitoly. Srov. kap. 1.

¹⁵⁸ Resp. činností imaginace.

¹⁵⁹ Srov. kap. 2.3, srov. pozn. č. 265

¹⁶⁰ Viz. kap. 2.3

¹⁶¹ A také, že v jejím rámci nejsou činěna silná tvrzení o existenci či neexistenci, která nevychází ze zkušenosti.

¹⁶² Z důvodu velmi omezeného rozsahu této práce musela být tato podkapitola výrazně zkrácena a mnohé je tak zcela vynecháno nebo jen pouze naznačeno. Věřím však, že relevantní myšlenky budou poměrně dobře patrné i z textu následujících dvou podkapitol.

¹⁶³ Ke kauzalitě viz kap. 2.2 a kap. 2.3.

tak, že existenci skryté roviny skutečnosti tak není v kontextu Humovy filosofie třeba *a priori* odmítat.¹⁶⁴

Na konci této kapitoly by se tyto body¹⁶⁵ měli ukázat jako plausibilnější. Především by již mělo být patrné, že uvažovat o skryté entitě za percepcemi není na půdorysu Humovy filosofie nemožné, nýbrž je to naopak vhodné nebo alespoň legitimní. Tím by se měly otevřít dveře k vlastnímu zkoumání skryté podstaty a k případné expozici její koncepce.

2.2 Zkoumání a skrytá rovina¹⁶⁶

Hume principy své filosofie a její jádro poprvé vyložil v *Treatisu*, o kterém byla v této práci řeč doposud. Kromě něj však napsal také další dílo, *An Enquiry Concerning Human Understanding*. Podle vlastního názoru své myšlenky v této knize představil vyzrálejší a především srozumitelnějším způsobem.¹⁶⁷

V této části kapitoly jsou představeny výroky z *Enquiry*, v jejichž světle se otevírá možnost pochopit Huma, nikoliv standardním, ale novým způsobem.¹⁶⁸ Je třeba soustředit se na výroky, které evokují existenci skryté a nepřístupné oblasti skutečnosti. Jedná se o výroky, které potenciálně ukazují na skryté síly, příčiny či objekty nebo cokoliv jiného, co se nachází mimo možnosti poznání našich omezených mohutností.

Hume nejčastěji a ponejvíce pojednává o otázce kauzality. Z toho důvodu je v dalším zkoumání vycházeno ve velké míře právě z této problematiky.¹⁶⁹

První tvrzení, které uvádím na podporu předběžné interpretace, v jejímž rámci Hume uznává skrytou roviny skutečnosti, se týká vlastností předmětů. Vnější vlastnosti jsou nám přístupné a kontrastují tak s nepřístupnými skrytými silami a principy.

¹⁶⁴ V bodě (1) je (slabým způsobem) prezentována interpretační teze týkající se Humových názorů. (V této práci nebude definitivně rozhodováno o pravdivosti této teze.) Bod (2) pak hovoří o implikacích Humovy kritiky v *Treatisu*. Domnívám se, že je třeba dávat pozor, aby z ní nebyly vyvozovány příliš silné závěry, přestože by k tomu mohla její přesvědčivost a podmanivost této kritiky snadno svádět.

¹⁶⁵ A to, co mohlo být jen schematicky naznačeno.

¹⁶⁶ V této části práce čerpám z kapitoly *Enquiry* s názvem *Skeptical Doubts Concerning the Operations of the Understanding*. Viz Hume, *Enquiry* str. 113-118 § 14-23. (Při převodu do češtiny vycházím z již zmíněného překladu Hume, David. *Zkoumání o lidském rozumu*. Praha: Svoboda, [1972]. Filozofické dědictví.)

¹⁶⁷ Viz Strawson, G. *Objects and power* str. 31

¹⁶⁸ Tato kapitola obsahuje nárys interpretační pozice, který předchází pojednání o zavedené interpretační pozici *New Hume*. K této pozici viz kap. 2.3

¹⁶⁹ Jsem přesvědčen, že co se ukáže především na příkladu kauzality, je stejně relevantní i pro ostatní oblasti skrytého. Pokud se ukáže, že Hume mohl uvažovat kauzality skrytou za následností empirických předmětů, bude tím navíc dopřipravena půda pro úvahy v druhé části práce.

Podle Huma nás příroda „udržuje velmi daleko od svých tajemství a dopřává nám poznání jen několika vnějších vlastností předmětu, kdežto ony síly a principy, na nichž plně závisí působení těchto předmětů, před námi tají.“¹⁷⁰

Způsob, kterým je tvrzení formulováno, je pozoruhodný. Formulace „dopřává nám poznání jen několika vnějších¹⁷¹ vlastností předmětu“, totiž poměrně silně evokuje představu předmětu, který je odlišný od svých ve vztahu k němu *vnějších vlastností*. Dále výrok naznačuje, že *vnější vlastnosti* jsou nám z předmětu jako jediné přístupné, či že daný předmět je nám přístupný jedine skrze ně. Zároveň výrok vybízí k potenciální otázce, po vnitřních vlastnostech předmětu, které nám přístupné nejsou.¹⁷²

Tento výrok velmi zřetelně osvětluje mnohé nejasnosti, které se týkají Humova pojetí *entit* existujících, či neexistujících mimo rovinu percepcí a relevantních pasáží *Treatiu*. (Zopakujme, že těmito *entitami* rozumím neempirický korelát percepcí, jejich fundament, zdroj, příčinu či podstatu.) Citovaná věta v zásadě implikuje, že se nám z objektů a z jejich skutečné podstaty dávají pouze vnější (*ob*)rysy, které nevypovídají vše anebo dokonce vůbec nic o jejich pravé povaze. Dále z ní lze vyvodit, že vnější (*ob*)rysy předmětu, jeho empirické vlastnosti¹⁷³ neboli jeho percepce jsou tím jediným, k čemu máme přístup, avšak že nejsou tím jediným, co (v nějakém smyslu) existuje, je skutečné či má být.¹⁷⁴ Naopak se zdá, že vnitřní kvality předmětu¹⁷⁵ mají v kontrastu vůči vnějším kvalitám roli vlastní příčiny nám přístupných kvalit – účinků. Tyto vnitřní kvality zřejmě zakoušíme pouze zprostředkovaně při interakci se shlukem vnějších kvalit, které odpovídají objektu tak, jak je přístupný pro nás a naše smysly. Smysly nám tedy zprostředkují podobu nám skrytého objektu *pro sebe*¹⁷⁶ a vytvářejí empirickou interpretaci (skrytého a jinak přímo) tohoto nepřístupného objektu, k němuž percepce referují.¹⁷⁷

¹⁷⁰ Mé zvýraznění. [N]ature has kept us at a great distance from all her secrets, and has afforded us only the knowledge of a few superficial qualities of objects; while she conceals from us those powers and principles, on which the influence of these objects entirely depends.“ Hume, Enquiry str. 113 § 16

¹⁷¹ Či povrchních (superficial)

¹⁷² Uvažované vnitřní kvality jsou tak v tomto smyslu na rovní oněch výše zmíněných skrytých sil a principů.

¹⁷³ či kvality

¹⁷⁴ Nabízí se též hypotetická otázka, zda vnější, přístupné kvality mají původ v odpovídajících skrytých vnitřních kvalitách, nebo přímo ve skrytém objektu pro sebe. Popřípadě není jasné, zda mezi vnějšími kvalitami a případnými skrytými kvalitami není ještě nějaký další mezistupeň.

(Vnitřní kvality lze hypoteticky chápat mj. jako součást celkové vnitřní povahy skrytého objektu nebo jako jeho aspekty. Vnější kvality lze naproti tomu pojímat jako vnější projev jeho jinak nepřístupné vnitřní podstaty.)

¹⁷⁵ Resp. on sám, tak jak je *pro sebe* a nikoliv jen jako jakýsi vnější (*ob*)rys, který je tu *pro nás*.

¹⁷⁶ Tak aby pro nás byla uchopitelná, srozumitelná, myslitelná, resp. představitelná.

¹⁷⁷ Strawson, G. Objects and Power str. 41, Srov. též Wright, J. Skeptical realism str. 73

Kdyby se jednalo pouze o tuto jednu větu, zřejmě by ji bylo možné snadno přejít. Je však pouze jedním z celé řady úryvků obdobného ražení, které lze v *Enquiry* nalézt. Konkrétně tezi o nepřístupnosti „tajemství přírody“¹⁷⁸ Hume dále rozvíjí v úryvku, který zařazují hned níže.

„[V]idíme-li podobné smyslové vlastnosti, [i přes naši neznalost skrytých tajemství přírody]¹⁷⁹, předpokládáme, že mají podobné tajemné síly a doufáme, že i jejich účinky budou podobné těm, které známe ze zkušenosti.“¹⁸⁰

Pro lepší ilustraci uvádí ještě příklad (ideje) chleba: Kvality chleba jsou nám přístupné. (Resp. obecně kvality objektů, které jsou si podobné.) Může se jednat například o barvu, vůni, chuť, měkkost či tuhost, texturu povrchu či jiné *vnější* vlastnosti. Shluk percepce, které chápeme přirozeně jako chléb, byl v minulosti doprovázen vždy stejnými účinky, typicky našim nasycením.

„Pokud [tak] dostaneme těleso podobné barvy a konzistence, jako má onen chléb [...], s jistotou předpokládáme podobnou výživu a posilu pro své tělo.“¹⁸¹

Jistotu, že stálý souběh (snědení chleba a nasycení) se u obdobných objektů¹⁸² uskuteční podobně jako v minulosti i nyní či v budoucnosti, však nemáme. Je tomu tak proto, že máme přístup pouze ke zjevným, smyslovým kvalitám objektu (zde chleba), nikoliv ke skrytým silám. To ony jsou podle Huma pravým původcem a poslední příčinou našeho nasycení, respektive to ony jím byly v minulosti. Jelikož je neznáme, může se stát, že v budoucnu na nás objekt podobných smyslových kvalit, resp. jejich shluk zapůsobí jinak, než tomu bylo v minulosti. Může se tak teoreticky stát, že chléb nás místo nasycení otráví. Nebo se může jednat o *magický chléb*, který vypadá stejně jako chléb běžný, ale způsobí, že po jeho požití budeme moci létat, ačkoliv v minulosti tomu tak nebylo.

Neznáme totiž předmět sám, jen jeho vnější vlastnosti, o jejichž skryté podstatě nic nevíme.

Zdá se tak již patrnější, že Hume nepopírá neempirickou rovinu skutečnosti (sil, objektů) jako takovou, ale pouze tezi, že k této skryté rovině¹⁸³ máme přístup. Hume se v uvedených

¹⁷⁸ Pozn.: Následující citovaný výrok je v *Enquiry* zařazen v paragrafu, který následuje bezprostředně po prvním citovaném výroku a přímo se k němu vztahuje. Sousední „tajemství přírody“ z první uvedené citace proto u následujícího výroku doplňují do hranatých závorek. Viz pozn. č. 180

¹⁷⁹ Tj. neznalost přírodních sil a zákonů. Resp. přeneseně všeho skrytého, neempirického.

¹⁸⁰ „[W]e always presume, when we see like sensible qualities, that they have like secret powers, and expect, that effects, similar to those, which we have experienced, will follow from them.“ Hume, *Enquiry* str. 114 § 16

¹⁸¹ „If a body of like colour and consistence with the bread [...], be presented to us we [...] foresee, with certainty, like nourishment and support.“ Hume, *Enquiry* str. 114 § 16

¹⁸² Tj. podobných co do smyslových kvalit.

¹⁸³ Zde především ke skryté kauzalitě za sukcesí.

výrocích vyjadřuje jako agnostik. Popírá možnost poznání toho, co je skryté, tedy jakéhosi tajemného řádu přírody a pravé povahy objektů. Jejich poznání nám *vždy již uniká*. Domnívám se, že takováto epistemologicky laděná, agnostická vyjádření, ladí s Humovou skepsí lépe než silně zavazující metafyzické či ontologické proklamace, o zaručené neexistenci čehokoliv mimo obor percepce.¹⁸⁴ Tj. tvrzení o skrytých silách, podstatách objektů, resp. příčinách či reálné kauzalitě.¹⁸⁵

Právě neznalost *skutečné kauzality*,¹⁸⁶ která je skrytá za sukcesí percepce, je důvodem, proč je Humem nastíněný problém indukce problémem.¹⁸⁷ Disponujeme znalostí pouhé sukcese, kterou s kauzalitou můžeme arogantně zaměňovat. Jediná percepce kauzality, kterou máme, ve skutečnosti ovšem koření pouze v pocitu přechodu od jednoho předmětu k jeho obvyklému následovníku v imaginaci.¹⁸⁸ Důvodem toho, že nejspíše nemůžeme s jistotou vědět, co se bude dít v budoucnosti, je to, že jsme na základě minulosti získali zkušenost o následnosti, která byla doposud pravidelná. Holá následnost nám však zřejmě nikdy nebude mocná odhalit hlubší princip ve svém základu.¹⁸⁹ (Je tomu tak proto, že jsme omezeni jen na sféru smyslových *vnějších kvalit*, a nemáme přístup do sféry skrytých a posledních příčin). Důvodem naší nejistoty o budoucím není skutečnost, že neexistuje žádná *skutečná* kauzalita, ležící za sférou pouhé následnosti. Je jím to, že k ní nemáme přístup.¹⁹⁰

Jako zajímavá se ukazuje také Humova otázka po tom, proč se má zkušenost stálého souběhu vnějších kvalit vztahovat na budoucnost a jiné předměty, když víme, že se sobě tyto předměty mohou podobat¹⁹¹ pouze vzhledově.¹⁹²

¹⁸⁴ K tomuto přístupu viz kap. 2.3. Interpretace Nový Hume, Srov. též: Richman, K. Introduction str. 1

¹⁸⁵ Srov kap. 2.1 a 2.3

¹⁸⁶ *Skutečná kauzalita*, tj. kauzalita, která se neredukuje na sukcesí percepce. Srov. kap. 2.3

¹⁸⁷ K tomuto viz Strawson, G. Objects and power. In: str. 43 resp. str. 34-35, 41-48

¹⁸⁸ Hume, Enquiry str. 144-145 § 27, 147 § 30

¹⁸⁹ Následnost můžeme chápat jako povrch kauzality, jejíž *jádro* se skrývá hlouběji.

¹⁹⁰ Jinak řečeno, jedná se o důvody epistemologického, nikoliv ontologického rázu.

¹⁹¹ Zdá se tedy, že usuzování z jednoho předmětu na jiný, který jej obvykle následuje, je v Humově pojetí založené na podobnosti vnějších kvalit. Viz Hume, Enquiry str. 116-117 § 21

V tomto kontextu je možné dvojí podobnost: (1) Námi předpokládaná podobnost minulého a budoucího. Ta se vztahuje k situaci, kdy očekáváme, že budoucnost bude odpovídat minulosti a v tomto smyslu jí bude podobná. (2) Podobnost (vnějších) kvalit předmětu zase odpovídá situaci, kdy je předmět A zakoušený v minulosti podobný co do (vnějších) kvalit předmětu B zakoušenému nyní. Díky této podobnosti typu (2) teprve může vstoupit do hry očekávání podobnosti typu (1). (Na základě minulé zkušenosti očekáváme, že předmět B bude vyvolávat podobný účinek jako předmět A. Obecněji řečeno, očekáváme, že stálý souběh, který známe ze zkušenosti, se bude opakovat i nadále, resp. že účinky stejně vypadajících předmětů budou stejné.)

¹⁹² Srov. s originálním výrokem: „[W]hy this experience should be extended to future times, and to other objects, which, for aught we know, may be only in appearance similar[...] Hume, Enquiry str. 114 § 16. Ke kontextu výroku viz *tamtéž*.

Je z ní totiž patrné, že předměty jsou si podobné pouze co do svých smyslových kvalit (vzhledová podobnost). Vnější kvality předmětů můžeme pozorovat, ale jejich skrytá povaha či přirozenost spojená s těmito kvalitami může být ve skutečnosti i u vzhledově podobných zcela odlišná. Ani předměty, které vypadají stejně, tak nemusí být stejné *ve skutečnosti*. Zda jsou si předměty podobné co do smyslových kvalit, podobné i co do své skryté povahy nebo ne, však s jistotou poznat nemůžeme. Na tuto jejich povahu či podstatu, která je důvodem jejich skutečné odlišnosti, však můžeme usuzovat.

Další výroky, které mají velmi podobné vyznění, zařazují hned níže. Společně totiž evokují, že pravá povaha věcí je skrytá. Hume nás jejich prostřednictvím nabádá, abychom neříkali, „[...] že jsme povahu věcí poznali z naší minulé zkušenosti“.¹⁹³ Důvodem, proč se nemáme svým *poznáním* chlubit, je, že „*skrytá přirozenost* [věcí], a tedy i všechny její účinky a působení se mohou *změnit, aniž se změní jejich smyslové vlastnosti*.“¹⁹⁴

Pro usouzení, že tyto výroky mají podobné vyznění jako výroky předchozí, není třeba příliš subtilních interpretací. Zjevné vlastnosti jsou nám přístupné¹⁹⁵, kdežto skryté vlastnosti, které jsou součástí či vyjádřením skryté povahy věcí (*secret nature*) nikoliv. Opět se tedy ukazuje, že objekty, které vypadají podobně nebo stejně co do smyslových kvalit, mohou být objekty s jinou přirozeností či podstatou. Zda jsou si objekty stejně podobné i *ve skutečnosti*¹⁹⁶ nám, však vnější kvality samy říci nedokážou. Jejich vnitřní odlišnost je však důvodem, proč mohou mít ony jiné účinky, o kterých je řeč.

Vzhledem k tomu, že analyzované citace jsou z kapitoly *Skeptické pochybnosti o úkonech rozumu*¹⁹⁷, bude vhodné před uzavřením tohoto zkoumání pojednat o jejich kontextu. Humovým deklarovaným¹⁹⁸ záměrem v uvedené kapitole je pojednat o procesu, kterým činíme úsudek z *příčiny* na *účinek* a to v oblasti percepce. V této kapitole chce Hume především ukázat, že tento úsudek není založen na rozumu.¹⁹⁹ Po tomto předběžném prozkoumání Hume v kapitole *O nutném spojení*²⁰⁰ zmíněný proces hlouběji analyzuje.

¹⁹³ Celá věta v originále zní: „In vain do you pretend to have learned the nature of bodies from your past experience.“ Hume, D. Enquiry str. 117 § 21

¹⁹⁴ Mé zvýraznění. „[*S*]ecret nature [of bodies], and consequently, all their effects and influence, *may change, without any change in their sensible qualities*.“ Hume, D. Enquiry str. 177 § 21

¹⁹⁵ Svou povahou odpovídají percepce

¹⁹⁶ Tj. ne jen vnějškově

¹⁹⁷ Hume, D. Enquiry str. 113-118 § 14-23

¹⁹⁸ Viz následující pozn. pod čarou.

¹⁹⁹ Hume se v tomto smyslu sám vyjadřuje, např.: Hume, D. Enquiry str. 114 § 16

²⁰⁰ Hume, D. Enquiry str. 134-147

Ukazuje mj., že (čistě) na základě tohoto procesu²⁰¹ nelze založit jisté přesvědčení o tom, že aktuálně zakoušený předmět nebo děj A' podobný předmětu²⁰² A, po kterém jsme v minulosti zakoušeli předmět B, vyvolá nutně předmět nebo děj B', který na základě naší minulé zkušenosti očekáváme. To však není totéž, jako ukázat, že kauzalitě ve skutečnosti nic kromě sukcese neodpovídá. Zdá se mi tedy patrné, že Hume mluví o nemožnosti poznání kauzality, nikoliv o její neexistenci.

Skutečnost, zda skrytá kauzalita existuje, nebo ne, nelze empiricky ověřit. Ve světle výše prozkoumaných výroků²⁰³ bych však rád nabídl k úvaze, že tato kauzalita není Humem popírána, ale spíše předpokládána. Nám přístupnou kauzalitu *pro nás* lze v nastíněném kontextu chápat jako povrch hlubší kauzality, skrze který na kauzalitu *skutečnou* a skrytou *vždy již* nevidíme.

Celkově vzato se podle mne ukazuje, že Humovi již nelze tak jednoznačně přisoudit tvrzení o tom, že za percepcemi zhoula nic neexistuje. Spíše naopak – vyvstává před námi jasněji možnost, že za empirickou skutečností podle Huma existuje²⁰⁴ jakási sféra skrytých a nepřístupných tajemství přírody. Tato předběžně vystavěná interpretační pozice by sama byla příliš schematická na to, aby šlo stavět pouze na ní. Po tomto předběžném *ohledání terénu* proto v další podkapitole zařazuji pojednání o již zavedené a podstatně propracovanější interpretační pozici, v jejímž rámci Hume skrytou rovinu skutečnosti neodmítá, ale naopak uznává.

Shrnutí

Pomocí vybraných citací z Humovy knihy *Zkoumání o lidském rozumu* byly výše načrtnuty hrubé obrysy interpretační pozice, v jejímž rámci Hume s dogmatickou jistotou nepopírá nám nepřístupné a skryté oblasti skutečnosti. To se týká nejen kauzality za sukcesí,²⁰⁵ ale skrytých skutečností obecně. Cílem bylo ilustrovat, že Humova pozice je střídmější, a že v jejím rámci hovoří pouze o omezenosti možností lidského poznání. Otázka po skryté povaze a podstatě

²⁰¹ Zj. řečeno nic jiného než tento proces k dispozici nemáme. (i tak ale můžeme být mylně přesvědčeni o tom, že nutné spojení mezi předměty či ději vnímáme, či obecněji, že nám je přístupné. Mylnost tohoto přesvědčení podle mne Hume prokazuje přesvědčivě. Viz *tamtéž*

²⁰² Či ději... Od tohoto místa ve větě slovo děj není opakováno. (Činím tak pro přehlednost.)

²⁰³ Tj. výroků, které evokují, že skutečnost se neredukuje na percepci, ale že může existovat i skrytá rovina existence, jejíž součástí může být mj. právě *skutečná kauzalita*.

²⁰⁴ V souladu s Humovým pojetím skutečnosti

²⁰⁵ Na níž jsem se pokusil situaci ukázat jako na vhodném příkladu a s níž citované úryvky povětšinou souvisely.

věcí i skutečnosti se tak v tomto interpretačním kontextu již snad začíná ukazovat jako něco skutečně relevantního.²⁰⁶

2.3. Interpretace Nový Hume

V této podkapitole je představen interpretační přístup Nový Hume (New Hume).²⁰⁷ V jeho rámci je běžně uvažováno o skrytých a nám nepřístupných neempirických skutečnostech, za sférou percepce. Vycházeno bude především z textu Galena Strawsona²⁰⁸ a dalších interpretů, kteří se k tomuto přístupu hlásí.

Na základě této podkapitoly se má ukázat, že způsob chápání Humových textů, hrubě narýsovaný v předchozí podkapitole, se sice může zdát neobvyklý, ale není nikterak ojedinělý. To má v důsledku podpořit tezi o tom, že skryté entity za percepcemi jsou momentem, který je s filosofií Davida Huma logicky spojený. Díky tomu by měla být dokončena příprava půdy pro vlastní pojednání o skryté podstatě v druhé polovině této práce.

Pro interpretační přístup *New Hume* je typický tzv. skepticky realistický způsob chápání Humových textů. V rámci skepticky-realistického čtení Huma lze zj. tvrdit, že kauzální síly a externí objekty ve světě existují. O mnoho více než to, že existují, o nich podle této interpretace ale vědět nemůžeme.²⁰⁹ V obecnosti popisuje skeptický realismus výstižně K. Richman. Zastánce této pozice je podle něj realistou ohledně vlastní existence entity, nicméně je agnostikem, co se týká její pravé povahy, která nám má být principiálně nepřístupná a skrytá.²¹⁰

²⁰⁶ Výše načrtnutá pozice samozřejmě není jedinou pozicí, kterou lze Humovi přisoudit. Pokud na pozici, že Hume v nějakém smyslu uznává skrytou sféru za percepcemi, přistoupíme, může vyvstat další palčivá otázka. Není totiž zcela jisté, zda Hume odpovídající názory zastával vždy anebo pouze v *Enquiry*. Není naprosto vyloučeno, že Hume svou pozici od napsání *Treatisu* změnil. Zevrubná diskuze, kterou by tato otázka vyžadovala, by rozsahem vydala na samostatnou studii a již nemůže být předmětem této práce. Vzhledem k tomu, že je však *Enquiry* i dle slov samotného Huma knihou, která má sloužit k objasnění *Treatisu*, má obsahovat pravé principy jeho filosofie, se alespoň pro účely této práce přikláním k názoru, že je vhodné interpretovat *Treatise* s přihlédnutím ke *Enquiry*, které bylo napsáno později. Předpokládám, že v *Enquiry* nedošlo k zásadním posunům v myšlence, nýbrž pouze k posunům ve formulaci. Obhajování nebo naopak vyvrácení této pozice však již nemá být součástí této práce. Stejně legitimní je však i *vývojový přístup* k Humovým textům. Jelikož tento přístup k interpretaci Huma byl objeven až v pozdní fázi psaní této práce, nemohl do ní být hlouběji promítnut. Přesto k němu odkazuji. Viz např. Hill, James. How Hume Became New Hume [online] In: *Journal of Scottish Philosophy*, 10 : 2, [2012, cit. 3. 7. 2019] str. 163-181

²⁰⁷ Přísně vzato tento způsob recepce Humova díla nemusí být nutně úplně nový. Lze jej vysledovat až do doby Humova života). Viz např. Wright, J. *Skeptical realism*. str. 69-70

²⁰⁸ Strawson, G. *Objects and power* str. 31-51

²⁰⁹ Hume je realistou ohledně existence objektů, ale skeptikem ohledně možnosti jejich poznání. K tomuto a ke skepticko-realistickému čtení viz Richman, K. *Introduction* str. 1

²¹⁰ Viz *tamtéž*

Interpret John Wright pak chápe konkrétně Davida Huma jako skeptického realistu, pro kterého je typický pyrrhónský přístup ke skepsi.²¹¹ Základem pro tento soud jsou mu dva Humovy výroky, které jsou uvedeny níže.

„Mým záměrem nikdy nebylo proniknout do povahy těles, nebo vysvětlit skryté příčiny jejich fungování.“²¹²

„[T]akovýto podnik je mimo dosah lidského chápání.“²¹³

Podle Wrighta se Hume projevuje podobně jako před ním Pierre Bayle či Sextus Empiricus. Popírá, že by chtěl vyslovovat jakákoliv tvrzení o skutečných externích objektech a jejich povaze.²¹⁴ Logicky se tak nabízí, že se nechce vyslovovat ani definitivní závěry o jejich neexistenci.²¹⁵

Skepticko-realistické čtení Davida Huma zastává rovněž J. Hill, který uvádí, že David Hume zastává postoj umírněné skepse:

„Přesvědčení, že existují vnější předměty jakožto skutečné příčiny, je [podle J. Hilla] integrální součástí 'umírněné skepse' (mitigated scepticism), kterou se vyznačuje Humovo pozdní myšlení.“²¹⁶

J. Hill hovoří o tom, že „Hume [...] chápe skutečnou povahu vnějšího světa jako zcela neznámou, ale nikoli jako nic. Stále je to holá existence a 'nevysvětlitelné něco'“.²¹⁷

Zásadní je, že toto něco Hume označuje jako příčinu našich percepcí. To podle J. Hilla „mluví pro skeptický realismus, protože [se tím] říká, že „existuje skutečná povaha příčinného

²¹¹ Wright, J. *Skeptical realism* str. 65 - Wright na daném místě odkazuje na Sexta Empirika. K jeho pojetí skepse viz např. *Empiricus, Sextus. Základy pyrrhónské skepsy*. Bratislava: Pravda, [1984]. Filosofické odkazy zejm. str. 63 § 220, dále str. 73-74 § 221-231. (dále jen *Empiricus, S. Základy*). K chápání skepse Humem srov. též *Enquiry* str. 207 § 24 V souvislosti s Humem však Wright hovoří také o skepticizmu akademickém. Viz Wright, J. *Skeptical Realism*. str. 75

Pro srovnání G. Strawson naopak tvrdí, že Hume pyrrhónským skeptikem není. Toto tvrzení vyslovuje v kontextu víry (belief). Podle mne je pravděpodobné, že Strawson má podobnou intenci jako Wright, byť se s ním neshoduje v představě pyrrhónského skeptika. Viz Strawson, G. *Objects and power* str. 34. K užití pojmu víra (belief) u Huma viz pozn. č 138

²¹² „My intention never was to penetrate into the nature of bodies, or explain the secret causes of their operation. Hume, D. *Treatise* str. 46 § 26, srov. též Wright, J. *Skeptical Realism* str. 65

²¹³ „[S]uch an enterprise is beyond the reach of human understanding.“ Pozn. Slovo understanding záměrně nepřevádím českým výrazem *rozum*, ale o něco neutrálnějším *chápaní*. Viz Hume, D. *Treatise* str. 46 § 26, viz Wright, J. In: *Handbook* str. 65

²¹⁴ Viz *tamtéž*

²¹⁵ Samotné tvrzení o jejich existenci ale není jako takové nijak sporné.

²¹⁶ Viz Hill, J. Na obranu nového Huma Hill, J. Na obranu nového Huma 35: 1[online], [2013], (cit. 5.7 2019), dostupné z: <http://teorievedy.flu.cas.cz/index.php/tv/article/view/251/206> str. 146

²¹⁷ Viz *tamtéž* str. 145

působení“²¹⁸. Tou je právě ona příčina našich percepcí. „Je však zcela záhadná pro naše nedokonalé schopnosti.“²¹⁹

Povaha či podstata těles se tak v rámci Humovy filosofie ukazuje jako záhadná a tajemná, ale nikoliv jako nic.²²⁰

Slovy Wrighta, Hume nečiní žádné silné metafyzické závazky o tom, že externí objekty neexistují.²²¹ Nevysvětluje jejich skrytou povahu, tedy to, jaké jsou *o sobě*. Pouze popisuje způsob toho, jak se objekty jeví *nám*.²²²

Podobně jako Wright a Hill podporuje skepticky-realistické čtení Huma také G. Strawson. Jeho tezemi se budu v této části práce dále zabývat.

Strawson se snaží poměrně přesvědčivě ukázat, že v rámci tzv. standardního pohledu na Humovu filosofii dochází k záměně minimálně dvou typů tvrzení. Tuto záměnu ukazuje na dvou výrocích, které se týkající kauzality a mají přibližně následující znění:

„(E) Všechno, co se kdy můžeme dozvědět o kauzalitě, se omezuje na pravidelnou následnost.“²²³

„(O) Vše, čím je ve skutečnosti kauzalita objektů, resp. kauzalita v objektech, je pravidelná následnost.“²²⁴

První tvrzení Strawson charakterizuje jako epistemologické, druhé pak jako ontologické. (Této intenci odpovídají i písmena v závorkách „(E)“ a „(O)“, kterými Strawson tvrzení označuje). Uvedená tvrzení jsou podle něj evidentně tvrzení rozdílná. Může se sice zdát, že Hume místy přechází od tvrzení (E) k tvrzení (O), nicméně dle Strawsona se jedná pouze o iluzi. Tento klam podle něj vzniká díky Humově snaze o to, aby si zjednodušil a zkrátil určité formulace. Přejít mezi dvěma tvrzeními se pak má dít prostřednictvím dalšího, sémantického tvrzení:

„(S) Vše, co jsme legitimně schopni označovat [či myslet] pomocí výrazů jako 'kauzalita v objektech' je pravidelná následnost.“²²⁵

²¹⁸ Viz *tamtéž* str. 146

²¹⁹ Viz *tamtéž*

²²⁰ Viz *tamtéž*

²²¹ Teoreticky ovšem nezdůvodňuje ani, že jsou. Díky naší přirozené víře Hume však hovoří o tom, že ve všech našich úsudcích musíme to, že externí entity existují, brát jako samozřejmé. Podle mne je však otázkou, v jaké podobě existují, resp. jaká je jejich skrytá podstata. Viz *Treatise* str. 125 § 1

²²² Wright hovoří o tom, že tvrzení o neexistenci je vlastně pozitivní tvrzení o povaze skutečnosti. Viz Wright *IN: Handbook* str. 65

²²³ Volně přeloženo. Viz Strawson, G. *Objects and power* str. 33

²²⁴ Volně přeloženo. Viz *tamtéž*

Dále uvádí, že ontologické tvrzení o tom, že kauzalita²²⁶ jistě není nic jiného než pravidelná následnost, která nemá hlubší základ, je ve skutečnosti silnou²²⁷ tezí o skutečné povaze reality. Strawson dochází k názoru, že takto silné ontologické tvrzení je v nesouladu s Humovým skepticismem, který je skepticismem ohledně (možností) poznání. Hume tedy dle S. nečiní pozitivní tvrzení *o tom, co skutečně existuje*. (Tedy s výjimkou percepce jako okamžitých danosti myslí, jejichž existenci pokládá za evidentní a jistou.) Na druhou stranu nečiní ani definitivní závěry *o tom, co neexistuje*. Důvodem této zdrženlivosti je, že jako skeptik²²⁸ si Hume zřejmě nemůže dovolit nabízet pro takovýto typ tvrzení žádnou garanci.²²⁹

Pro doplnění Strawsonových myšlenek je zařazen také Wrightův náhled na problematiku kauzality u Huma:

„Často se tvrdí, že Hume kritizoval pouze okazionalistický pohled, podle něž je Božstvo jediným centrem sil v univerzu. Rovněž se tvrdí, že [naopak] akceptoval tvrzení okazionalistů, že fyzikální kauzalita spočívá pouze v následnosti. Pozorné čtení Humových argumentů proti tomuto náhledu, jak v *Treatisu*, tak v *Enquiry*, naznačuje, nejen, že zamítal jejich [tj. okazionalistické] tvrzení [o tom], že jsou schopni dokázat, že Božstvo je jediná síla v univerzu, ale [naznačuje, že zamítal] i jejich tvrzení, že neexistují [žádné] síly ve hmotném světě.“²³⁰

Na podporu svého tvrzení Wright uvádí citaci z *Treatisu*, z níž zařazují následující stěžejní část:

„[Okazionalisté] nemají žádnou *adekvátní ideu* síly či působnosti v žádném objektu[.]“²³¹

Formulaci, že ideje nejsou adekvátní, je dle Wrighta třeba chápat tak, že ideje jsou částečnými a nedokonalými reprezentacemi svých předobrazů, ke kterým odkazují (to which they are

²²⁵ Volně přeloženo. Větu je dle mne třeba chápat ve smyslu, že jsme schopni mít pouze ideu s konkrétním pozitivním deskriptivním obsahem. Skrytá kauzalita je něco na percepci nepřevoditelného a skrytého. Její ideu legitimně myslet nezvládneme, nemůžeme ji mít. Strawson, G. *Objects and Power* str. 33

k bližšímu popisu tohoto přechodu viz *tamtéž* str. 34

²²⁶ Tj. kauzalitu, kterou lze označit jako *Kauzalitu* s velkým „K“. Pod tímto označením je myšlena *skutečná kauzalita*, která se neredukuje na pouhou následnost.

Wright ji odlišuje užitím velkého „K“ od kauzality v prvním významu. Viz J. Wright, J. *Skeptical realism* str. 74

²²⁷ Resp. pozitivní

²²⁸ Tj. umírněný skeptik, který hovoří pouze o tom, jak se věci jeví.

²²⁹ Takováto záruka by totiž zřejmě nemohla být v souladu s jeho skepticismem. Viz Strawson, G. *Objects and power* str. 34-35

²³⁰ Wright, J. *Skeptical realism* str. 73

²³¹ Mé zvýraznění. „[T]hey have no adequate idea of power or efficacy in any object[.]“ Viz Hume, D. *Treatise* str. 109 § 10, Wright, J. *Skeptical realism* str. 73

referred).²³² Touto větou je tedy v zásadě implikována existence něčeho skrytého (předobrazů).²³³ Wrightovo vyvození se mi zdá být poměrně přesvědčivé a legitimní.²³⁴

Předobrazy, jejichž neadekvátní ideje máme k dispozici, však zřejmě nemusí být jen předobrazy kauzální síly. Záměnu epistemologické a ontologické roviny argumentace, o níž hovoří Strawson, lze pojmut i obecněji. Umírněný skepticismus totiž proniká celou Humovou filosofií.

Lze tedy tvrdit, že Hume je skeptikem ohledně možností poznání kauzality, ale též ohledně poznání pravé povahy prostoru²³⁵ a především ohledně poznání pravé povahy rozprostraněných entit (typicky se jedná o tělesa)²³⁶, respektive jejich skryté podstaty²³⁷, ke které naše percepcce jako ke svému předobrazu referují.

Strawsonovy teze tak lze s ohledem na výše zmíněné reformulovat následujícím způsobem:

(E) Všechno, co se kdy můžeme dozvědět o externí skutečnosti [se omezuje na] percepcce.

(O) Vše, čím je ve skutečnosti externí skutečnost, jsou percepcce.

Jistě je patrné, že v rámci skepticko-realistické interpretace by se Hume nechtěl ztotožnit s tezí (O), která říká, že se skrytá podstata skutečnosti redukuje na percepcce. V tomto čtení by naopak upřednostnil tezi (E), tj., že tato skutečnost je pro naše omezené kognitivní schopnosti nepřístupná.

Podle Wrighta lze tento Humův skepticismus označit jako *skepticismus kognitivní*. Právě kognitivní skeptikové totiž zastávají názor, že povaha skutečnosti obecně je pro nás nepřístupná a nesrozumitelná, respektive, že je pro nás neuchopitelná (unintelligible). Nikoliv, že žádná taková skutečnost není.²³⁸

Strawson v podobné souvislosti²³⁹ hovoří ještě o důležitém neporozumění Humovým textům. Podle něj velmi úzce souvisí právě se zmíněným anglickým slovem *unintelligible* a vzniklo

²³² Ideje jsou zde chápány pouze jako nedokonalé reprezentace svého originálu či zdroje neempirického původu. Věta je Humovým odkazem na Locka, což je ve Wrightově textu uvedeno. Viz Wright, J. *Skeptical realism* str. 73

²³³ Zde konkrétně se jedná o předobraz empirických projevů kauzality či síly. Viz předchozí pozn. pod čarou.

²³⁴ Jediným drobným nedostatkem je zřejmě chybná citace na původní text *Treatisu*. Místo v paragrafu devatenáct (§ 19) sekce „Of the idea of necessary connection“, jak W. uvádí se úryvek nachází v paragrafu desátém (§ 10), což při citaci úryvku výše uvádím do souladu se skutečností. Dle stránkování pro účely této práce užívaného vydání *Treatisu* se pak jedná o str. 109. (Pozn.: Stránkování v různých verzích se přirozeně liší).

²³⁵ Srov. Wright, J. *Skeptical realism* str. 65, resp. obecněji k Wrightovu náhledu na prostor u Huma viz *tamtéž* str. 61-66

²³⁶ Viz Strawson IN: *Debate* str. 35 resp. str. 36-41, srov. též Wright IN: *Handbook* str. 65

²³⁷ Tj. skryté příčiny percepcí tělesa.

²³⁸ Wright, J. *Skeptical realism* str. 75, Slovo *unintelligible* používá též Strawson. Viz níže.

²³⁹ Tj. v souvislosti s Humovým přístupem k pravé povaze skutečnosti, resp. typem skeptického postoje, který zaujímá.

chybným pochopením jeho významu. V dnešní době má slovo *unintelligible* pro filosofy význam čehosi, co je nekoherentní, anebo význam něčeho, co nemůže existovat. Strawson však upozorňuje na původní²⁴⁰, resp. běžný význam slova. V tomto významu jej podle něj užívali i Locke, Berkeley a Hume stejně jako mnoho dalších filosofů v raném novověku. V *historicky přesném* významu slovo *unintelligible* (při převodu do češtiny) znamená spíše *nesrozumitelný* (myslí) či *neuchopitelný*²⁴¹ (pomocí smyslů, myslí).

Pokud tak Hume charakterizuje něco, především externí objekty nebo kauzalitu jako *unintelligible*, nemá na mysli něco, co nemůže existovat. Míjí pouze něco, čemu nerozumíme, respektive něco, co nejsme mocni pochopit, či uchopit myslí. Zkrátka něco, o čem si nejsme schopni utvořit odpovídající či adekvátní ideji. Jinak řečeno, slovo, jímž je tato věc označována, nemá žádný pozitivní deskriptivní obsah. To však neznamená, že se k takové entitě²⁴² nemůžeme odkazovat vůbec, nebo že její pojem není koherentní (coherent).²⁴³

Strawson přirovnává Humovu pozici k pozici Lockově.²⁴⁴ I když je něco nesrozumitelné či neuchopitelné *z hlediska idejí*, pro Locka to údajně neznamená, že ideje k této entitě nemohou odkazovat, ač pojmy s nimi spojené pozitivní deskriptivní obsah nemají²⁴⁵.

Dle S. je představa o aspektech skutečnosti a věcí či objektů, o nichž si nemůžeme utvořit žádný pozitivně obsažený deskriptivní pojem, resp. adekvátní percepci integrální součástí Humova skepticismu. Tyto aspekty reality jsou dle Strawsona nesrozumitelné a neuchopitelné, nepřístupné a skryté. Podle mne se k nim tak můžeme přibližovat vždy jen nepřímou²⁴⁶. (V principu totiž nejsou podobné čemukoliv z oboru smyslových kvalit či dat, kterým jediné rozumíme.)²⁴⁷

Hume tvrdí, že je pro nás nemožné uchopit, pojmout (conceive) či utvořit si ideji čehokoliv specificky odlišného (specifically different) od idejí a impresí. Strawson pak správně chápe

²⁴⁰ Tj. podle Strawsona původní

²⁴¹ Pro překlad do českého jazyka volím dále v práci především slovo *neuchopitelný* jako variantu, která podle mne v daném kontextu duchu českého jazyka dle mne odpovídá lépe než slovo *nesrozumitelný*.

²⁴² Či principu, síle atp.

²⁴³ Existence takové entity není nemožná, či logicky sporná.

²⁴⁴ Locke hovoří o reálné esenci (zlata), která nám není přístupná. Z tohoto důvodu nemáme mít ideu této esence jako takové. Slovy Strawsona, její pojem je bezsmyslný právě proto, že pozitivní deskriptivní obsah nemá. Reálná esence je ovšem, stejně jako esence nominální, pro Locka něčím druhovým. Hume však o druzích nám nepřístupných objektů nehovoří. Srov. Strawson, G. Objects and power str. 35

²⁴⁵ Strawson hovoří především o kauzalitě. Viz *tamtéž*

²⁴⁶ Srov. kap. 3.4

²⁴⁷ Viz Strawson, G. Objects and power str. 35-36

Humovo sousloví *specifically different*²⁴⁸ jako slovní spojení s významem *of different kind*, tedy „jiného druhu či typu“²⁴⁹ než percepce.²⁵⁰

Něco, co leží za percepcemi a je od nich zcela odlišné v myšlení uchopit či obsáhnout nemůžeme. (Resp. alespoň ne přímo a pozitivně.)²⁵¹ Strawson ale upozorňuje, že Hume v *Treatisu* hovoří o možnosti vytvořit si alespoň tzv. relativní či vztažené ideje²⁵² externích objektů bez toho, abychom dokázali myslí obsáhnout objekty k nim vztažené.

Ideje objektů, které máme k dispozici, nikdy nebudou přesnou reprezentací od nich typově odlišných neempirických objektů. Ty jsou ze své podstaty ne-duševní entity, které nemají podobu percepcí. Objekty za percepcemi jsou tak nesrozumitelné či neuchopitelné, ale opět nikoliv nezbytně neexistující. Stejně tak jakékoliv jiné entity za percepcemi.

Například termín kauzalita nemá ve svém obsahu pozitivní vystižení skutečné povahy kauzality. Termín substance ve svém obsahu zase nemá pozitivní vystižení (skryté) substance. Ke skrytým silám či entitám mohou ale tato slova alespoň odkazovat.²⁵³ Můžeme mít tedy relativní ideje toho, k čemu odkazují.²⁵⁴ Tyto ideje jsou sice neadekvátní, ovšem lepší a výstižnější představu o obou skrytých skutečnostech už zřejmě získat nemůžeme.

Strawson svou skepticko-realistickou interpretaci Huma podporuje ještě pomocí rozlišení mezi slovy předpokládat (*suppose*) a (*conceive*). Upozorňuje, že Hume tuto distinkci explicitně zavádí. Strawson dokazuje, že podle Huma můžeme předpokládat (*suppose*) *cosi* mimo sféru percepcí a zkušenosti, nicméně uchopit či pojmout (*conceive*) toto *cosi* již nemůžeme.²⁵⁵

Pojetí²⁵⁶ čehokoliv musí být v rámci Humovy filosofie deskriptivně obsažné vzhledem k teorii idejí, kterou Hume zastává. Naproti tomu pouhý předpoklad existence entity deskriptivní náplň mít nemusí. O nepřístupné entitě jako takové si tedy nemusíme být schopni utvořit

²⁴⁸ Hume, D. *Treatise* str. 49 § 8-9, viz též Strawson, G. *Objects and Power* str. 36

²⁴⁹ Viz Strawson, G. *Objects and power* str. 36

²⁵⁰ Resp. smyslové danosti

²⁵¹ Srov. kap. 3.4

²⁵² Jedná se o ideje vztažené k těmto o sobě (neuchopitelným) objektům. Viz Strawson IN: *Debate* str. 45, Relativní ideje odkazují ke skrytým entitám Strawson, G. *Objects and Power* str. 41, Srov. též Wright, J. *Skeptical realism* str. 73

²⁵³ Strawson, G. *Objects and power* str. 41, Srov. též Wright, J. *Skeptical realism* str. 73

²⁵⁴ Strawson, G. *Objects and power* str. 45

²⁵⁵ *Tamtéž* str. 37. Původní Humova věta, z níž S. vychází: „Since we may suppose, but never can coceive a specific difference betwixt an object and impression; any conclusion we form concerning the connexion and repugnance of impressions, will not be known certainly to be applicable to objects“ Hume, D. *Treatise* str. 158 § 20 Strawson argumentuje, že užití slova objekt (object) ve zmíněné pasáži je realistické a „will not be known certainly“ tento realismus doplňuje o skepticismus. Strawson, G. *Objects and power* str. 37

²⁵⁶ Pozn.: Slovem *pojetí* je myšlen akt uchopení myslí.

žádnou odpovídající představu, která by ji byla schopna vystihnout, to nám však nebrání tuto entitu předpokládat.²⁵⁷

Humovým závěrem slavné kapitoly *Treatisu* s názvem *Of scepticism with regard to senses*²⁵⁸ tak dle Strawsona není, že vnější objekty neexistují.²⁵⁹ (A stejně tak jím nemá být ani to, že pojem externích objektů je nekoherentní). Pointou má být pouze to, že nemáme k dispozici žádné uspokojivé základy, pomocí nichž bychom dokázali ospravedlnit naši víru v to, že tyto vnější objekty existují.²⁶⁰ To je závěr velmi odlišný od závěru prvního, tj. od závěru, že Hume činí pozitivní tvrzení o neexistenci externích objektů.

Strawson chápe situaci tak, že Hume nemůže rozhodnout na zkušenostním základě²⁶¹, zda externí objekty existují, nebo ne z důvodu, že „v tomto ohledu veškerá zkušenost zcela mlčí, a mlčet musí“.²⁶²

I přes empirickou nerozhodnutelnost se ale podle Strawsona Hume přiklání k variantě, že externí objekty či entity za rovinou percepce existují. Strawson zároveň naznačuje, že Hume tak může činit pro přirozený lidský sklon věřit v externí objekty, jemuž v praxi přiznává nemalou váhu.²⁶³

Pokud by Hume existenci externích objektů, jakožto něčeho, co leží za percepcemi, nepřipouštěl²⁶⁴, zavazoval by se podle Strawsona k silnému metafyzickému tvrzení. Tíhnul by tak více-méně k dogmatickému idealismu. Objekty, které nejsou percepcemi a jsou od nich odlišné, by v jeho systému nemohly v takovémto případě existovat už z definice. Ze skeptika Huma by se tím dle Strawsona stal dogmatický metafyzik,²⁶⁵ který s dokonalou jistotou tvrdí, že vše, co existuje, jsou percepce. Souhlasím, že taková pozice v souladu s Humovým skeptickým naladěním příliš není.²⁶⁶

²⁵⁷ Jedná se o vystižení skryté povahy tohoto objektu adekvátní idejí. Strawson, G. *Objects and power* str. 37

²⁵⁸ Viz Hume, D. *Treatise* str. 125-144 § 1-57, Strawson, G. *Objects and power* str. 37-38

²⁵⁹ Jedná se o ontologické tvrzení

²⁶⁰ Epistemologické tvrzení. O této víře Hume hovoří a uznává ji jako fakt.

²⁶¹ Jedná se o pro Huma typický způsob rozhodování.

²⁶² Srov. „But here experience is and must be entirely silent.“ viz Hume, D. *Enquiry* str. 202 § 12, resp. Strawson, G. *Objects and Power* str. 38

²⁶³ Druhou pointou má být, že něco v naší představě externích objektů je defektní, což dle S. Hume více nerozvádí. Sám Strawson uvádí kromě slova defektní (*defective*) i celou řadu dalších označení podobného duchu. Viz Strawson, G. *Objects and power* str. 38

²⁶⁴ Z důvodu, že nic než percepce pro něj nemůže existovat, případně že takovéto skryté objekty jsou *ex definitione* něčím co percepcemi není.

²⁶⁵ Proti kterým především sám brojí.

²⁶⁶ Strawson, G. *Objects and Power* str. 38-39, srov. kap 2.1

Strawson svou interpretaci Huma vydatně podporuje ještě tezí, že Hume v *Enquiry* rozlišuje mezi smyslovými kvalitami objektů a objekty jako takovými.²⁶⁷ To je pro Strawsona jasný důkaz, že Hume se vyjadřuje jednoznačně jako přesvědčený skeptický realista.²⁶⁸

Někdo by však mohl teoreticky Strawsonovi namítnout, že Hume se v *Enquiry* vyjadřuje ironicky a nejedná se tak o jeho skutečné názory. To by se samozřejmě nedotklo, jen posledního Strawsonova argumentu, jelikož Strawson s *Enquiry* pracuje opravdu extenzivně. Hypotetický autor této námitky však nejspíše nebere v úvahu, že Hume koncipoval *Enquiry*, jako vyjasnění a reformulaci myšlenek první knihy *Treatisu*. Velmi pravděpodobně by si tak odpustil ironii tam, kde by mola zcela zatemnit myšlenku díla, které má na jeho filosofii vrhnout konečně jasné světlo.²⁶⁹ Námitka rovněž zcela opomíjí Humův zjevný obdiv vůči Newtonovi, který skrytou oblast za jevy předpokládal, a pouze rezignoval na pokusy o její vysvětlení.²⁷⁰ Zdá se tak, že Hume skutečně skryté předpokládá, nicméně se podobně jako Newton zříká toho je dále traktovat či vysvětlovat.

2.3.1 Ilustrace

Před závěrem této podkapitoly je zařazeno ještě krátké přirovnání, které má lépe přiblížit Humův umírněný, respektive kognitivní skepticismus.

Skrytou oblast skutečnosti ležící za percepcemi, respektive skryté podstaty objektů-percepcí můžeme přirovnat například k sub-atomickým částicím, konkrétně ke kvarkům. Kvarky nepozorujeme přímo, našimi smysly, ale vlastně na ně jakoby nepřímo usuzujeme skrze data získaná specifickými přístroji, sestavenými na základě konkrétních teorií. Data jsou nejprve analyzována a teprve po vyhodnocení analýz můžeme na základě našich teorií a v souladu s nimi usoudit, že jsme částici kvark *skutečně pozorovali*.²⁷¹ Pozorování byla tedy uskutečněná díky zmíněné *mediaci* přístrojů a za pomoci teorie.²⁷² Skutečnost, že tyto entity

²⁶⁷ Srov. kap. 2.2

²⁶⁸ V percepcích navíc není nic skrytého či nám nepřístupného. Strawson, G. *Objects and Power* str. 41. Jedná se např. o tento úsek *Enquiry*: Viz Hume, D. *Enquiry* str. 113 § 16

²⁶⁹ K otázce ironie viz Strawson, G. *Objects and Power* str. 42, K vyjasnění *Treatisu* pomocí zkoumání viz *tamtéž* str. 31-32

²⁷⁰ Newton neodmítal existenci skrytých sil a principů (např. poslední příčiny gravitace). Na jejich vysvětlení rezignoval programově a omezil se pouze na popis jevů. Zdá se, že Hume, který chtěl po Newtonově vzoru experimentální metodu zavést i do tzv. morálních věd, a který přirovnává principy asociace ke gravitační síle, se Newtonem inspiroval i v jeho přístupu ke skrytému. K tomuto, resp. k otázce gravitace viz *tamtéž* str. 44. Viz též Norton, D. *Editor's Introduction* str. 114-115. Pro srovnání odkazují na odlišnou interpretaci Humovy recepce Newtona: Podle J. Hilla se Hume s Newtonem důkladněji seznámil až v době po dopsání *Treatisu*. Snaha zavést experimentální metody do vědy o lidské přirozenosti je podle J. Hilla Humovi připisována nedopatřením. V době psaní *Enquiry* však Hume Newtonovy texty zřejmě znal. K tomuto viz pozn. č. 206

²⁷¹ Srov. s kap. 4, kde se hovoří o jiných subatomických částicích (elektronu a pozitronu).

²⁷² Pro úspěšné pozorování je podle mne třeba užít jak teoretických nástrojů, tak nástrojů technických, přičemž druhé jsou důsledkem existence nástrojů prvních. Jinak řečeno, technické přístroje jsou plodem rozumových či teoretických

nepozorujeme přímo pomocí smyslů, pro nás však neznamena, že neexistují, ale pouze to, že jsou nám nepřístupné, tak jak jsou pro sebe. Jinak řečeno nazřít je přímo, nezkresleně a v jejich čistotě bez jakékoliv *mediace*²⁷³, je pro nás principiálně nemožné, o jejich existenci však hovoříme nejen běžně, ale i v rámci vědy. Ani substance chápané jako cosi nepřístupného či jako podstaty skryté za percepcemi nám nejsou přístupné přímo. Měli bychom tedy usuzovat, že neexistují? A pokud bychom tak usoudili,²⁷⁴ nebyl by takový úsudek pokrytecký? Když totiž nějakým způsobem usuzujeme v rámci vědy,²⁷⁵ proč bychom v rámci filosofie nemohli soudit stejně?

Pokud nepřístupnost sub-atomických částic našim smyslům bez zprostředkování není důkazem jejich neexistence, zdá se, že nepřístupnost skrytých podstat smyslům v jejich čistotě rovněž není důkazem jejich neexistence. Pokud bychom chtěli pozitivně tvrdit, že skryté podstaty neexistují, zřejmě bychom museli též tvrdit, že neexistují ani sub-atomické částice. (To by byl ovšem rovněž oprávněný postoj, jak uznávám. Nechávám jej však v této práci stranou.) To, že skryté podstaty existují, tak lze předpokládat podobně legitimně, jako když v rámci současné fyziky předpokládáme sub-atomické entity kvarky.²⁷⁶

Shrnutí

V této podkapitole byl představen interpretační přístup *New Hume*. V jeho rámci je Hume chápán jako skeptický realista. Nově chápaný Hume nechce činit ontologické výpovědi o nám neznámé skryté povaze skutečnosti. Drží se epistemologických výroků o nemožnosti poznání její pravé povahy (kognitivní či umírněný skepticismus). Hume tvrdí, že externí realita je neuchopitelná (unintelligible), ale nikoliv neexistující. Tuto realitu nemůžeme pojmut, respektive si o ní utvořit adekvátní ideji, avšak předpokládat ji můžeme.

úvah. (Také je třeba užít rozumu při interpretaci dat přístrojů. Teprve díky této interpretaci zřejmě můžeme usoudit, že dané částice tzv. pozorujeme, nebo že existují.) Srov. např. Kuhn, Thomas. *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: OIKOYMENH, [1997] str. 23-24

Nemohu zde nyní bohužel rozvíjet nabízející se úvahu o tom, že teorie, kterou zastáváme, potenciálně ovlivňuje skutečnost, kterou prožíváme nebo naše vědecké či filosofické zkoumání, příp. že může existovat korelace mezi zastávanou vědeckou či filosofickou pozicí a obecným nastavením naší mysli...

²⁷³ Pozn.: Zde se jedná (minimálně) o dvojitou *mediaci* - nejprve pomocí přístrojů a poté pomocí smyslů. Přístroje interpretují původní skutečnost (přičemž navíc měření či pozorování jeho výsledek) a poté je výstup z přístrojů dále interpretován a zprostředkován našimi smysly.

²⁷⁴ Tj., že skryté podstaty neexistují.

²⁷⁵ Tj. ohledně subatomických částic a to, že existují.

²⁷⁶ O skrytých podstatách však zřejmě na rozdíl od kvarků nemůžeme získat podrobnější informace. Případná představa detektoru skrytých podstat, který odhalí povahu těchto objektů tak, jak existují *pro sebe* za smyslově vnímatelnými kvalitami, a který funguje podobně jako detektor v urychlovačích, je, myslím, dostatečně absurdní. Rovněž nemáme takovou vědeckou teorii, která by na základě experimentálních či senzorických dat mohla umožnit konkrétní a exaktní popis povahy skrytých podstat...

V rámci této interpretace Hume tedy *a priori* nezamítá skryté a nepoznatelné skutečnosti za percepcemi, ať už se jedná o kauzalitu, externí objekty, případně i o něco dalšího. Naopak, jakousi skrytou podstatu empirické skutečnosti zřejmě předpokládá.

Závěr kapitoly

Nejprve bylo naznačeno, že standardní chápání Humovy koncepce substance nás může při interpretaci Huma ochudit. Na základě prozkoumání vybraných výroků ze Zkoumání se poté v první podkapitole pootevřela *nová* možnost, jak Davida Huma interpretovat. Podle navrženého interpretačního rámce Hume výslovně nepopírá skrytou rovinu skutečnosti, ale pouze její přístupnost a poznatelnost. Ve světle zkoumaných výroků se také ukázalo jako minimálně možné, že Hume existenci této roviny ve skutečnosti předpokládá. Ve třetí podkapitole se ukázalo, že v rámci interpretace *New Hume* také Humovi nejde o popření externích objektů a skryté roviny existence, ale pouze o to, že tuto rovinu není možné přímo poznat či uchopit. Interpretační schéma kuse načrtnuté v prvních dvou částech kapitoly se tak v její třetí části ukázalo jako moment již rozpracované a filosoficky relevantní interpretace.

Již by tak mělo být vidět, že koncepce nám *o sobě* nepřístupné a neempirické skryté podstaty těles či podstaty celku skutečnosti, o které je pojednáno v druhé části této práce, logicky navazuje na Humovu filosofii. Zdá, že koncepce skryté podstaty za percepcemi může být legitimní součástí humovského pojetí skutečnosti, i když není součástí Humova empirického *univerza percepcí*.

3. Zkoumání o skryté podstatě

V této kapitole je zkoumána otázka skryté podstaty a její povahy. Nejprve je učiněna krátká rekapitulace Humovy kritiky substance a je zmíněno východisko dalších úvah. Poté jsou představeny dvě samostatné úvahy o skryté podstatě, které tvoří vlastní jádro této kapitoly. První úvaha přináší zjištění o specifické povaze skryté podstaty (a ukazuje se na ní přitom způsob, jak lze k myšlence skryté podstaty dospět). Druhá úvaha je zaměřena speciálně na rozprostraněná tělesa a má mj. podpořit teze úvahy první. Je v ní přitom ukázáno, zda skrytá podstata může být uvažována jako princip individuace a (soukromý) zdroj percepce. V důsledku obou úvah se skrytá podstata ukazuje jako specifická *entita*²⁷⁷, která je prostá běžných (empirických) určení, *včetně počtu či prostorovosti*, a kterou tak lze jen obtížně uchopit. Na obě úvahy pak logicky navazuje úsek, jehož náplní je popis skryté podstaty pomocí novoplatónských pojmových²⁷⁸ nástrojů, určených k popisu skutečností, které se vymykají našemu omezenému poznání a možností běžné řeči.²⁷⁹

3.1 Rekapitulace a východisko úvah

Hume hovoří o substancích v pojetí Locka, a peripatetiků. Kritizuje tyto konkrétní koncepce a za pomoci analýzy předpokládaného psychologického mechanismu, stojícího za jejich vznikem. Nepopírá ale existenci skrytého a nepřístupného objektu za percepcemi.²⁸⁰

Připomeňme, že hlavním motivem Humovy kritiky koncepce lockovské a peripatetické substance za percepcemi je přerušovanost percepce, která odporuje předpokládané temporální identitě objektu. Druhým motivem Humovy kritiky substance je složenost shluků percepce, která kontrastuje s jednotou, kterou u objektů přirozeně předpokládáme. Tyto kontrasty nám²⁸¹ dle Huma způsobují nepříjemné pocity. Ke koncepci skryté substance dochází dle Huma filosofové především na základě přirozeného sklonu se těchto pocitů zbavit tak, že se kontrasty usmíří postulováním principu substance za pomoci imaginace. Tajemná substance jim tak slouží jako princip identity v čase a přerušování, respektive ve změnách. *Empirickou*

²⁷⁷ Či non-entita

²⁷⁸ A myšlenkových

²⁷⁹ Kapitola je zároveň doplněna vlastními úvahami o vnímání a individuaci.

²⁸⁰ K této interpretaci viz kap. 2, k samotnému mechanismu viz kap. 1

²⁸¹ Nebo přesněji filosofům, těm, kteří o těchto kontrastech uvažují.

jednotu vysvětlují také pomocí skryté a nepřístupné substance a její jednoty, která *empirickou jednotu* zakládá.²⁸²

Zkoumání skryté podstaty v této kapitole je motivované jinak než Humem kritizované koncepte substance.²⁸³ Skrytá podstata je jednoduše uvažovaná jako zdroj percepce, jako jejich příčina či jako dispozice k vyvolání vjemů konkrétních objektů.²⁸⁴ Motivací je tedy vysvětlit původ percepce empirických objektů a prozkoumat otázku (čisté) povahy skutečnosti či objektů bez interpretace smyslů.

Je evidentní, že koncepte skryté podstaty, která bude dále krystalizovat²⁸⁵, se bude lišit od lockovského i peripatetického pojetí substance.²⁸⁶ Liší se i od filosofické koncepte Davida Huma, na jejímž půdorysu je narýsována. Ve standardní interpretaci není podstata za percepcemi připouštěna vůbec. Interpretace novo-humovská neuchopitelnou a skrytou povahu skutečnosti předpokládá.²⁸⁷ Není však již dále hlouběji zkoumána... V následujících úvahách je tak činěno²⁸⁸ a lze je tedy chápat jako rozvedení pozice novo-humovské. Toto rozvedení je však vedeno pouze jedním z nekonečně mnoha možných směrů a způsobů.

3.2 První úvaha o skryté podstatě²⁸⁹

Následující úvaha slouží především k co nejnázornějšímu přiblížení problematiky skryté podstaty. Úvaha vychází od empirického objektu a postupuje ke skryté podstatě²⁹⁰ přes otázku

²⁸² Odkazují především k lockovskému pojetí skryté a nepřístupné substance, resp. též k peripatetickému pojetí substance. Viz kap. 1.1 a 1.2

²⁸³ V první úvaze o skryté podstatě nejde o to usmířit jednotu shluků různých samostatných percepce, ani o to vysvětlit přirozenou intuici o tom, že určité empirické objekty trvají v čase navzdory změnám a přerušovanosti percepce. Viz kap 3.2 Druhá úvaha, která první úvahu doplňuje, již v nějakém smyslu s otázkou jednoty (individuální těles) operuje. V této úvaze je ale ve výsledku zamítáno, že by skrytá podstata byla principem této jednoty, ač se by zpočátku mohlo zdát jinak. Jednota percepce v ní tedy není předpokládána, ale popírána. Viz kap. 3.3

Celkově je tedy motivace vedoucí k předpokládání skryté podstaty podstatně prostší a lze ji označit jako motivaci kauzální. V souladu s interpretací kauzality v kapitole 2.3 je kauzalita předpokládána jako nám nepřístupná, nicméně existující skutečnost. Percepce mohou být v tomto kontextu kauzálně vztaheny ke své příčině, ač je evidentní, že spojení mezi nimi a touto příčinou pozorovat nemůžeme. Jednak podle Huma nevnímáme nutné spojení a jednak je nám sama skrytá podstata percepce nepřístupná. Moment, stojící v základu tohoto přístupu, je předpokládána rozdílnost kvalit v objektu a v mysli (resp. předpoklad rozdílnosti kvalit-dispozice a kvalit-percepce). Viz kap. 3.2 Výsledné pojetí skryté podstaty se tedy liší od lockovské i peripatetické koncepte substance.

²⁸⁴ Uvažovat skrytou podstatu zároveň jako princip individuace entity, která se skládá z percepce majících původ v této podstatě, však zřejmě možné nebude. Viz kap 3.3.

²⁸⁵ Jedná se o pojetí výsledné, nikoliv pojetí odpovídající předběžnému vymezení skryté podstaty z úvodu.

²⁸⁶ V zásadě lze chápat i jako určitý osten vůči lockovské koncepci skryté substance, která je spojována mj. s mikrostrukturální, a tak i prostorovou povahou. (Popřípadě se jedná o osten vůči takovým pozicím, které chápou bez dalšího substanci tak, jak byla v této práci popisována, jako princip jednoty a identity.)

²⁸⁷ Ke standardní interpretaci Huma viz kap 1.3, k novohumovské interpretaci obecně viz kap. 2.3

²⁸⁸ Byť pouze nepřímým způsobem. Viz kap. 3.4

²⁸⁹ Srov. s tzv. argumenty z iluze. Dicker, Georges In: Russel, Paul. The Oxford Handbook of Hume. New York: Oxford University Press, [2016]. Oxford Handbooks str. 249-251

barvy a nerozdílnost primárních a sekundárních kvalit. Přitom je kritizována teze o prostorové a numerické povaze skryté podstaty a zároveň to, že by jí měla náležet mnohá další určení. Jelikož se jedná o problematiku, která je poměrně komplexní, pro větší ilustrativnost a čtivost je v této části kapitoly stavěno na snadno představitelném a uchopitelném příkladu. Bude také záměrně použit, pokud možno, co nejjobraznější jazyk. Nyní však již přistupme k vlastní úvaze - a představme si živě následující obraz:

Nacházíme se v pokoji, několik metrů od lakovaného, světle hnědého stolu syté přírodní barvy.

Pokud bychom se do této místnosti přenesli a pozorovali bychom stůl, jeho tvar působící dojmem pevnosti a spolehlivosti, i s jeho světle hnědou barvou, mohli bychom se zamyslet nad následující otázkou:

Světlo, které dopadá na stůl, se odráží od něj, respektive od jeho povrchu a dopadá následně na naši sítnici, což nám v mysli jasně vykresluje jeho světle hnědou barvu (spojenou s konkrétním tvarem).²⁹¹ Jinak řečeno, hnědá barva, kterou vnímáme, tj. naše percepce hnědé, je účinkem odrazu světla od jemně zvrásněné struktury povrchu stolu. Paprsek světla určité vlnové délky a frekvence dopadá na stůl, přičemž je ve své povaze změněn. Stolem (či setkáním s ním) změněný paprsek poté dopadá do našeho oka, díky čemuž stůl můžeme vidět jako barevný.²⁹² Barva, kterou vnímáme, však zřejmě není ve stolu obsažena stejným způsobem, jakým ji vidíme (vnímáme). V naší mysli je sice onou kvalitou, kterou lze popsat slovem *hnědá*. Ve stole je však spíše jeho strukturou, od níž se světlo odrazilo a mohlo nám díky tomuto odrazu a změně v jeho vlastnostech²⁹³ umožnit vnímat hnědou barvu, kterou na něj umístíme, ač jí v této (námi zakoušené) podobě nic ve stolu neodpovídá.

Můžeme tedy uvažovat následovně:

²⁹⁰ Resp. její povaze

²⁹¹ Pokud pro zjednodušení vynecháme některé další tělesné procesy.

²⁹² A také jako mající viditelný tvar, který by bez barvy zřejmě nebylo možné vidět. Je možné, že tvar bez barvy či jiné izolovaně existující primární kvality lze chápat jako abstrakci. Zjednodušeně řečeno, je myslitelné, že primární kvality lze též chápat jako produkt činnosti mysli a nikoliv jako smyslovou danost, která je pasivně recipována. Hlubší zkoumání těchto otázek však již není možné do této práce bohužel náležitě zahrnout především z důvodů omezeného rozsahu.

Pro doplnění, objekty, které jsou světlem zality více, se nám navíc jeví být výraznější a mít sytější a jasnější barvu.

²⁹³ Tj. délce a frekvenci.

Barva neexistuje ve stolu.²⁹⁴ Existuje pouze v naší mysli. Nelze však říci, že by byla iluzí nebo bez reálného základu. Je důsledkem anebo možná jiným vyjádřením struktury (obsažené v) povrchu stolu. Lze tedy též říci, že barva existuje jinak v naší mysli a jinak ve stolu.²⁹⁵

O stolu (běžně) předpokládáme, že je na naší mysli (a našem aktu vnímání) nezávislý objekt, který je vůči nám externí.²⁹⁶ Pokud ale barva existuje jinak v naší mysli a jinak v externích a nezávislých objektech, co to vypovídá o povaze skutečnosti?

Před zodpovězením této otázky bude dobré si připomenout Berkeleyho napadení rozdílu mezi primárními a sekundárními kvalitami.²⁹⁷ Berkeley zpochybnil mj. rozdíl mezi tvarem a barvou.²⁹⁸ Do té doby²⁹⁹ se tvar jevil jako něco, co existuje obdobným způsobem³⁰⁰ v objektu i v mysli, kdežto barva byla naopak chápána jako něco, co neexistuje mimo naše vědomí.³⁰¹ (Alespoň tedy ne barva, jak ji důvěrně známe³⁰².)

David Hume slavné zboření uvedeného rozlišení Berkeleym uznával a přesvědčeně přijímal.³⁰³ Všechny kvality či percepce v mysli pro něj mají v tomto směru zcela stejnou povahu. Jsou vzájemně rovnoprávné.³⁰⁴

Pokud skutečně není rozdíl mezi primárními a sekundárními kvalitami, není rozdíl např. mezi barvou a tvarem. Víme, že barva (podle této úvahy) existuje jinak ve stolu (tj. objektu) a jinak v naší mysli (kde je jako percepce). Může nás tedy napadnout, zda tvar, podobně jako barva

²⁹⁴ Silnější formulace. (Negativní ontologické tvrzení: Barva neexistuje v externím objektu.)

²⁹⁵ Slabší formulace. (Zj. řečeno tvrzení má dva momenty. Ontologický moment: Barva, resp. její příčina je *nějak* v objektu. Epistemologický moment: Barva existuje jinak v mysli a jinak v objektu – jak je v objektu, nevíme.)

²⁹⁶ Tj. existující, i když jej nevnímáme, kontinuálně a bez přerušení.

²⁹⁷ Jedná se např. o rozdíl mezi (1) extenzí (rozlehlostí), tvarem či počtem atp. na jedné straně a (2) barvou, zvukem, vůní, chutí atp. na straně druhé. K tomuto více viz Berkeley, G. Pojednání str. 64-67 § 9-12 Pro primární kvality pak platí, že je nemůžeme vnímat díky kvalitám sekundárním. Viz *tamtéž* str. 65-66 § 10

²⁹⁸ Tvar je primární kvalita, barva je kvalita sekundární. Viz předchozí pozn. pod čarou.

²⁹⁹ Zejména je tímto odkazováno k době raného novověku a lockovským názorům.

³⁰⁰ Toto pojetí primárních kvalit volím pro účely této práce. Pro srovnání uvádím Lockovu pozici: Podle Locka se ideje primárních kvalit podobají (resemble) kvalitám v objektu. K problematice primárních a sekundárních kvalit viz např. Locke, J. Esej. Str. 92-102 resp. Hill, J. Primary and Secondary Qualities, Hill, J. in: Savonius-Wroth, S. a Schuurman, P., a Walmsey, J. Continuum companion. str. 199-200 nebo Hill, James. Primary Qualities, Secondary Qualities and Locke's Impulse Principle IN: British Journal for the History of Philosophy. 17 : 1[2009]. str. 85-98, 94-95 (V této práci není možné se zabývat interpretací Lockova pojetí kvalit samostatně.)

³⁰¹ Barva (idea) je sekundární kvalita. Podle Locka zřejmě neexistuje v objektu nic, co barvě je jakožto ideji obdobné. V objektu však lze nalézt dispozice či jako sílu (power) k vyvolání určitých počitků. Viz pozn. č. 300

³⁰² A jako to, k čemu toto označení v naší (v běžné řeči) referuje.

³⁰³ K nerozdílnosti idejí primárních a sekundárních kvalit u Huma viz Hume, D. Treatise str. 128 § 12-13. K další zmínce viz např. *tamtéž* str. 150 § 5

Málo známá výjimka platí pro oblast etiky: „Vice and virtue [...] may be compared to sounds, colours, heat and cold, which, according to modern philosophy, are not qualities in objects, but perceptions in the mind: And this discovery in morals, like that other in physics, is to be regarded as a considerable advancement of the speculative sciences; tho', like that too, it has little or no influence on practice." Viz Hume, D. Treatise, str. 301-302 § 26 Za upozornění na tento problém a poskytnutí odkazu děkuji Doc. J. Hillovi.

³⁰⁴ Všechny (jednoduché) percepce jsou také chápány jako samostatné a svébytné existence. K tomuto odstavci viz Hume, D. Treatise str. 48 § 1-4 Viz též pozn. ³²

neexistuje v objektu³⁰⁵ jiným způsobem, než jakým jej zakoušíme. Může nás dále napadnout úvahu rozšířit i na všechny ostatní primární kvality. Bude tak možné legitimně tvrdit, že i ony existují v daném objektu způsobem zcela jiným, než jakým je vnímáme.³⁰⁶

Tyto úvahy tak v důsledku zpochybňují také to, zda jsou objekty skutečně prostorové či situované v prostoru³⁰⁷ a vede k podezření, zda prostor či prostorovost³⁰⁸ nejsou jen pouhou fikcí či iluzí. Prostorovost či rozlehlost je totiž primární kvalitou.³⁰⁹

Stejně tak je jí i počet³¹⁰, a proto je v důsledku zpochybněno, že u objektů, tak jak jsou *pro sebe*, o něm lze mluvit, stejně jako když počítáme objekty jakožto komplexy percepce.

Skrytá podstata se tak ukazuje jako neprostorová, nenumerická³¹¹ a prostá veškerých empirických vlastností.³¹²

Kromě toho všeho lze skryté podstatě upřít ještě jedno určení a to, určení nejobecnější a *nejvyšší* - jsoucnost³¹³.

³⁰⁵ Tj. v objektu, o kterém předpokládáme, že leží mimo naše těla, resp. že existuje bez přerušeni a bez ohledu na to, zda jej vnímáme, či nikoliv.

³⁰⁶ Stejně jako kvality sekundární.

³⁰⁷ Resp. zda jsou rozprostraněné či prostorové povahy. Srov. pozn. č. 308, 309

³⁰⁸ Idea prostoru je podle Huma odvozena z barevných bodů, *minim visibile*, která jsou rozprostřena „vedle sebe“. K Humovu pojetí prostoru viz Hume, D. Treatise str. 23-31, příp. též str. 31-48. Zdá se, že Humovský prostor se do jisté míry překrývá s rozlehlostí (objektu) spíše než, že by byl podmínkou existence rozlehlého objektu (v něm). Co se týká případného prostoru nezávislého na percepcích, je zřejmě Hume vzhledem k jeho poznání agnostik. Wright, J. Skeptical realism str. 61-66 (Ideji prostoru, kterou máme k dispozici, by bylo podle mne možné interpretovat také jako pouhou singulární ideu spojenou s pojmem, který má obecnou funkci.).

³⁰⁹ Prostorovost je v tomto kontextu chápána jako primární kvalita. Srov. pozn. č. 300

³¹⁰ Pro účely této práce je počet chápán jako primární kvalita. Srov. pozn. č. 300

Pro srovnání odkazují též na J. Locka. Locke uvádí počet (a to přímo pomocí slova *number*) ve výčtu primárních kvalit, jakkoliv překvapivé se to může na první pohled jevit. K anglickému slovu *number* ve výčtu primárních kvalit u Locka viz např. Locke, J. Essay str. 170, příp. 174, 178. K problematice primárních a sekundárních kvalit viz pozn. č. 300

³¹¹ Pro srovnání: J. Hill podle mého názoru přesvědčivě ukazuje, že o počtu můžeme v rámci Humovy filosofie hovořit až díky pozorovateli, který je vybaven jazykem a symboly. Zjednodušeně řečeno, počet, který není pozorován, počtem v pravém smyslu vůbec není.: „In the absence of terms there would be no idea of number, for there would only be particular perceptions, no types of things to count.“ Viz Hill, J. Hume on Animal Instinct and Human Reason [V tisku, cit. 2. 7. 2019] str. 20 Důvodem je, že smysly k utvoření ideje počtu zřejmě nestačí: „[M]y suggestion is that Hume would hold that the concept of ‘one’ is never the object of a simple impression or idea that might be originally gained from sense perception alone: it is a concept which emerges from our use of signs. On Hume’s nominalist view—explicitly presented in his discussions of abstract ideas—there is an internal connection between language and number. The notion of a unit, and therefore the basis of number, is only possible where we can understand, and count, a sort of thing—for example, a horse or a triangle—and sorts of things only arise through the use of terms.“ Viz *tamtéž* str. 22 J. Hill tedy dospívá k nenumericitě hypotetické entity za percepcemi, i bez nutnosti využít argumentu z nerozdílnosti primárních a sekundárních kvalit. J. Hill hovoří též o tom, že pozorovatel, vybavený alternativním typem kognitivních schopností, by mohl počet u skryté podstaty hypoteticky nahlédnout (a to dokonce jinak než my). Opět by k tomu, ale bylo nejspíše třeba pomoci symbolů a jazyka. Osobní sdělení Doc. J. Hil. V této práci jsem nucen omezit se pouze na tyto stručné poznámky. Zdá se však, že by mohlo být podnětné prozkoumat případné souvislosti zmíněných přístupů hlouběji.

³¹² Empirické vlastnosti v ní dle úvahy existují jinak než v nám důvěrně známé podobě. Nikoliv jako percepce, od kterých jsou zřejmě typově odlišné. K typové odlišnosti percepce a neempirických skutečností viz kap. 2.3

³¹³ Jsoucnost zde označuji jako určení. K tomu, jakým způsobem tuto neexistenci chápat, viz dále kap. 3.4 a viz též kap. 4

Důvody jsou následující:

Percepce je v Humově filosofii existence³¹⁴. Existence je jinými slovy jsoucnost. Percepce jsou pouze empirické. Skrytá podstata však empirická není. Skrytá podstata tak není jsoucí. Jelikož nemá existenci, lze ji označit za *non-existentní*.³¹⁵

Jedná se však o neexistenci ve velmi specifickém pojetí.³¹⁶

Skrytou podstatu lze tedy v návaznosti na předchozí úvahy chápat³¹⁷ jako skrytý a nepřístupný objekt, který je neprostorový, nenumernický³¹⁸ a prostý jakýchkoliv³¹⁹ určení, a je tedy neurčitý a v jistém smyslu non-existentní^{320, 321}.

Na závěr této úvahy je ještě třeba upozornit, že se ve větší konkrétnosti odhalil způsob, jak lze dospět k myšlence skryté podstaty (která je navíc odlišná od percepce).

Percepce sekundárních kvalit lze vystopovat ke struktuře objektu, respektive k dispozicím v objektu, v němž mají svou příčinu. Tyto percepce mají dle úvahy jinou podobu než dispozice v objektu, nepřipomínají je. Primární kvality byly ukázány jako nerozdílné od sekundárních kvalit. Je tedy myslitelné, že by také mohli mít svoji příčinu, které se navíc dle

³¹⁴ K pojetí percepce jakožto existence viz pozn. č. 32, v níž je odkazováno též k souvisejícímu principu RRR.

³¹⁵ K odkazu na relevantní úseky této práce viz pozn. č. 312

³¹⁶ Pro srovnání např. Němec hovoří (v jiné souvislosti) o dvou paralelních typech výpovědi o stejné (*non*)entitě. Výpovědi z obou paralelních řad vůči sobě stojí v rozporu. Tj. pokud hovoříme o tom, že něco je jsoucí v rámci jedné řady, a o tom, že to stejné něco je nejsoucí v rámci řady druhé. Němec samozřejmě nehovoří přímo o skryté podstatě. Viz Němec, V. Obsah spisu In: Němec, Václav. Obsah spisu. In: Victorinus, Marius a Němec Václav. O soupodstatnosti Trojice: (proti Ariovi Ib). Praha: Oikoymenh, [2006]. Knihovna rané křesťanské tradice. str. 196 (dále jen Němec, V. Obsah spisu). Pro označení Němcova textu volím heslo Studie v kurzívě. Viz kap. 3.4 v níž je tento typ výpovědi užíván.

Formulace či nástroje, které jsou typické pro jiný kontext, si však vypůjčují. K tomuto viz níže v této kapitole.

³¹⁷ Nebo spíše představit. K otázce uchopení neempirické skutečnosti a slovu *conceive* viz kap. 2.3

³¹⁸ Při reflexi na dosavadní úvahy se tak nyní zdá, že ve skryté podstatě nejspíše existuje pouze cosi jako o sobě nenumernická dispozice k vyvolání komplexů percepce (u kterých již počet shledávat můžeme). Srov. se zjištěními v článku Hill, J. Hume on Animal Instinct and Human Reason [V tisku, cit. 2. 7. 2019].

³¹⁹ Pozitivních, resp. empirických určení

³²⁰ Nám známá podoba existence totiž v rámci vymezeném Humovou filosofii splývá s konkrétními percepcemi. Viz výše, resp. viz Hume, D. Treatise str. 48-49 § 1-9.

³²¹ Podobně stavěné úvahy lze chápat minimálně trojím způsobem:

(1) Nevíme, jakým způsobem existují kvality v hypotetické skryté podstatě, ale předpokládáme, že v ní existují jinak než v mysli – že jsou nepodobné jejím obsahům.

(2) Nevíme, jakým způsobem existují kvality v hypotetické skryté podstatě, ale předpokládáme, že v ní existují stejným (či v zásadě obdobným) způsobem jako v mysli. (Problematické však je, jak přesně chápat obdobnost, resp., co za ni považovat a co nikoliv. Něco takového zřejmě nelze určit bez kritéria podobnosti.)

(3) Nevíme, jakým způsobem existují kvality v hypotetické skryté podstatě, ale nepředpokládáme, že v ní existují jinak než v mysli, ani stejně (či podobně) jako v mysli. Jelikož obojí je stejně relevantní, zdržujeme se úsudku (o jejich stejnosti či odlišnosti).

V reflexi na informace obsažené v článku Viz Hill, James. Hume on Animal Instinct and Human Reason [V tisku, cit. 2. 7. 2019] resp. získané prostřednictvím osobním sdělením J. Hilla se nakonec přikláním spíše k variantě (1), s vědomím, že se jedná pouze o jednu z možných interpretačních pozic. Viz. pozn. č. 311 Vzhledem k předpokládané nenumernické (resp. i neprostorové) povaze skryté podstaty pak lze myslet, že kvality vlastně ve skryté podstatě splývají s *jednou* kvalitou či spíše dispozicí, která se překrývá s celkovou povahou skryté podstaty. Tu by bylo možné chápat jako celkovou dispozici k vyvolání konkrétních percepce, či přesněji k vyvolání jejich komplexů... Detailnější pojednání této problematiky nemohlo být do této práce zařazeno z důvodu velmi omezeného rozsahu.

předchozí úvahy nepodobají³²². Jako tuto hypotetickou příčinu pak můžeme označit právě skrytou podstatu. Zdá se, že tento způsob se, alespoň v nějakém smyslu, vyhýbá Humově kritice substance.³²³ Vše však bude třeba ještě upřesnit. Díky přijetí novo-humovské interpretace kauzality³²⁴ by pak ani ona nastíněná koncepce neměla činit větší potíže.

Shrnutí

V rámci této úvahy se skrytá podstata ukázala jako nenumerická, neprostorová entita, která se vymyká empirickým určením a kterou lze v jistém smyslu označit za nejsoucí. Skrytá podstata byla zároveň uvažována jako příčina percepce primárních a sekundárních kvalit objektů.

3.3 Druhá úvaha o skryté podstatě

V této úvaze je zkoumána povaha skryté podstaty individuálních těles jakožto rozprostraněných entit³²⁵ způsobem, který je nezávislý na první obecnější úvaze. V této úvaze již není ústředním bodem zrušení distinkce mezi primárními a sekundárními kvalitami, ale problém dělitelnosti těles a kritéria individuace.³²⁶ Tento problém je možné také označit jako problém relativity *sortálu*. V této souvislosti je zkoumáno, zda lze skrytou podstatu v souladu s výchozí definicí považovat za princip individuace. Pokud kromě toho tato úvaha povede k podobným závěrům o povaze skryté podstaty jako úvaha první, věřím, že váha zjištění učiněných v první úvaze tím jedině vzroste. Nyní však již přistupme k vlastní úvaze, která je pro větší přehlednost rozdělena do dvou sekcí.

³²² Sekundární kvality se nepodobají své příčině ve struktuře objektu. Primární kvality se od nich principiálně neliší a tak lze myslet, že se své příčině také nepodobají. (Empirický objekt se také nepodobá skryté podstatě v tom, že je zjevný, kdežto skrytá podstata je nepřístupná.)

³²³ Především proto, že se v ní přímo neoperuje skrytou podstatou jako s principem individuace a temporální identity. Pro více informací k tomuto problému viz především kap. 3.3

³²⁴ V kap. 2.3

³²⁵ Potažmo se zkoumání týká prostorových fenoménů, které lze v nějakém ohledu chápat jako objekt mající individuální povahu. Není tedy tematizována skrytá podstata pocitů, volních hnutí nebo jiných percepce obdobné povahy, které jakožto entity *nezabírají prostor*.

³²⁶ Individuaci lze chápat dvojím způsobem: (1) Jako skládání různých percepce do jednoho individuálního celku. (2) Vydělování jednotných komplexů percepce z celku perceptivního pole o jejich odlišování od jiných jednotných komplexů percepce. V této souvislosti je dle mého názoru možné mluvit o jednotě syntetické (skládající) a jednotě analytické (vydělující). Tato poznámka je záměrně zařazena až v této části práce, která se individuaci bude věnovat v rámci samostatných úvah. Viz též kap. Textová příloha č.1

3.3.1 Sekce α

Pokud je těleso dělitelné, je dělitelné na více částí. Každou tuto část je možné nahlížet jako samostatný objekt. Individuální skrytá podstata za percepcemi tělesa *ex hypothesi*³²⁷ slouží jako princip jeho individuace a jednoty. Percepce tělesa z ní *prýští*³²⁸, respektive v ní mají svůj základ.³²⁹ Jedno těleso by mělo mít jeden princip individuace, tedy jednu skrytou podstatu. Pokud je těleso dělitelné a jeho části můžeme nahlížet jako samostatná jsoucna, musí mít dle stávajících předpokladů každé toto jsoucno svůj vlastní princip individuace. Musí tak mít svou vlastní individuální skrytou podstatu. Původní těleso tak musí mít jednu skrytou podstatu, která slouží jako princip individuace a zároveň více skrytých podstat, které slouží jako princip individuace pro každou jeho část. To je spor.³³⁰ Je tak vhodné zamítnout tezi, že individuální skrytá podstata existuje za percepcemi každého (individuálního) tělesa, a že je zároveň principem jeho individuace. Tělesu jakožto empirickému objektu *pro nás* tak není možné přiřadit individuální neempirický objekt *pro sebe*, který je zodpovědný za jeho individuaci. Skrytá podstata může být sice nadále chápána jako zdroj percepcí těles, ale nemůžeme již držet tezi, že zdroj percepcí, ze kterých těleso sestává, je soukromý.³³¹ Stručně řečeno: Individuální těleso³³² nemá svou individuální a soukromou skrytou podstatu.

Například stůl lze chápat jako jeden objekt s jednou skrytou podstatou, nebo jako mnoho objektů s mnoha skrytými podstatami. Také jej lze chápat jako součást jiného objektu a jeho skrytou podstatu jako součást této skryté podstaty *vyšší úrovně*³³³.

Množství dílů, na které lze těleso rozdělit, i množství způsobů jejich dělení, je principiálně neomezené. Nemá tak smysl mluvit o konkrétním či absolutním počtu³³⁴ skrytých podstat. Ten je relativní vůči klíči či *sortálu*, podle nějž určujeme, co pro nás individuální objekt je a co nikoliv.

³²⁷ Tj. dle výchozí definice skryté podstaty.

³²⁸ Tato formulace zdůrazňuje aktivitu skryté podstaty. K otázce aktivity a pasivity stručně viz Kap. 4, resp. viz. Textová příloha č. 1

³²⁹ Tj. základ ve smyslu dispozice k vyvolání daných percepcí. Srov. kap. 3.2, příp. pozn. č. 321 Tato formulace zdůrazňuje pasivitu skryté podstaty. Viz. pozn. č. 328

³³⁰ Nebo minimálně extrémně neintuitivní představa.

³³¹ Jinými slovy je zpochybňována teze o tom, že jeden neempirický zdroj rovná se jedno těleso, které je individuální samostatné a nesplývající s tělesy ostatními... Je tak zpochybňováno, že skrytá podstata je principem jednoty percepcí objektu nebo důvodem rozpoznání daného objektu mezi jinými objekty jakožto tohoto objektu. Skutečnost, že skrytá podstata může být zdrojem percepcí objektu, zpochybňována není.

³³² Resp. konkrétně určená rozprostraněná entita

³³³ Těleso A je zde chápáno jako zahrnuté v jiném tělesu B, a stejně tak jeho skrytá podstata A' je chápána jako zahrnutá ve skryté podstatě tělesa B', v němž je těleso A' obsaženo.

³³⁴ Tj. definitivní či nerelativní počet... Slosloví *absolutní počet* lze v tomto kontextu a z etymologického hlediska chápat jako *počet odpoutaný*, a to od kritéria či *sortálu*, podle kterého je vždy již nějak určen. Zdá se, že bez tohoto omezení či spoutání s kritériem o počtu skrytých podstat nemůže být řeč. K pojmu absolutní, resp. *absolutas* v uvedeném smyslu viz pozn. č. 429, resp. viz kap. 3.4

To se týká jak počtu skrytých podstat pro jedno individuální těleso, tak počtu skrytých podstat celého univerza³³⁵.

Svůj pohled týkající se počtu skrytých podstat pro jedno těleso či pro celé univerzum, si můžeme zvolit buď dogmaticky, anebo na základě kritéria. Pokud svou pozici zvolíme dogmaticky, nebudeme mít pádný důvod, proč si myslet, že naše pozice je lepší než pozice jiná³³⁶. Pokud se rozhodneme na základě kritéria, budeme jím moci zvolenou pozici odůvodnit. Můžeme se takto rozhodnout, který ze způsobů dělení³³⁷ či *sortování*³³⁸ je základní. Podle toho pak můžeme rozhodnout o přiřazení skrytých podstat konkrétním tělesům. Jinak řečeno, můžeme definovat libovolné kritérium, nebo zvolit libovolný *sortál*, na jehož základě bude určeno, co je pro nás tělesem a čemu tedy *ex hypothesi* skrytá podstata náleží a čemu nikoliv.

Problémem je, že kritérium (resp. *sortál*) můžeme zvolit opět buď dogmaticky anebo podle dalšího kritéria. Pokud jej zvolíme dogmaticky, není naše pozice v principu lepší než jiná dogmatická pozice. Pokud podle kritéria i toto kritérium musíme opět zvolit dogmaticky, anebo podle kritéria vyššího řádu. Buď tak pouze vyjadřujeme názor, který je věcí osobní víry či volby³³⁹ anebo se ocitáme v nekonečném regresu.³⁴⁰

Zůstávají nám tak různá protikladná tvrzení o počtu skrytých podstat, která vůči sobě mohou stát ve více či méně radikální opozici³⁴¹.

³³⁵ Pokud se budeme držet příkladu stolu, tak záleží na tom, zda zvolíme např. (1) *sortál* nábytku, (2) *sortál* funkčních částí (nábytku), (3) *sortál* vláken celulózy nebo (4) *sortál* atomů atd... Můžeme však zvolit zcela jiný a libovolný *sortál* (X), dokonce i (5) *sortál* univerzum. To pak bude chápáno jednoduše jako jedna entita s jednou skrytou podstatou (a ostatní entity jako jeho odpovídající část). Srov. pozn. č. 337

³³⁶ Tedy kromě našeho vlastního nepodloženého mínění, které je výrazem naší čistě osobní volby.

³³⁷ Nemusí se jednat pouze o dělení na prostorové části. Viz pozn. č. 338

³³⁸ Sortování, tj. vymezování objektů jakožto individuálních. Výsledkem *sortování* nemusí být pouze rozprostraněná tělesa, ale jakákoliv jiná entita, která bude chápána jako individuální právě na základě zvoleného kritéria individuace. (Může se teoreticky jednat např. i o percepci volního hnutí a jí podobné, které nelze *dělit klasickým způsobem*.) Za informace o problematice *sortálu* vděčím vedoucímu této práce, J. Palkoskovi Phd.

³³⁹ Arbitrárně zvolené kritérium či libovolně určený *sortál* by v důsledku určovaly to, co má být principem jeho individuace. To je problematické, protože to, co má individuaci tělesa jako jednotného komplexu percepcí *ex hypothesi* zakládat (tj. skrytá podstata), je určeno až naší volbou.

Naše vnímání však nečeká na to, až vědomě zvolíme kritérium či *sortál*. Zdá se tak, že volba musí být v mnoha případech automatická a nevědomá. (Srov. pozn. 128) Nabízí se tedy otázka, co zakládá tuto nevědomou volbu, která podmiňuje přirozené vnímání individuálních a jednotných těles a to, že místo nich nevnímáme náhodný chaos percepcí. Zdá se, že takto popsaná volba předchází naší zkušenost a je podmínkou její možnosti.

Otázka, zda je nejprve skrytá podstata, která zakládá percepci tělesa nebo *sortál*, který vymezí těleso a tak i skrytou podstatu, působí jako specifická antinomie. K tomuto viz kap. 4.3 resp. Textová příloha č.1

³⁴⁰ Srov. s postupem, který užívá Empiricus, S. Základy str. 46-47

³⁴¹ Srov. kap. **Chyba! Nenalezen zdroj odkazů.**

Otázka úskalí obtížné volby mezi relevantními protichůdnými tvrzeními je zcela aktuální i dnes. Mohou se totiž snadno vyskytnout i v moderní vědě. Např. tzv. holografický princip redukuje mnohost univerza do jednoho principu, jehož promítnutím toto univerzum je. Lze jej považovat za ontologický fundament. Stejně dobře je však možné uvažovat jako základní pluralitu sub-atomických částic či tzv. strun.

Jeden extrém představuje tvrzení, že pro všechna tělesa či pro celé univerzum (těles) existuje pouze jedna skrytá podstata (monismus). Druhému extrému zase typově odpovídá výrok: Pro to, co přirozeně vnímáme jako jedno těleso, existuje mnoho skrytých podstat nebo dokonce nekonečně mnoho skrytých podstat (pluralismus).³⁴² *Středním pohledem*³⁴³ je v jistém ohledu tvrzení, že jedno těleso má právě jednu skrytou podstatu.

Na jednom názorovém pólu tak leží monismus, na druhém pluralismus velmi či nekonečně mnoha entit. Máme zde tak polaritu jedna – mnoho, respektive polaritu nula (nic) – nekonečno. Různá tvrzení o různém počtu skrytých podstat si navzájem odporují, jsou si protikladná. Nemůžeme však (empiricky) rozhodnout, kterou z odporujících pozic přijmout. Jedná se tak vlastně o jakousi *antinomii* počtu.³⁴⁴

Každý z kontrastujících pohledů je zatížen problémy, které již byly naznačeny. Na obecné rovině se liší pouze preferovaným počtem základních ontologických principů, přičemž tyto principy jsou chápány numericky (jeden až nekonečně mnoho). Nebudu se přiklánět k žádnému z uvedených pohledů. Důvodem je, že právě v numerickém pojetí těchto principů spatřuji zásadní problém.

Konkrétní klíče či ³⁴⁵*sortály* a jim odpovídající úhly pohledu nám vlastně vždy nabízí jen jistou interpretaci skutečnosti (o počtu skrytých podstat). Zdá se tak, že hovořit o počtu bez *sortálu* či kritéria tak skutečně v kontextu této úvahy není příliš smysluplné.³⁴⁶ Při reflexi na tato zjištění se navíc zdá, že počet v jistém smyslu přichází až s pozorovatelem. To on je totiž *sortálem* či kritériem vybavený.³⁴⁷ Skrytá podstata, jak je *o sobě*, se tak v kontextu všech těchto úvah opět ukazuje jako nenumerická.

³⁴² O pluralismu lze hovořit proto, že celé univerzum (těles) zde má (nekonečně) mnoho skrytých podstat. (Mnoho těles, z nichž každé může mít mnoho skrytých podstat, znamená mnoho podstat pro celé univerzum těles.)

³⁴³ Jedná se o střední pohled mezi pluralismem a monismem. V rámci pluralistického přístupu má (nejen celý vesmír, ale také) každý jeden objekt mnoho skrytých podstat (a každá jeho část též). V rámci monistického přístupu lze tvrdit, že celé univerzum má jednu skrytou podstatu. Srov. kap. 4.1

³⁴⁴ Řešením může být protiklady překonat a *povznést se nad ně*. (Pak bude snad možné lépe nahlédnout na to, v jakém smyslu je skrytá podstata nenumerická.) Srov. kap. 4.1, příp. kap. 3.4

³⁴⁵ Které musíme vždy již zvolit

³⁴⁶ Samozřejmě v kontextu jiném a při jiném pojetí počtu (či skryté podstaty) by vše mohlo být jinak. Někdo by mohl čistě hypoteticky hovořit např. o počtu, který není spojen s relativitou vůči *sortálu*, ale je např. v nějakém smyslu imanentní součástí univerza, resp. struktury skutečnosti. Důležitou roli evidentně hrají předpoklady konkrétních úvah a význam, který je v jejich rámci přisuzovaný jednotlivým slovům.

³⁴⁷ K tomuto motivu viz pozn. č. 311

3.3.2 Sekce β

Zdá se, že při běžném vnímání tělesa vždy zcela přirozeně chápeme jako individuální prostorové objekty, ohraničené a více-méně oddělené od ostatních objektů.³⁴⁸ Jednomu tělesu pak³⁴⁹ přisuzujeme jednu skrytou podstatu, druhému podstatu jinou a dalšímu tělesu další atd.

Skrytou podstatu si v tomto kontextu můžeme představit podobně jako těleso, pouze s tím rozdílem, že se jedná o těleso pojímané bez interpretace smyslů a *tak jak je pro sebe*. Jinak řečeno, můžeme si představit jedno těleso, které se od běžného tělesa liší jen tím, že barva, chuť, vůně, tvar a jiné kvality³⁵⁰ v něm existují jiným způsobem, než kterým je primárně vnímáme.³⁵¹ Konkrétní způsob existence a pravá povaha skryté podstaty je pro nás ale něčím tajemným. Tato do tajemství zahalená *tělesa*³⁵², která leží *někde za percepcemi* jsou nicméně v rámci této představy stejně individuální a stejně oddělená od ostatních jako tělesa běžná.

To je však problematické. Jelikož nelze mluvit o absolutním počtu skrytých podstat v univerzu (bez závislosti na konkrétním *sortálu*), nelze mluvit ani o tom, že *jedna* skrytá podstata *jednoho* individuálního tělesa leží odděleně *vedle* jiné skryté podstaty jiného individuálního tělesa. Nelze tak tvrdit, že svým ohraničením určuje, kde bude hranice tohoto tělesa jakožto samostatné individuální entity.³⁵³ Slovo *vedle* totiž označuje relativní určení, o němž je možné mluvit díky prostoru. Pokud ale nelze mluvit o tom, že tělesa jsou vedle sebe, znamená to v důsledku popření jejich prostorové povahy.³⁵⁴

Skrytá podstata, která je chápána jako nenumerická, tak zřejmě musí být chápána i jako neprostorová.

Pokud skryté podstaty nejsou prostorové či lokalizovatelné v prostoru *vedle sebe*, může nás to dále vést k úvaze, zda se nevyznačují alespoň jakousi prostorovostí či rozlehlostí *jiného řádu*;

³⁴⁸ Pokaždé však můžeme jako takto pojaté individuum chápat něco jiného – jednou stéblo trávy, jindy celou louku atp.

³⁴⁹ V souladu s úvodním vymezením skryté podstaty

³⁵⁰ Nejen sekundární, ale i primární.

³⁵¹ A že je příčinou těchto vjemů (zdrojem percepcí).

³⁵² Rozprostraněně pojaté skryté podstaty

³⁵³ Tj., že takto přímo a neproblematicky určuje, jak při vnímání vydělit z celku percepitivního pole určitý komplex percepcí jako individuální objekt.

³⁵⁴ Jinak řečeno, pokud akceptujeme, že skrytá podstata nemá numerickou povahu, nebude již možné říci, že pro jedno těleso existuje právě jedna skrytá podstata. Ohraničený prostorový objekt, který nelze charakterizovat počtem, není v pravém slova smyslu jeden objekt. Není objektem, který je individuální. A neindividuální objekt, který má zároveň prostorovou povahu, je představitelný skutečně jen těžko. Entita s prostorovou povahou musí mít zřejmě již vždy nějakou konkrétní kvantitu. Lidově řečeno, musí být vždy alespoň jedna. Pokud není jedna, nemůže být zřejmě ani prostorová.

Oba představené argumenty jsou pouze schematické a jistě by bylo možné představit i jejich jiné a propracovanější varianty, na něž v této práci již nezvívá místo. Alespoň v hrubých obrysech však mohou ukázat způsob, jak by bylo možné podobné argumenty konstruovat.

respektive k úvaze, zda v tomto *prostoru jiného řádu* nejsou lokalizované³⁵⁵.³⁵⁶ Otázkou však je, jak bychom věděli, zda pro prostor či rozlehlost jiného, řekněme druhého řádu, nepotřebujeme prostor či rozlehlost řádu třetího, respektive řádů dalších a dalších až *ad infinitum*? Konkrétní počet metafyzických úrovní³⁵⁷ bychom museli nakonec zřejmě postulovat³⁵⁸ anebo bychom se naopak ocitli v nekonečném regresu.

Zdá se tak rozumnější více úrovní prostoru či rozlehlosti nepostulovat. Místo toho se můžeme spokojit s prostším závěrem, že pokud má nějaká skrytá podstata neprostorovou povahu, neleží v jakémisi *meta-prostoru x-tého řádu*, ale že prostě *nějak splývá* s jinými skrytými podstatami v *nerozlišitelné jednotě*.³⁵⁹

Shrnutí

V této podkapitole byl představen problém kritéria individuace, respektive problém relativity *sortálu*. Ukázalo se, že počet individuálních objektů je relativní vůči zvolenému *sortálu*. V tomto kontextu pak není možné určit *absolutní počet* skrytých podstat námi pozorovaného tělesa ani celkový absolutní počet skrytých podstat. Skrytá podstata uvažovaná bez *sortálu*³⁶⁰ není charakterizovatelná určením počtu (které je *sortálem* podmíněné). Její povaha byla tedy označena za nenumerickou. Kromě toho byla zmíněna specificky pojatá polarita monismus a pluralismus, přičemž bylo poukázáno na relativitu, resp. nerozhodnutelnost toho, ke kterému z extrémů se přiklonit. Z nenumericity skryté podstaty byla poté vyvozena její neprostorovost. Na závěr byla krátce prozkoumána hypotéza prostoru (resp. rozlehlosti) *n-tých řádů*, která se ukázala jako problematická.

³⁵⁵ *Vedle sebe*

³⁵⁶ Můžeme (nejspíše pouze metaforicky) mluvit o meta-prostoru prvního až *n-tého řádu*, ve kterém jsou skryté podstaty *umístěné*. Také bychom mohli hovořit o jakémisi non-prostoru. Byl by čímsi jako „místem, kde“ skryté podstaty splývají a vzájemně se prostupují, avšak i přesto jsou nějak individuální či kvalitativně odlišné a počitatelné. Jednalo by se zřejmě o pro nás nepřístupnou skrytou sféru existence. Ještě elegantnější by pak bylo představit prostor(ovost) až jako důsledek *informace obsažené* ve skryté podstatě.

Není též nemyslitelné, že by skrytá podstata mohla určovat, kolik rozměrů objekt bude mít. Zda jeden, tři či jedenáct. Jako lidé jsme co do vnímání omezeni na tři, resp. čtyři rozměry. Teze, že existuje více rozměrů, než kolik jich vnímáme, je v souladu s dnešními fyzikálními teoriemi. Stejně tak je relevantní předpokládat, že některé objekty mají více rozměrů, než jsme schopni vnímat. Buď je tak nevidíme vůbec nebo jen omezeným způsobem. Je také myslitelné, že některé objekty pro nás mají objektů příliš málo. (Snad by mohli mít dokonce i záporné množství rozměrů!)

³⁵⁷ Tyto úrovně by vždy sloužily jako základ prostoru či rozlehlosti řádů nižších.

³⁵⁸ Museli bychom se zastavit - nepokračovat v postulování stále nových úrovní do nekonečna.

³⁵⁹ A v jakési ne-prostorové *singularitě*.

³⁶⁰ Resp. pozorovatele, kterým jím disponuje.

3.4 Skrytá podstata a novoplatónské pojmové nástroje

Je patrné, že pokusy o popis skryté podstaty, která je nám nepřístupná, jsou přinejmenším problematické. Zdá se, že ze zjevných důvodů musejí narážet na limity našeho poznání i na hranice lidské řeči.³⁶¹

Pokud chceme přesto o skryté podstatě hovořit, zdá se, že tak nemůžeme činit přímo, pomocí pozitivních³⁶² výpovědí. Skryté podstatě ale můžeme různá pozitivní určení alespoň upírat a vypovídat o ní tedy negativním způsobem. Případně se můžeme snažit ji uchopit celou řadou dalších nepřímých způsobů, např. prostřednictvím analogií, metafor nebo pomocí symbolických či paradoxně znějících formulací^{363, 364}.

Vytvořit pro takový popis vhodný, a navíc zcela nový pojmový rámec, však není v rámci této práce možné. Naštěstí ale není nutné ve snahách začínat zcela od nuly. Vhodné pojmové nástroje totiž vytvořil již novoplatonismus v rámci takzvané negativní a afirmativní theologie.³⁶⁵ Konceptuální nástroje, kterými novoplatonismus disponuje, lze podle mne výborně použít i pro stavbu od něj odlišné filosofické konstrukce. Proto tyto nástroje budu dále v práci záměrně využívat. Číním tak v omezené míře a pouze na relevantních místech.³⁶⁶

Zvolená terminologie³⁶⁷ je podle mne vhodná, jelikož vznikla za účelem přiblížení toho, co je pro nás skryté, nepřístupné, a co nelze o sobě plně uchopit myslí³⁶⁸. Hodí se tedy tam, kde

³⁶¹ Řeč je limitovaná (zprostředkovaně) nedokonalostí našich smyslů a schopností lidské mysli, respektive celkovou omezeností možností našeho poznání. Řeč je předmětně orientovaná a slovům musí odpovídat idea s konkrétním obsahem. Vždy již skrytá *entita*, o jehož skutečných vlastnostech a povaze nemůžeme mít poznání, se tak uchopuje skutečně obtížně. Jakoby při každém pokusu o uchopení naší mysli vždy již unikal nebo ztrácel svou původní *čistou* podobu. K otázce adekvátního poznání (resp. idejí) viz zejm. Kap. 2.3 K otázce řeči viz níže v textu, resp. viz Němec, V. Obsah spisu str. 196-197. Srov. pozn. č. 369

³⁶² empirických

³⁶³ Pod tento výčet spadají geometrické metafory či symbolická matematická vyjádření. V této práci se k podobným metaforám uchyluji v kap. 4.1 a 4.2

³⁶⁴ Srov. s metodou negativní theologie. K ní viz např.: Kusánský, Mikuláš. *De docta ignorantia I* In: Kusánský, Mikuláš a Floss, Pavel. *Mikuláš Kusánský: Život a dílo renesančního filosofa, matematika a politika*. Praha: Vyšehrad, 2001. str. 160-162 (dále jen Kusánský, M. DDI I). Viz též Němec, V. Obsah spisu str. 196-199, příp. *Aeropagita*, Dionysios. *Listy: O mystické theologii*. Praha: OIKOYMENH, [2005]. *Knihovna raně křesťanské tradice* str. 171 (dále jen Dionysios, A. *O mystické theologii*)

³⁶⁵ Viz předchozí pozn. pod čarou.

³⁶⁶ Kromě této podkapitoly též v kap. 4.

Jedná se o podobný přístup, který volí Averroes, když užívá nástroje aristotelské sylogistiky pro Zkoumání Písma, ač nebyly k tomuto účely vytvořeny. Tento přístup obhájuje v díle: Averroes. *Rozhodné pojednání Averroes argumentuje přibližně v tom smyslu, že pokud jsou nástroje utvořené dobře a hodí se k danému účelu, nezáleží na tom, kdo je vytvořil a měli bychom je použít*. Viz Averroes. a Beránek, Ondřej. *Rozhodné pojednání o vztahu náboženství a filosofie*. Praha: Academia [2012]. *Orient.* str. 90-93, resp. viz Beránek, O. In: *Rozhodné pojednání o vztahu náboženství a filosofie*. Praha: Academia [2012]. *Orient.* str. 55

³⁶⁷ Resp. s ní spojené myšlenkové nástroje a vyjadřovací strategie

³⁶⁸ Skrytá podstata takto neuchopitelná je: Nemáme její původní impresi a nemáme její adekvátní ideje. Můžeme ji předpokládat (*suppose*), ale nemůžeme ji pojmovit (*conceive*). Viz kap. 2.3

selhává myšlení s předmětně orientovanou intencionalitou, a kde nestačí *diskurzivita* určená subjekt predikátovou strukturou lidské řeči³⁶⁹. Zdůrazňuji, že cílem následující pasáže tedy není pouhá samoúčelná reformulace náhodných novoplatónských motivů. Je jím naopak přiblížení obtížně uchopitelné a unikající skryté podstaty na základě uměřeného pojmového eklekticismu^{370 371}.

3.4.1. Popis skryté podstaty³⁷²

Skrytá podstata již byla popisována pomocí prostých negativních výpovědí, zejména za použití předpony *ne*. (Byla označována jako ne-numerická, ne-prostorová, resp. jako prostá jistých určení.)³⁷³ Při použití novoplatónských pojmových nástrojů můžeme paletu výpovědí o skryté podstatě rozšířit. Kromě prostých negativních tvrzení např. o tom, že skrytá podstata je

³⁶⁹ Subjekt-predikátová struktura je podle mne založena na vztahu různosti mezi subjektem a predikátem, je tak bytostně spojená s mnohostí. Takto pojatá řeč však nestačí pro popsání něčeho, u čeho o číslu a mnohosti nemá smysl hovořit. Srov. s formulací V. Němce: „[...] se zcela vymyká lidskému myšlení s jeho *diskurzivitou* a předmětně orientovanou intencionalitou, stejně jako řeči s její subjekt-predikátovou strukturou [...]. Viz Němec, V. Obsah spisu str. 197. Dále k otázce řeči srov. Němec, V. Obsah spisu str. 196-197

³⁷⁰ V této pasáži se k eklekticismu uchyluji programově. Jejím cílem rozhodně není prezentovat jednotnou interpretaci celého korpusu novoplatónských textů (což není možné) anebo jejich reprezentativního vzorku. Stejně tak jím není mechanicky prezentovat detailní rozbor jednoho vybraného novoplatónského autora a porovnat jeho výroky s výroky Davida Huma. To by bylo vhodné, pokud by tato diplomová práce byla jinak orientovaná a jejím cílem by bylo hledání historických paralel.) Eklekticismus, ke kterému se plně hlásím, je prostředkem, který slouží k účelu popisu skryté podstaty, která se běžným popisům vymyká. Zároveň deklaruji, že vybranou terminologií užívám v novém kontextu a (snad i) novým způsobem. Nijak neztotožňuji skrytou podstatu s novoplatónským Jednem a také se striktně zdržuji jakýchkoliv theologických úvah.

³⁷¹ V následující pasáži je užito novoplatónské terminologie a určitých myšlenkových motivů. Je čerpáno mj. z informací získaných v průběhu bakalářského a magisterského studia, a též z podkladů užitých při vypracovávání dvou seminárních prací s názvem *Nekonečno, konečno a možnosti jejich poznání* (vedoucí práce D. Válová Phd.) a *Totožnost a různost u Maria Victorina* (vedoucí práce Prof. L. Karlíková). Nelze říct, že by se tyto práce překrývaly s prací diplomovou, nicméně bylo v nich mj. užito stejné terminologie, jako v této podkapitole, resp. jakých je částečně užíváno v kap. 4. Práce vycházely konkrétně z těchto dvou publikací: Kusánský, Mikuláš. a Floss, Pavel. Mikuláš Kusánský: *Život a dílo renesančního filosofa, matematika a politika*. Praha: Vyšehrad [2001] a Victorinus, M. a Němec, V. *O soupodstatnosti Trojice: (proti Ariovi Ib)* Praha: OIKOYMENH, [2006]. Knihovna raně křesťanské tradice. Na tuto a další relevantní primární a sekundární literaturu je odkazováno vždy na konkrétním místě textu, především při prvním výskytu významné novoplatónské formulace.

Odkazy nejsou nutně uváděny při opakování formulace, k níž byl odkaz již připojen, anebo nejsou uváděny u formulací obdobných. V zájmu zachování alespoň elementární přehlednosti nejsou odkazy připojeny k naprosto všem formulacím, které byly novoplatonismem inspirovány. Odkazy umožňují dohledat užití formulací v původním kontextu. Mají také funkci deklarativní, v tom smyslu, že ukazují, že formulace v této podkapitole nebyly vymyšleny autorem této práce, což je třeba veřejně uvést. Jsou spojeny s existujícím diskursem, z něž je při užití pojmů v následujícím úseku čerpáno a na nějž je retrospektivně odkazováno.

³⁷² Zejména následujícími třemi odstavci volně odkazují ke specifickým novoplatónským vyjadřovacím strategiím (v podání M. Victorina). Tyto strategie detailně zkoumá a pojmenovává V. Němec, z jehož analýz vycházím. Jedná se o následující strategie: *Via remotiois* resp. strategie prosté negace, *ontologická priorita*, *ontologická superiorita*, *transcendentní syntéza protikladů* (vč. vystupňování *ad absurdum*). S tím souvisí i odpovídající výrazyči předpony „bez“ (sine), ne (in-), před (ante) či nad (supra) atp. Viz Němec, V. Obsah spisu str. 198-199

³⁷³ Viz kap. 3.2 a kap. 3.3

ne-prostorová nebo ne-numerická, můžeme mj. říci, že *je* (1) *mimo* prostor či počet³⁷⁴, (2) *nad* ním³⁷⁵ či (3) *před* ním³⁷⁶.

Neprostorovost a *nenumericita* chápané v tomto smyslu se neukazují jako pouhé *privace*³⁷⁷ nebo *holé nic*³⁷⁸. Přesnější by bylo říci, že skrytá podstata se prostorovosti, numericitě i ostatním empirickým určením (1) vymyká, (2) přesahuje je a (3) předchází jim.

Podobně lze hovořit i o jsoucnosti. V kontextu předchozích úvah lze uvést, že skrytá podstata se podobně jako běžným empirickým určením vzpírá i určením *jsoucí* a *nejsoucí*, která k jejímu popisu rovněž plně nedostačují.³⁷⁹ V tomto kontextu tak lze skrytou podstatu charakterizovat jako jakousi *ne-existující*³⁸⁰ *nad-jsoucí*³⁸¹ *pre-existenci*³⁸², která empirickou existenci způsobem svého ne-existování přesahuje a teprve ji umožňuje.³⁸³

Skrytou podstatu tak lze nahlížet v jistém smyslu též jako potenci. Veškerá jsoucná³⁸⁴ můžeme v tomto kontextu chápat jako v této potenci před-obsažená. Způsob jejich existence ve skryté podstatě pak lze chápat jako *pre-existenci*. Jsoucná ve skryté podstatě tak lze popsat jako *jsoucí pospolu* v jakési *zavinutosti*³⁸⁵ a *nerozdělenosti*. Jsoucná v ní dlí jakoby nevyvinutě do prostoru i mnohosti (počtu) a zřejmě též bez vyvinutosti co do pozitivních empirických určení. (Lze dále říci, že v této potenci existují jakožto v zárodečné *pre-struktuře*, která (in)existuje³⁸⁶ *před veškerou strukturou*.³⁸⁷ Empirickou strukturovanost věcí, spojenou s *diferencí*, pak lze chápat jako důsledek této prvotní (in)existující struktury, která je

³⁷⁴ Pro srovnání Plotinos charakterizuje podobnou formulací Jednu, které se nachází *mimo*, avšak nikoliv mimo počet, ale mimo jsoucnost. Viz Plótinos. Jak to co nám následuje po prvním, z prvního pochází a o Jednu In: Plótinos a Rezek, Petr. O klidu. Praha: Rezek. [1997] str. 13 (dále jen Plótinos. Co následuje po prvním)

³⁷⁵ Inspirováno tzv. ontologickou superioritou, o níž hovoří Němec, V. Obsah spisu str. 198

³⁷⁶ Inspirováno tzv. ontologickou prioritou. Srov. *tamtéž*

³⁷⁷ Ke korigování chápání transcendentního základu ve smyslu *privace* v jiném kontextu, viz např. *tamtéž* str. 200, příp. viz Dionysios, A. O mystické theologii.

³⁷⁸ Srov. též s formulacemi J. Hilla: Hill, J. Na obranu nového Huma [online], [2013], (cit. 27.4 2019), dostupné z: <http://teorievedy.flu.cas.cz/index.php/tv/article/view/251/206> str. 145

³⁷⁹ Srov. s Humovými výroky o tom, že veškerá zkušenost mlčí o pravé povaze předmětů s jeho neochotou činit silná tvrzení o existenci či neexistenci entit za percepcemi. Viz kap. 2.3 srov. též s kap. 3.2. Srov. též s viz pozn. č. 32 a Humovým pojetím existence jakožto percepcí.

³⁸⁰ Negativní určení

³⁸¹ Srov. s výrazem *hyperúsios*, který zmiňuje Floss. Viz Floss, P. Kusánovo pojetí Boha a univerza In: Kusánský, Mikuláš a Floss, Pavel Mikuláš Kusánský: Život a dílo renesančního filosofa, matematika a politika. Praha: Vyšehrad [2001] str. 36 (dále jen Floss, P. Kusánovo pojetí)

³⁸² Termín *preexistence* se objevuje např. u Victorina. Srov. Victorinus, M. Proti Ariovi Ib In: Victorinus, Marius a Němec Václav. O soupodstatnosti Trojice: (proti Ariovi Ib) Praha: OIKOYMENH, [2006]. Knihovna rané křesťanské tradice. str. 223, 227 (dále jen Victorinus, M. Proti Ariovi Ib), srov. též Němec, V. Obsah spisu str. 200

³⁸³ Srov. Němec, V. Obsah spisu str. 197-199

³⁸⁴ Individuální jsoucná s (empirickými) vlastnostmi a konkrétní povahou

³⁸⁵ Výraz *zavinutost* užívá např. Kusánský. Viz Kusánský, M. Idiota de mente In: Floss, P. Kusánovo pojetí Boha a univerza In: Kusánský, Mikuláš a Floss, Pavel Mikuláš Kusánský: Život a dílo renesančního filosofa, matematika a politika. Praha: Vyšehrad [2001] str. 206-208

³⁸⁶ Zatím (ne)existující či (in)existující.

Výrazu *prestruktura* užívá např. V. Němec. Viz Němec IN: Victorinus, Němec, O soupodstatnosti str. 201

veškeré *diference* prostá³⁸⁸.) V tomto duchu lze dále říci, že v rámci skryté podstaty věci neexistují jako od sebe oddělené, odlišené či jiné, ale jako takzvaně *ne-jiné*.³⁸⁹ Bez mnohosti a různosti spojené s běžnou empirií (resp. s ní souvisejícími určeními a vztahy) nelze tato jsoucna splývající ve skryté podstatě chápat jako diferencované entity, ale jako cosi nediferencovaného (či *pre-diferencovaného*).³⁹⁰ V pravém slova smyslu se tak již nejedná o samostatné entity, které jsou *individuované*³⁹¹ a *individuální*³⁹², ale právě o onu původní nediferencovanost, ve které spolu vše splývá v jakési nenumerické mnohosti, která je „jednotnější než číslo jedna“.³⁹³

Na paradoxnosti poslední formulace předchozího odstavce se mimochodem ukazuje, že ani běžně chápané číslo jedna zřejmě není možné uvažovat jako jednotu, která je zcela nespojená s diferencí. I nejmenší číslo jedna je stále číslem. Vzhledem k tomu, že tvrzení o konkrétním počtu či čísle skrytých podstat vzhledem k její *ne-numericitě* nemají smysl, se jedná o problém, jelikož jedna ani žádné jiné číslo nárokům *nenumericity* nevyhovuje. Pokud bychom se čísla vzdali úplně, a řekli bychom, že neexistuje žádná skrytá podstata, byla by zase nechtěně evokována prostá privativní nicota³⁹⁴. Jako nejlepší možnost³⁹⁵ tak se v dané situaci jeví uvést, že existuje *jedna* skrytá podstata, která ale zároveň splývá s nekonečným množstvím skrytých podstat.³⁹⁶ (Popřípadě dokonce, že skrytých podstat existuje nulový počet, který však splývá s počtem nekonečným.)³⁹⁷ Výrazem *jedna* však není myšleno číslo jedna. Slovo *jedna* (které zvýrazňuji kurzívou) je zde užito v takovém smyslu, v jakém bylo chápáno v době antiky³⁹⁸. Nemá význam čísla. Číslu i mnohosti v tomto pojetí jednička

³⁸⁸ Jedná se o skryté paradoxní formulaci. Běžně chápaná struktura bývá totiž s alespoň nějakou mírou *diference* spojená.

³⁸⁹ K pojmu *ne-jiné* (*non-alliud*) viz Kusánský, M. *De non aliud* In: Kusánský, M. *Idiota de mente* In: Floss, P. *Kusánovo pojetí Boha a univerza* In: Kusánský, Mikuláš a Floss, Pavel Mikuláš Kusánský: *Život a dílo renesančního filosofa, matematika a politika*. Praha: Vyšehrad [2001] str. 206-208 str. 190-194 (dále jen Kusánský, M. *De non aliud*). Viz též Floss, P. *Kusánovo pojetí* str. 34-57

³⁹⁰ K motivu nediferencovanosti viz dále v této podkapitole, viz též kap. 4. Jedná se o vlastní termín, který je však užíván i běžnějších významech.

³⁹¹ Tj. takové entity, které prošly procesem individuace. Jedná se o vlastní termín, kterým úvahu doplňuji. K individuaci viz níže v textu. Viz též kap. 4

³⁹² Lze je však chápat jako před-individuované a před-individuální. Srov. výše

³⁹³ Jedná se o paradoxní formulaci. Srov. s tzv. vystupňováním *ad absurdum*, o kterém mluví Němec. Viz Němec, V. *Obsah spisu* str. 199

³⁹⁴ Srov. pozn. č. 377

³⁹⁵ Vzhledem k možnostem našeho jazyka

³⁹⁶ Jedná se o záměrně paradoxní formulaci.

³⁹⁷ K tomuto srov. Kap. 4.1. Srov. např. též s výrokem: [O]dpoutáme-li od kvantity maximum a minimum [...], nahlédneme jasně, že maximum a minimum splývají.“ Kusánský, M. *DDI I* str. 127

³⁹⁸ Zj. řečeno – jedná se (ve více směrech) o generalizaci, k níž se uchyluji pro účely této práce. K související otázce principu mnohosti viz následující pozn. pod čarou. Je třeba doplnit, že jednička byla odpovídajícím způsobem chápána i později v rámci středověké a renesanční novoplatónské tradice, z níž v této práci především vycházím.

naopak předchází a je jejím opakem.³⁹⁹ Pokud o skryté podstatě bylo řečeno, že je *jedna*, máme tím na mysli právě to, že má nenumerickou či před-numerickou povahu.

Je zřejmé, že podobně jako nevyhovuje *číslo jedna* nároku nenumericity, nevyhovuje ani nejméně rozměrný, minimálně malý *atom* nárokům neprostorovosti.⁴⁰⁰

Otázka (ne)jsoucnosti skryté podstaty je pak o něco komplikovanější. Není totiž zcela jasné, jak určit, zda skrytá podstata je jsoucí, nebo nejsoucí. Vymyká se tak základním určením, jako jsou počet či prostorovost, i dalším empirickým charakteristikám. Na jednu stranu bylo ukázáno, že ji nelze chápat jako jsoucí.⁴⁰¹ Na druhou stranu je chápána jako příčina percepcí, takže ji nelze v tomto kontextu uvažovat jako pouhé nic.

Jako řešení se tak může ukázat to, že o skryté podstatě budeme činit souběžně různé paralelní řady výpovědí (které si protiřečí).⁴⁰² Protiřečení však nemusí být chápáno jen jako bezvýchodná aporie, ale naopak je lze pojmout jako prostředek k aproximaci toho, co je pro nás o sobě neuchopitelné běžným způsobem. Aby tyto protikladné výpovědi splnily svůj účel, bude třeba se *nad ně povznést*⁴⁰³ a překonat je,⁴⁰⁴ díky čemuž se snad vyjeví smysl, k němuž jejich protikladnost poukazuje.⁴⁰⁵

Skrytou podstatu pak lze v tomto světle stejně legitimně nahlížet jako jsoucí, jako nejsoucí nebo také jako *ani jsoucí ani nejsoucí*.⁴⁰⁶ Lze ji nahlížet skrze jsoucno a ve spojení s ním anebo samostatně.⁴⁰⁷

Pokud na skrytou podstatu nahlížíme prostřednictvím jsoucna⁴⁰⁸, zakoušíme ji zprostředkovaně a tak, jak existuje *pro nás*.⁴⁰⁹ Vzhledem ke jsoucnu a ve vztahu k němu ji lze

³⁹⁹ Jako princip mnohosti je chápána až *dvojka*. K tomuto ve specifickém kontextu viz např. Armstrong, A. *Filosofie pozdní antiky: Od staré Akademie po Jana Eriugenu*. Praha: OIKOYMENH [2002] *Dějiny filosofie*. str. 280 (dále jen Armstrong, A. *Filosofie pozdní antiky*.) Vlastně tak lze říci, že jako jakési první číslo sloužila až ona.

⁴⁰⁰ Mohlo by se tedy nabízet chápat skrytou podstatu jako bezrozměrný bod. Bod však evokuje lokalizaci v ploše či prostoru. To je ale problematické vzhledem k předpokladu její neprostorové či před-prostorové povahy...

⁴⁰¹ Ve specifickém kontextu viz kap. 3.2

⁴⁰² Srov. Němec, V. *Obsah spisu* str. 196. Srov. též Dionysios, A. *O mystické teologii* str. 171, *Protiřečení* poukazuje na to, že každá z těchto výpovědí je sama o sobě nedostačující, a že naše poznání dané věci je značně omezené a nedokonalé. Srov. *tamtéž* str. 181

⁴⁰³ O povznesení nad běžnou sílu slov hovoří Kusánský. Srov. Kusánský, M. *DDI I* str. 126

⁴⁰⁴ Přes omezenost lidské řeči, tak snad bude možné dojít k intuici (která není uchopitelná v rámci běžné diskurzivity). Tuto intuici však není třeba zcela nutně chápat jako něco mystického. Pro účely této práce by dostačovalo, i pokud by jejím obsahem byla představa, která nějak přesahuje naše běžné vyjadřovací možnosti...

⁴⁰⁵ Tj., který se odkrývá při koincidenci protikladného. K problematice koincidence zejména u Kusánského viz viz. pozn. č. 459

⁴⁰⁶ Srov. Floss, P. *Kusánovo pojetí* str. 36-37 (Na tomto místě se mluví o tvrzeních, nikoliv určeních. Smysl je však stejný.) Němec hovoří podobně o upření bytí Jednu v rámci negativní teologie, která je však kompenzována jeho označením za pre-existující v rámci teologie afirmativní. Viz Němec, V. *Obsah spisu* str. 200 *Příkladů* by bylo samozřejmě možné nalézt více. Srov. též Dionysios, A. *O mystické teologii* str. 171

⁴⁰⁷ Viz níže

nahlížet jako *před-jsoucí nad-existující*⁴¹⁰ potenci toho, co je jsoucí.⁴¹¹ Lze ji chápat pozitivně jako příčinu jsoucí, která sama jsoucí předchází a přesahuje.⁴¹²

Pokud bychom na skrytou podstatu naopak chtěli nahlížet přímo⁴¹³, nic bychom *nespatřili*. Pokud bychom ji totiž uvažovali bez relace k jsoucímu, a tak, jak je *pro sebe*, nebylo by zde nic, čemu by mohla sloužit jako potence či příčina.⁴¹⁴ Pokud se jsoucí zbabíme, nemáme již možnost, jak ji zachytit. Čistě *o sobě* a bez vztahů k něčemu dalšímu ji tak lze nahlížet jako ne-existenci⁴¹⁵.

Skrytou podstatu totiž můžeme pozorovat či popisovat jedině nepřímou, a to a skrze jsoucí⁴¹⁶, kterým není, a které ji naprosto nevystihuje. Ke jsoucímu ji přirovnáváme a vztahujeme, nebo ji tohoto jsoucí naopak zbabujeme. Bez něj ale náš pohled selhává v tom, aby cokoliv spatřil. Ač je na skrytou podstatu upřen, nevnímáme ji.⁴¹⁷

3.4.2 Vnímání a proces individuace z nediferencovanosti⁴¹⁸

V rámci předchozích pokusů o popis skryté podstaty byl mj. přibližován stav, v němž zavinutě *existují* zárodky individuálních empirických jsoucí.

Jednotlivá rozprostraněná jsoucí, která mají kvantitativní a prostorovou povahu, i další empirické charakteristiky,⁴¹⁹ tak v tomto stavu již evidentně nejsou. Jsou vnímána. V průběhu vnímání by tak zřejmě měla ze stavu této původní nediferencovanosti a neurčenosti přecházet do stavu diferencovanosti a určitosti.⁴²⁰ Z neprostorové a nenumerické *singularity*⁴²¹ vždy již unikající skryté podstaty by tedy zřejmě měla vystupovat tak, aby (tu) již byla pro nás, a

⁴⁰⁸ Tj. z lidské, empirické perspektivy. Jedná se o nepřímé nahlížení skryté podstaty zprostředkované empirickým jsoucí. Jsoucí je zde chápáno jako sféra empirických entit, v kontrastu vůči skryté neempirické podstatě jakožto specificky pojatému nejsoucí.

⁴⁰⁹ Tj. jakožto konkrétní percepce

⁴¹⁰ Či nad-jsoucí

⁴¹¹ která však sama ničím není. (Jedná se o další paradoxní formulaci.)

⁴¹² Jedná se o pozitivní výpovědi (činěné nepřímou, pomocí spojení s empirickým jsoucí).

⁴¹³ Nikoliv již „směrem od (empiricky) jsoucího či jeho prostřednictvím“ (tj. prostřednictvím percepce, které vnímáme).

⁴¹⁴ Důvodem je to, že potence je relační termín. Skrytá podstata chápána, jak je *pro sebe* a bez relace ke jsoucímu, *by pro nás* byla neuchopitelným ničím. Viz níže v tomto odstavci.

Skrytá podstata je zde tedy chápána ve vztahu k jsoucímu jako jeho potence jsoucí. Ona mu předchází a ono tzv. *následuje po* ní. K této formulaci viz např. Němec, V. Obsah spisu str. 196 In str. 126. K této formulaci samotné viz též. Dionysios, A. In. Listy: O mystické teologii str. 181. Srov. s formulací „co následuje po prvním“. Viz Plotinos, Co následuje po Prvním str. 13

⁴¹⁵ Ne-existenci, která je bezevztažná

⁴¹⁶ Tj. prostřednictvím jsoucí, skrze percepce a jejich komplexy.

⁴¹⁷ Srov. kap. 4.2

⁴¹⁸ Úvahy v této sekci doplňují částečně o vlastní terminologii.

⁴¹⁹ Tj. individuální entity s konkrétní povahou a vlastnostmi

⁴²⁰ Alespoň v rámci této úvahy.

⁴²¹ V níž vše splývá v jakémsi *očekávání existence*.

abychom je mohli spatřit jako individuální entity⁴²² s konkrétní povahou a vlastnostmi, které na rozdíl od skryté podstaty již spatřit lze.

Proces vnímání navrhuji v tomto kontextu chápat následujícím způsobem:

Když upíráme své smysly na skrytou podstatu nebo určitou část, úsek (výsek) či aspekt této skryté podstaty⁴²³, který odpovídá objektu, který máme jako tento objekt vnímat⁴²⁴, smysly nám *mediují* danou část oné skryté podstaty, její určitý aspekt nebo ji celou.⁴²⁵ To, co v ní bylo (tj. pre-existovalo jako nerozlišitelné), se najednou diferencuje a určuje díky našim smyslům. Smysly skrytou podstatu uchopují,⁴²⁶ tím ji tvarují a určují do konkrétní podoby námi vnímaného objektu, který chápeme přirozeně jako jeden individuální objekt. (Ne jako pouhý agregát částí, resp. percepce nebo jako součást objektu jiného a ani obecně jako objekt jiný).⁴²⁷

O *věcech existujících* v rámci skryté podstaty lze říci, že prodlévají v její nediferencovanosti a neurčitosti jako před-diferencované a před-určené, před-individuální či před-individuované. Navrhuji, že proces individuace z této nediferencovanosti by mohl probíhat až díky našemu aktu zaměření se na nediferencovanost⁴²⁸ skryté podstaty, anebo na její jistý úsek, výsek (či aspekt). Vysekáváním z neomezeného⁴²⁹ a nevymezeného by se tak toto stalo omezeným a vymezeným, z neurčitého určitým⁴³⁰, z neexistujícího existujícím⁴³¹, z nepojmenovatelného a neuchopitelného a vždy již unikajícího, pojmenovatelné (a spojené se jménem), uchopitelné a přístupné.⁴³²

⁴²² Odlišné a oddělené od jiných entit

⁴²³ Tj. na jakýsi zatím *non-existentční zárodek* objektu.

⁴²⁴ Po jeho uchopení ze skryté podstaty

⁴²⁵ Pro srovnání v poslední kapitole je tematizována non-entita kvantové pole, ve které probíhají kvantové fluktuace. Individuální (virtuální) částice s konkrétní povahou a kvalitami však můžeme pozorovat až díky zprostředkování (pomocí přístrojů). Viz kap. 4

⁴²⁶ Uchopují ji z tohoto pozadí za našimi percepcemi, které nám vždy již uniká.

⁴²⁷ Svou roli v tomto procesu zřejmě hraje i jazyk a symboly. Viz pozn. č. 311

⁴²⁸ *Ještě-nediferencovanost, před-diferencovanost*; neurčitost, která si žádá určení... Resp. při zaměření se na *ne-jinost*.

⁴²⁹ Neomezeného např. velikostí, malostí, *číslem*, či pozitivními určeními. Neomezené je chápána podobně jako Kusánského *absolutas*. Z neomezeného, nevymezeného, nekonečného (nediferencovaného a neindividuálního) se stává omezené, vymezené, konečné (diferencované a individuální). Celá nekonečná absolutnost může být jedinečně skloubena v každém individuálním objektu. Absolutnost lze chápat jako *odpoutanost od* či *osvobozenost od*... Zejména odpoutanost od vymezení, které je vždy již v nějakém smyslu omezením, a to omezením do konkrétní vymezené podoby. K tomuto užití pojmu absolutní viz Floss, P. Kusánovo pojetí str. 37

⁴³⁰ Vzhledem k protikladnosti konkrétních určení, která mají vztahy k jiným určením, jimiž nejsou, je nediferencovanost spíše nad či před nimi, jako ne-určitost (nebo jako jakási absolutní *před-určenost*).

⁴³¹ Z něčeho, co neexistuje (jako percepce) by se stalo percepcemi jakožto existencemi.

⁴³² Tímto odkazuji k následujícímu novoplatónskému motivu: Jakékoliv jméno, kterým charakterizujeme Jedno, je pouhým ústupkem naší potřebě pojmenování. Viz např. Victorinus, M. Proti Ariovi Ib str. 222, 223

Proces individuace by tak měl základ v této původní rovině *ne-bytí*. Neexistenci této roviny lze ovšem chápat nikoliv jako prázdnotu, ale naopak jako přetékající plnost.⁴³³ V této specifické rovině by tedy spočívala všechna *individuovaná* jsoucna, ve stavu *neindividuovanosti*, a přecházela by následně do stavu *individuovanosti*.⁴³⁴ Přecházela by jaksi *ven* z této roviny,⁴³⁵ která by zůstávala nezměněna.⁴³⁶ Nic by neztratila, nic by jí nepřibýlo.⁴³⁷ *Individuovanost* (*individuovaná entita*⁴³⁸) by se z ní vynořila jako určená a diferencovaná⁴³⁹ díky aktu *zaměření se na*⁴⁴⁰. V průběhu tohoto aktu zaměření by skrytá podstata nebyla ničím, ale něčím,⁴⁴¹ do doby, než by se opět stala součástí oné nediferencovanosti *ničeho a všeho*⁴⁴². *Individuovaná entita* by tedy existovala, pokud by byla vnímaná. Existovala by jako tato entita, když by skrytá podstata byla uchopována konkrétně, to jest v jistém ohledu a nikoliv v ohledu jiném⁴⁴³. V jistém smyslu by však tato entita existovala, i pokud by byla takříkajíc pouze *pro sebe*, jakožto nevnímaná.⁴⁴⁴ Takto by ale byla jako pouze jako *ne-jiná* od jiných věcí a nikoliv jakožto *individuovaná*.

⁴³³ Neexistence, která přetéká svou plností, je další paradoxní formulací.

Srov. též s novoplatónským motivem plnosti, která přetéká, aniž jí ubývá. Viz např. Rezek In: O klidu str. 104, 169 nebo Plotinos In: O klidu str. 173. Rezek Hovoří také o tom, že jinakost se ustavuje, na základě přetečení. *Tamtéž* str. 169 (Ve stavu před ním, tedy zřejmě lze mluvit o ne-jinakosti. Srov. s již zmíněným motivem *ne-jinnosti*. K tomuto motivu viz. pozn. č. 389.

Srov. též s motivem tzv. naplněné prázdnoty, který je poněkud jiného původu. Viz Textová příloha č. 2

⁴³⁴ Viz. též kapitola 4

⁴³⁵ Ze stavu non-existence do stavu existence, ze stavu *před-určenosti* do stavu určenosti, ze stavu neindividuálního a nevymezeného do stavu individuálního a omezeného, vyznačujícího se konkrétní povahou...

⁴³⁶ Srov. též např. s úryvkem: [V]znik [...] se odehrává tak, že z vyšší mohoucnosti se něco oddělí, odloučí, odstěpí, zatímco ono vyšší setrvává v sobě. Rezek, P. In: O klidu str. 104. Jedná se o motiv přetečení. Viz. pozn. č. 433

⁴³⁷ To lze přirovnat k vodní hladině. Stav klidné hladiny můžeme označit nulou, stav vlny jako 1 stav *propadliny* jako -1. S trochou nadsázky lze říci, že tam, kde předtím bylo nula individuálních vln, teď je jedna individuální vlna. Moře přitom nijak neubýlo, ani jej díky vlně nepřibýlo. Srov. s kap. 4

⁴³⁸ Tj. diferencovaná individuovaná entita jakožto entita jsoucí (oproti entitě nejsoucí, resp. před-jsoucí). Percepce jakožto existence oproti ne-percepci.

⁴³⁹ Jiná vůči ostatním, jelikož by existovala ve vztazích k jiným individuálním entitám, jimiž by nebyla a vůči nimž by byla v tomto jejich negaci či jim protikladná. Ve spojení se vztahy by již nebyla jako stejnorodost a nerozlišitelnost...

⁴⁴⁰ Úvahu o aktu *zaměření se na* by bylo možné dále a čistě spekulativně rozvíjet, např. takto: Akt *zaměření se na* by byl vykonán od jiných, individuujících individuovaností, nebo od sebe a ze sebe. Vykonání ze sebe lze chápat následovně: Co jako ještě-ne-individuovanost před individuací by si počala sebe uvědomovat jako individuální a *z-indiviuovala* se tak (do podoby individuující individuovanosti.)

(Mohlo by se jednat o aspekty skryté podstaty, které jsou tak, že myslí jiné aspekty skryté podstaty, s nimiž ve skryté podstatě splývají. Možná dokonce díky tomu, že je myslí. Tímto myšlením jiných aspektů si uvědomují sebe, byť jsou součástí něčeho stejného. Srov. např. s Plotinovou teorií intelektu. (Ideje v něm obsažené jsou i všemi jinými idejemi, sebou jsou pouze ve větší míře. Tyto ideje myslí jiné ideje a tak se chovají jako intelekt...) K tomuto viz např. Armstrong, A. Filosofie pozdní antiky str. 185. Srov. Textová příloha č.3

V úvaze výše se zatím předpokládá, že by si aspekt mohl sebe uvědomit přímo, a tím započít na základě uvědomění si sebe proces své individuace, respektive se předpokládá, že by tento proces individuaci odpovídal. To by se samozřejmě mohlo, ale také nemuselo při dalším zkoumání ukázat jako problematické. Takovéto zkoumání by nás však odvedlo dále, než by bylo vzhledem k účelu a rozsahu této práce vhodné.

⁴⁴¹ Humovsky řečeno byla by již percepcí, a tak (v tomto smyslu) i existencí.

⁴⁴² K této formulaci viz. Textová příloha č. 2, viz též kap. 4

⁴⁴³ Místo původní (o sobě neuchopitelné) *ne-jinnosti* bychom před sebou měli *věc*, která je jiná než jiné *věci*. Po uchopení bychom již před sebou měli konkrétní *věc pro nás*.

⁴⁴⁴ Jinak řečeno: Věc by existovala jako entita *pro nás*, ale v jistém smyslu by existovala i jako nevnímaná neindividuální (non)entita *pro sebe* (bez jednoty a kvantity).

Jisté úseky či aspekty nediferencovanosti nebo ona celá by se nám tedy v rámci tohoto procesu dávaly jako různé dílčí objekty. V jednom momentu času, např. jako tento kámen, stůl i pokoj, jako my, jako něco dalšího a v dalším momentu již jako změněný kámen, stůl, pokoj či my, anebo jako úplně jiné objekty. Dávaly by se nám jako odlišné percepce, které by přišly vždy nově na scénu perceptivního pole.

Doplňme, že u tohoto procesu lze uvažovat dvě varianty⁴⁴⁵: (1) Skrytá podstata či její povaha by se nám dávala při pozorování každé entity vidět *celá* pokaždé (trochu) jiným způsobem a v jiné interpretaci. (2) Nebo lze uvažovat, že bychom se vždy zaměřovali na její trochu jiné části, výseky či aspekty.

(1) V rámci první varianty lze chápat každou individuální entitu či každé těleso jako jedinečné *skloubení*⁴⁴⁶ celkové povahy nepřístupné skryté podstaty. Její povaha by byla⁴⁴⁷ v tomto pojetí vždy unikátním způsobem *singularizována* a byla by v procesu individuace takto stažena (kontrahována) do konkrétní realizace individuálního objektu^{448, 449}.

(2) Druhou variantou je chápat individuální empirické objekty či konkrétní tělesa jako interpretaci jednoho konkrétního výseku či úseku skryté podstaty. (Nikoliv již jako jedinečnou *singularizaci* celé její povahy do jedné entity).⁴⁵⁰

Shrnutí

V této podkapitole bylo poukázáno na obtížnost popisu skryté podstaty, která se vymyká empirickým určením. Jelikož popis skryté podstaty naráží na hranice řeči, bylo usouzeno, že je třeba užít odpovídající vyjadřovací prostředky. Místo vyvinutí zcela nového pojmového rámce byly pro popis skryté podstaty eklekticky užity pojmové nástroje a motivy či strategie novoplatónské filosofické tradice. Tímto způsobem bylo pojednáno nenumericitě,

⁴⁴⁵ Již přítomné v textu výše.

⁴⁴⁶ Tj. kontrakcí, stažením.

⁴⁴⁷ V tomto nahlížení.

⁴⁴⁸ Komplexu percepce.

⁴⁴⁹ Srov. s tzv. singularizací kvantového pole do podoby částice s konkrétní povahou. Viz kap. 4

⁴⁵⁰ Obě varianty si lze představit podobně tomu, jako kdybychom se dívali na skrytou podstatu vždy z trochu jiného úhlu pohledu. Každý úhel pohledu by odpovídal zřejmě jednomu konkrétnímu naplnění perceptivního pole percepce (resp. jejich shluky), které bychom chápali jako individuální objekty. (Jak by skrytá podstata byla *pro sebe* bychom dokázali vidět jenom, kdybychom nebyli omezeni i úhlem pohledu, ale *dívali se odnikud*).

Doplňuji, že pohledem odnikud má na mysli jakýsi ideální pohled bez perspektivy (a tedy nahlížení bez konkrétního způsobu mediace či interpretace). To si lze představit, jako kdybychom se dívali z nadhledu: Například cestu, po které kráčíme, nemůžeme vidět celou, jako křivku (klikatící se v krajině). Pokud bychom ale vyšli na horu nebo se například dívali z helikoptéry, tak že by bylo možné celou cestu přehlédnout, viděli bychom ji ne pouze jako to, co je nám z ní dané, když po ní kráčíme, a tak, jak je nám to dané, když po ní kráčíme, ale spíše bychom viděli jak její jednotlivé výseky, které jsme jedině mohli vnímat při chůzi, vypadají zcela jinak, když již nejsme omezeni na pohled jen z jednoho jediného úseku, ale tyto úseky naopak nahlížíme jako celek, který se nepodobá tomu, co můžeme vidět z perspektivy *pohledů dílčích*. (Tato metafora samozřejmě není zcela přesná.)

neprostorovosti a též i o (ne)jsoucnosti skryté podstaty. Také byl navržen popis procesu vnímání a individuace z původní nediferencovanosti, která byla v rámci této podkapitoly u skryté podstaty uvažována.

Závěr kapitoly

V této kapitole byla prozkoumána skrytá podstata a její povaha. Po krátké rekapitulaci byla představena první úvaha o skryté podstatě. V jejím rámci se skrytá podstata ukázala jako nenumerická, neprostorová entita, která slouží jako zdroj percepce, a kterou lze v jistém smyslu chápat jako nejsoucí. V druhé úvaze se ukázalo, že není možné mluvit o absolutním počtu skrytých podstat pro jeden objekt nebo celé univerzum, jelikož tento počet je relativní vůči zvolenému sortálu či kritériu individuace. (V této souvislosti byly zmíněny polarity, mezi nimiž nemá smysl se rozhodovat.) Skrytá podstata uvažovaná bez určitého kritéria či sortálu⁴⁵¹ se ukázala jako nenumerická. Na základě těchto zjištění byla provedena inference na neprostorovost. Tím se tyto charakteristiky skryté podstaty ukázaly jako o něco plasubilnější. Na závěr byl zmíněn problém popisu takto pojaté skryté podstaty. Byly také představeny pojmové nástroje, pomocí nichž byla skrytá podstata popisována i přes svůj obtížně neuchopitelný charakter.

⁴⁵¹ Resp. tzv. pozorovatele.

4. Skrytá podstata skutečnosti: Vlastní návrh

V této kapitole je představen vlastní návrh chápání skryté podstaty. Vzhledem ke své obtížně uchopitelné a unikající povaze je skrytá podstata přibližována pomocí příkladů či ilustrací. Je užíváno analogií, symbolických či paradoxních formulací a metafor, včetně metafor matematických a geometrických.⁴⁵² Nejedná se tedy o přesné a naprosto úplné uchopení skryté podstaty. Jedná se spíše o pokus o aproximaci za pomoci prostředků, které jsou dostupné vzhledem k našim nedokonalým, omezeným schopnostem a limitům naší řeči. Skrytá podstata je tedy vymezována nepřímým způsobem a jaksí zvenčí. Uvedené příklady je tak třeba brát jako východisko z nouze, v níž se při jejím zkoumání principiálně nacházíme - jako pouhé prostředky, které je ve výsledku třeba odhodit.

4.1 Předběžná poznámka

Na základě úvah z předchozí kapitoly se postulování skrytých podstat - v množství od jedné (monismus), přes dvě (dualismus) až po mnoho či nekonečno (pluralismus) - jeví jako věc osobní preference.⁴⁵³ Všechna z protikladných tvrzení o jejich počtu tak lze, v daném kontextu, chápat jako stejně relevantní. Nenumerické pojetí skryté podstaty pak řeší vzniklé problémy poměrně elegantně a bez nutnosti se přiklonit ke konkrétnímu počtu základních ontologických entit.

Polaritu *jedna – mnoho* (monismus vs. pluralismus), případně polaritu *nula – nekonečno*, (o níž již byla řeč), si můžeme lépe přiblížit pomocí geometrické metaforiky. Lze si ji názorně představit např. jako úsečku ohraničenou body A a B představující tyto opačné póly. Díky tomuto obrazu si můžeme lépe uvědomit, že oba zdánlivě nesmiřitelné extrémy lze chápat také jako dvě části jednoho je přesahujícího celku – úsečky. *Střední polohy*, tedy body ležící mezi A a B, v rámci tohoto znázornění odpovídají dílčím mezistupňům mezi oběma extrémy. Dále si můžeme představit bod (A+1), který v rámci daného obrazu symbolizuje dualismus. Tento bod je lokalizován těsně vedle bodu A, který symbolizuje monismus⁴⁵⁴. Pluralismus velmi velkého konečného množství zase můžeme symbolicky znázornit bodem (B-1). Ten je umístěn v těsné blízkosti bodu B, který v tomto znázornění odpovídá nekonečnému množství základních entit. Vidíme tedy, že v této geometrické metafoře diskrétní body odpovídají

⁴⁵² Srov. kap. 3.4.

⁴⁵³ Resp. volby odpovídajícího *sortálu*.

⁴⁵⁴ Odpovídající jedničce jako číslu!

různým filosofickým pozicím. Tyto body můžeme chápat diskrétně a samostatně a podobně i filosofické pozice můžeme chápat jako vzájemně si odporující. Můžeme se však také rozhodnout tyto body a jim odpovídající pozice *nahlížet jako součást kontinua*⁴⁵⁵. Pokud se zaměřujeme zvláště na každý bod úsečky pomocí jednoho aktu myslí, vnímáme diskontinuitu, *diskrétnost* a protikladnost⁴⁵⁶. Pokud ale jedním⁴⁵⁷ aktem myslí uchopíme a přehlédneme celou úsečku, lze ji chápat jako kontinuum, které je oběma extrémy (či protikladnými póly) pouze ohraničeno.⁴⁵⁸ Můžeme pak říci, že protikladná tvrzení si neodporují více, než např. hlava a nohy jednoho stejného člověka.⁴⁵⁹

Nyní nahlédneme do grafu, který je uveden v příloze 1. Pokud zaměříme pozornost na jeho levý konec, těsně vedle bodu A, nalezneme bod „0“⁴⁶⁰.⁴⁶¹ Bod „0“ v tomto grafu znázorňuje před-numerickou jednotu. V této nenumericitě nic splývá s jakkoliv velkým počtem (i nekonečnem). Minimum splývá s maximem.⁴⁶²

Graf nejprve v myslí zakřívme do kruhu. Pokud spojíme oba jeho konce k sobě, bod „0“ se v tomto znázornění bude nacházet přesně mezi body A a B, které se nyní prakticky dotýkají.⁴⁶³ Nenumericita je - tak jako bod „0“ - symbolicky lokalizována mezi jedničku a velmi velký konečný počet. V rámci této metafory splývá nic v bodě „0“ s nekonečnem a jedná se tak vlastně o nic a vše zároveň⁴⁶⁴, respektive o jeho znázornění.

Právě s ohledem na takové úvahy nejsou v této práci činěna žádná tvrzení o tom, že skrytých podstat je v univerzu nějaký konkrétní počet. Naopak, místo těchto proklamací lze nenumericitu skryté podstaty plně akceptovat. Pak je možné myslet, že skrytá podstata -

⁴⁵⁵ Ve kterém samostatné body splývají.

⁴⁵⁶ Diskrétnost je totiž spojena se vzájemnou opozicí jednotlivých poloh.

⁴⁵⁷ Jednotícím.

⁴⁵⁸ Diskrétní body *pod křivkou integrálu* si můžeme představit jako součást celku jednoho integrálu, byť mohou jinak ležet na opačných stranách křivky.

⁴⁵⁹ Zde si lze připomenout Kusánského pojetí *kontrakce*. Oko je, dle jeho tvrzení, v člověku jedinečným skloubením lidství. Není například nohou a v tom je vůči ní v opozici. Noha je také jedinečným skloubením či *singularizací* lidství. I tak jsou součástí celku člověka. Podobně každé individuální jsoucno je v tomto pojetí jedinečnou kontrakcí či *singularizací* celého univerza. (Srov. pozn. č. 449) Ač jsou některé momenty univerza protikladné (například černá a bílá), i tak jsou dle Kusánského jedinečným skloubením je nekonečně přesahujícího, o sobě jednotného vyššího celku. Ke kontrakci viz např. Floss, P. Kusánovo pojetí str. 38-14, KUSÁNKÝ, Mikuláš. De docta ignorantia II In: KUSÁNKÝ, Mikuláš a FLOSS, Pavel Mikuláš Kusánský: Život a dílo renesančního filosofa, matematika a politika. Praha: Vyšehrad [2001] str. 163-164 Kusánský hovoří o syntéze protikladů, které si na vyšší úrovni poznání již nejsou protikladné. Motiv koincidence protikladů prostupuje celým dílem Kusánského. Viz Floss, P. Kusánovo pojetí str. 24 (K příkladu koincidence v Kusánově textu viz např. Kusánský, M. DDI I str. 127 - 128. Floss) Pro srov. Němec hovoří v kontextu analýzy textu M. Victorina rovněž o koincidence protikladů a také o jejich transcendování. Zde se jedná o jejich intenzifikaci za hranici myslitelnosti, čímž dochází k vyzdvižení daných určení nad rámec logických vztahů a jsou tak zrušena v obvyklém významu. Němec, V. Obsah spisu str. 199.

⁴⁶⁰ Možné by bylo i jiné označení.

⁴⁶¹ Přísně vzato by bylo možné hledat bod „0“ též napravo od bodu B. K důvodům viz níže.

⁴⁶² Srov. Kusánský, M. DDI str. 127.

⁴⁶³ Můžeme myslet, že je mezi nimi nekonečně malá vzdálenost.

⁴⁶⁴ K této formulaci viz níže.

chápaná nenumericky - je vlastně skrytou podstatou celého univerza.⁴⁶⁵ Avšak s tím doplněním, že uvedeným tvrzením není vyloučena možnost hovořit také o skryté podstatě každé jeho možné části, a to i nekonečně malé⁴⁶⁶. Skrytá podstata je v tomto pojetí takřikajíc jedna a zároveň mnohá, nekonečně početná i žádná. To vše zároveň a přitom nic z toho.⁴⁶⁷

4.2 Skrytá podstata skutečnosti - aproximace

Koncepce skryté podstaty je představena níže nepřímou cestou. Zejména je přiblížena prostřednictvím specificky pojatého konceptu vakua. Vakuum není v rámci této aproximace chápáno jednoduše jako prázdný reálný prostor. V souladu se současnou fyzikou je místo toho nahlíženo jako kvantové pole, které není prostorové a nevykazuje počet⁴⁶⁸ nebo konkrétní individuální charakteristiky. Vakuum v tomto pojetí není entitou, ale naopak velmi specifickou non-entitou.⁴⁶⁹

Skrytá podstata je v tomto kontextu přirovnávána nejsoucnu, které však ze sebe může zrodit jsoucno, aniž by jej ubylo.

Skrytá podstata je dále přirovnávána k o sobě neuchopitelnému a vždy již unikajícímu fenomenálnímu pozadí (respektive k pozadí perceptivnímu). Fenomenální pozadí je charakteristické tím, že přestane být sebou, tj. pozadím, pokud se na něj zaměříme. Díky aktu *zaměření se* fenomenální pozadí *vystoupí na světlo* a stane se popředím, čímž je zrušena jeho původní povaha.⁴⁷⁰

V této pasáži je také z části užíváno novoplatónské terminologie a myšlenkových strategií, které jinak slouží k vypovídání o Jednu. S tím však skrytou podstatu rozhodně nelze

⁴⁶⁵ Ovšem nikoli ve smyslu monismu.

⁴⁶⁶ Důsledně vzato - jednalo by se o skrytou podstatu pro všechna tělesa vymezená na základě libovolně určeného kritéria popřípadě *sortálu*.

⁴⁶⁷ Jedná se o záměrně paradoxní formulaci.

⁴⁶⁸ Který vykazují například částice mající kvantitu a jsou lokalizované v prostoru, mající i další (osobité) vlastnosti.

⁴⁶⁹ Jedná se o *nejsoucno nulového počtu entit*, kterou však lze chápat jako potenci.

⁴⁷⁰ V této kapitole je též čerpáno z principů taoistické filosofie. K relevantní literatuře viz Laozi a Krebsová, Berta. Tao te ťing: O tao a ctnosti Praha: DharmaGaia, [2003] Prameny čínskému myšlení. příp. Laozi a Sehnal, David. Kniha Laozi: překlad s filologickým komentářem. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, [2013]. Varia.

Zvídavému čtenáři je určena zvláštní příloha této práce. Tato příloha obsahuje výčet relevantních motivů z knihy Tao Te ťing spolu s vybranými citacemi a odkazy. Příloha je určena zájemcům o hlubší prostudování souvislostí mezi skrytou podstatou a taoismem Laozi. Tuto kapitolu lze však číst i bez závislosti na taoistických textech. Jejich znalost však může přispět k lepšímu pochopení celé problematiky. Jsem však přesvědčen, že tato příloha může poukázat na směr, kterým by se mohla ubírat část dalších zkoumání skryté podstaty. Viz textová příloha č. 2.

zaměňovat.⁴⁷¹ Jedno je v rámci novoplatónské filosofie chápáno velmi zj. jako *neexistence ve smyslu pre-existence nad existencí*. Jedno je chápáno jako *cosi jsoucí mimo všechna určení* (konkrétních kvalit, ale třeba i tvaru či počtu). Je pojímáno jako *cosi*⁴⁷², *co se vymyká i určením jsoucí a nejsoucí*.⁴⁷³ Z předchozích částí práce by mělo být patrné, proč je tato terminologie pro účely této kapitoly vhodná.

Výchozím bodem následujících myšlenek bude pro větší názornost další geometrická metafora. Skrytou podstatu, chápanou neprostorově, si nejprve v její jednotě představme jako bezrozměrný bod. Nyní opět pohlédněme do grafu 1 v příloze.⁴⁷⁴ Bod „0“ v něm mj. symbolizuje nenumericitu skryté podstaty, která je zároveň neprostorová. Tento bod si nyní vyvíňme do dvou rozměrů a představme si jej nově jako nekonečnou plochu. K této ploše přidejme lokální zakřivení, podobná vlnám na hladině jezera. Tím v naší představě připojíme rozměr třetí.⁴⁷⁵ Tuto představu chvíli uchovejme v mysli. Její smysl se ozřejmí v průběhu dalších výkladů o vakuu - kvantovém poli.

Vakuum⁴⁷⁶ je *ničím*⁴⁷⁷ - není. Je nejsoucnem (ve smyslu non-entity).⁴⁷⁸ Žádná entita v něm není přítomná (tj. entita ohraničená, vymezená, prostorová⁴⁷⁹ a tzv. individuovaná)⁴⁸⁰. Přesto, že vakuum je ničím a nemá žádnou energii ($e=0$)⁴⁸¹, může se z něj zrodit entita.⁴⁸² Nejsoucno, mající nulovou energii, zde může dát vznik jsoucnu. To, že si vakuum představíme jako plochu, bude podle mého názoru dobře vyjadřovat skutečnost, že má nulovou energii. Pokud se ve vakuu objeví fluktuace a jeho *povrch* bude zvlněn, jeho celková energie se (globálně) nezmění. *Místo, kde vlna vystupuje nad pomyslnou hladinu*, má však již energii pozitivní.

⁴⁷¹ Skrytá podstata s Jednem rozhodně není ztotožňována. Případné podobnosti i rozdíly by však stály za případné další prozkoumání, které by mohlo být stavěno jako čistá komparace. Novoplatónské pojmové a myšlenkové nástroje zde slouží skutečně pouze jako nástroje.

⁴⁷² Záměrně na tomto místě není užito slov entita nebo non-entita.

⁴⁷³ Srov. s kap. 3.4, kde byla s pomocí této terminologie skrytá podstata zkoumána.

⁴⁷⁴ Viz Obrazová příloha č. 1.

⁴⁷⁵ Srov. s Kusánskému metodou a převádění obrazců do nekonečna. Viz např. Kusánský, M. DDI I str. 149 - 155.

⁴⁷⁶ Chápané jako kvantové pole, non-entita. Nikoliv vakuum jako prostor, který existuje, ale pouze je prázdný.

⁴⁷⁷ Tj. ničím v tom smyslu, že není objektem - entitou, která je individuální a má svou konkrétní povahu či konkrétní kvality.

⁴⁷⁸ Přesto mu v rámci teorie kvantového pole mohou být některé charakteristiky entit (částic) připisovány (byť částicí není). Osobní sdělení Rndr. Jiří Hořejší DrSc.. Jedná se o vektor. Není však jasné jak vektor vakua chápat mimo rámec matematicko-fyzikálního formalismu. Osobní sdělení Prof. Rndr. Jiří Hořejší DrSc.

⁴⁷⁹ Tento výčet určení by mohl samozřejmě pokračovat dále... Bylo by možné zmínit hmotnost, elektromagnetický náboj či jiné, běžnější kvality.

⁴⁸⁰ Uvažujeme zde idealizované *čisté* vakuum, bez příměsi např. neutrin či jiných částic.

⁴⁸¹ Jedná se o zjednodušení. Energie vakua je přibližně nulová. To, jak dlouhý čas jeho energii měříme, ovlivní naměřenou hodnotu. Můžeme předpokládat, že při nekonečně dlouhém času měření by energie byla nulová. V konečných úsecích času, díky fluktuacím vakua, vychází povětšinou různé hodnoty k nule se blížící. Jedná se o problematiku tzv. *zero point energy*. Osobní sdělení Mgr. Martin Brajer. Formulace energie či energetický náboj je záměrným zjednodušením. (V této práci není pro přehlednost rozlišováno mezi různými sub-typy energie nebo mezi různými fyzikálními přístupy k těmto sub-typům či k energii obecně. (Mj. není rozlišována elektromagnetická (potenciální) energie a klidová energie v tzv. Diracově modelu.)

⁴⁸² Skutečná, podobně jako již zmíněná, sub-atomická částice.

*Místo, kde se vlna propadá pod ní má energii zápornou.*⁴⁸³ Tj. energie vakua $E_v = 0$. V *místě* amplitudy, resp. u vlny nad *hladinou*, je hodnota energie kladná, například $E_1 = 1$. V *místě opačném (pod hladinou, $E_2 = -1$)* je záporná. Lokálně tedy energie může být díky fluktuaci nenulová, přestože globálně nulová je. V praxi se pak nemusí jednat pouze o energii, ale např. dokonce i o hmotnost.⁴⁸⁴

V rámci současné fyziky,⁴⁸⁵ zjednodušeně řečeno, odpovídá tento popis situaci, kdy se z vakua či kvantového pole vynoří tzv. částice a antičástice (např. pozitron a elektron). Částice první (tj. pozitron) má kladný energetický náboj, kdežto částice druhá (elektron) má náboj záporný. Jedná se o teoreticky předpovězenou situaci či děj,⁴⁸⁶ který je možné za pomoci odpovídajících nástrojů experimentálně ověřit. Rovnici odpovídající tomuto scénáři lze symbolicky znázornit jako $E_v = E_1 + E_2$, tj. $0 = 1 + (-1)$.

Specifickou povahu popisovaného jevu se pokusím ještě dále přiblížit. Částice a antičástice vakua jako konkrétní omezené a vymezené individuální entity mohou vzniknout na základě fluktuací. Odpovídají vlně, tj. stavu neomezeného, nevymezeného a nenumerického vakua, které nemá povahu individuí ani mnohosti.⁴⁸⁷ Jejich životnost je však omezená. (V tomto případě tedy mimochodem a poněkud zjednodušeně řečeno⁴⁸⁸ - je jsoucno stavem původního nejsoucna.) Tyto entity jsou entity bytostně párové. Od této skutečnosti však budeme dále, pro zjednodušení, povětšinou abstrahovat. Tyto entity existují dočasně, po velmi krátký čas - pouze do doby, než anihilují a energetický výkyv se tak vyrovná. Jejich existence jako individuálních, vymezených a omezených entit tak skončí *a navrátí se* do oné původní *nicoty nejsoucna*.⁴⁸⁹

Místo rovnice $E_v = E_1 + E_2$ s hodnotami $0 = 1 + (-1)$ lze tento stav⁴⁹⁰ znázornit již pouze jako $E_v = 0$. V této ilustraci je tak přechod od nicoty, již odpovídala prostá homogenost čísla nula „0“ k mnohosti a jsoucnosti, které odpovídal zápis „1+(-1)“ znázorněn rozvinutím jednoho

⁴⁸³ Jedná se o elektromagnetický náboj. S koncepcí negativní energie jako takové bylo v moderní fyzice operováno především v rámci koncepce tzv. Diracova pole (osobní sdělení Prof. Rndr. Jirí, Hořejší DrSc.). Tento model nemá přílišnou experimentální využitelnost, nicméně i dnes je vyučován (osobní sdělení Mgr. Martin Brajer).

⁴⁸⁴ Představa záporné hmotnosti se nyní objevuje v souvislosti s tzv. temnou energií a hmotou. Viz např.: Farnes, Jaime. A unifying theory of dark energy and dark matter: Negative masses and matter creation within a modified Λ CDM Framework [online], J. S. Farnes. Astronomy and Astrophysics, 620, A92 [2018] Dostupné z: <https://doi.org/10.1051/0004-6361/201832898> [cit 28.11. 2018]. Hmotu je v současné fyzice chápána jako projev přítomnosti energie. Osobní sdělení Mgr. Martin Brajer.

⁴⁸⁵ Konkrétně v rámci kvantové teorie pole.

⁴⁸⁶ Resp. o něco přesněji interpretaci výsledků jistých měření.

⁴⁸⁷ Nevytvarovaného do tvaru (tělesného) jsoucna, entity s individuální přirozeností a vlastnostmi. K tomuto v kontextu taoistické filosofie Viz textová příloha č.2.

⁴⁸⁸ a též poněkud vyhoceně řečeno. Jedná se však o vyhocení záměrné.

⁴⁸⁹ Z hlediska času se jedná řádově o pikosekundy. Osobní sdělení Mgr. Martin Brajer.

⁴⁹⁰ Tj. stav po vyrovnání fluktuace.

znaku ve strukturovanou řadu (byť velmi krátkou), jejíž členové jsou odlišní. To, co v „0“ splývalo v nerozlišitelné *jednotě* a bylo v ní jaksi *před-obsaženo* bylo v „1+(-1)“ již přítomno jako rozvinuté a od sebe oddělené.⁴⁹¹ Myslím, že podobně lze popsat způsob *existence* (anti)částice⁴⁹² ve vakuu,⁴⁹³ tj. způsob existence (individuálního) jsoucna, s konkrétní povahou tak, jak *je* toto jsoucno v kvantovém poli, které je chápáno jako nejsoucno⁴⁹⁴. Toto nejsoucno však lze označit za potenci, jelikož umožnilo *ze sebe* zrod jsoucna, aniž by jej ubylo.⁴⁹⁵

Zdá se však, že jej jako potenci nelze označit absolutně, ale pouze při zpětném pohledu od toho, co my (jako vnímající empirické bytosti) za jsoucno⁴⁹⁶ považujeme. Jedná se o pohled od toho, *co následuje po* nebytí vakua.⁴⁹⁷ (Ze sféry jsoucího se tak vztahujeme k tomu, co je nejsoucí a zároveň se jsoucnosti vymyká, resp., vztahujeme se k tomu, co se vymyká určení jsoucí i nejsoucí⁴⁹⁸.) Při pohledu *od vakua* tak můžeme mluvit o tom, co následuje po něm, ač samo (ještě) ničím není a neexistuje. Tak, jak je pro sebe tedy neexistencí, kterou by bylo možné označit z našeho pohledu jako pre-existenci.⁴⁹⁹ V jeho pre-struktuře, *před veškerou strukturou*, lze *vysledovat* v nerozlišitelné jednotě zárodky entit, které mohou v existenci vstoupit. Lze v ní *vysledovat* zárodky, které se mohou stát omezenými, vymezenými, individuálními a individuovanými, tj. které se mohou stát entitami majícími charakter právě té věci, kterou jsou a který z nich tuto věc činí.

Nic a vše skryté podstaty,⁵⁰⁰ které přirovnávám k vakuu (jelikož je ničím, ale při pohledu⁵⁰¹ od toho co je, je potenci všeho⁵⁰²), lze dle mého názoru charakterizovat z důvodu své

⁴⁹¹ V jistém ohledu obdobnou matematickou ilustraci užívá - viz Kusánský, M DDI I str. 133 – 134. Užívá ji však k symbolickému popisu Trojice. (Pokud je užíváno nástrojů, které užívají novoplatonici k popisu Boha - Jedna, jedná se v této práci o použití jiné – použití, které má za cíl pokusit se o popis skryté podstaty. Viz. pozn. č. 370)

⁴⁹² Resp. páru částice a antičástice.

⁴⁹³ Resp. kvantovém poli.

⁴⁹⁴ Prosté entit.

⁴⁹⁵ Jakoby přetévalo, aniž by přeteklo. K tomuto novoplatónskému motivu viz pozn. č. 433 Srov. též s následujícím: [A]č prázdné – působí-li, jako by bylo nevyčerpatelné. Lao-C', Krebsová, Tao Te Ťing str. 36, nebo [J]souc absolutní prázdnou, je v tomto smyslu i maximální plností, absolutním naplněním, k němuž nelze nic přidat, ani z něho nic ubrat, je to naprostá rovnováha, vyrovnanost mezi *plus* a *minus*, ona *stejnost, jednotnost*“ celku [.] Krebsová IN: Lao-C', Krebsová, Tao Te Ťing str. 38. Pro více informací viz Textová příloha č. 2.

⁴⁹⁶ Tj. entitu, částici (byť tzv. virtuální).

⁴⁹⁷ K obdobným formulacím v kontextu novoplatonismu viz pozn. č 414 (V textech na něž je v této pozn. odkazováno se samozřejmě hovoří o Jednu, nikoliv o skryté podstatě, vakuu či kvantovém poli.)

⁴⁹⁸ Srov. kap. 3.4

⁴⁹⁹ Termín preexistence se objevuje např. u Victorina. Viz. kap. 3.4 resp. viz Victorinus, M. IN: Victorinus, M. a Němec, V In: O soupodstatnosti str. 223, 227 srov. též Němec In: Victorinus, M a Němec, V. O soupodstatnosti str. 200.

⁵⁰⁰ Ke slovnímu spojení *nic a vše* viz textová příloha č. 2.

⁵⁰¹ Tj. reflexivním či zpětném pohledu, srov. též kap. 3.4.

⁵⁰² Z vakua se teoreticky nemusí rodit jen sub-atomické částice, jako elektrony, ale např. i celá atomová jádra popř. i komplexní molekuly a objekty. S vzrůstající komplexností objektu však radikálně klesá pravděpodobnost jeho

nepřístupnosti našim omezeným poznávacím mohutnostem pouze negativně a nepřímo.⁵⁰³ Dle mne můžeme předpokládat, že existuje. Nicméně o mnoho víc o něm říci nemůžeme, podobně jako dle Huma, nemůžeme mluvit o skrytých silách, kauzalitě za sukcesí a o případných novo-humovských substancích za percepcemi. Dle mého názoru je jeho nepoznatelnost⁵⁰⁴ druhou stranou jeho nenumerické a neprostorové povahy. Lidská mysl může totiž chápat pouze pojmy, které mají pozitivní deskriptivní obsah. Objekty, resp. percepce, s takovým pojmem spojené jsou, jak se zdá, vždy nutně individuální. Mají konkrétní kvantitu (jeden objekt či objektů více) a jsou často rozlehlé, respektive mají prostorovou povahu. (To však neplatí pro cosi, k čemu referuje pojem vakua resp. kvantového pole, tak, jak bylo nastíněno výše).⁵⁰⁵ Mimoto takovéto objekty⁵⁰⁶ (resp. percepce) samozřejmě oplývají konkrétním tvarem a dalšími určitými charakteristikami jako barva, která tvar umožňuje vidět atp.⁵⁰⁷ Pokud však o takovéto - nám nepřístupné - (*ne*)entitě před veškerými entitami nemůžeme vypovídat žádná pozitivní (smyslová) určení, ani ji nelze charakterizovat žádnou z nám přístupných a známých kvalit, je evidentní, že pro nás musí být principiálně neuchopitelná a nepoznatelná ve všech ohledech.⁵⁰⁸

Skrytá podstata je chápána neprostorově, nenumericky a v jistém smyslu neindividuálně. Evokuje naprostou nerozlišitelnost čehokoliv, co je v ní případně jakýmkoliv způsobem obsaženo. Jak jsem již naznačil, lze o ní mluvit velmi podobným způsobem jako o specificky pojatém vakuu či kvantovém poli⁵⁰⁹ - tak, jak bylo charakterizováno výše. Tato skrytá podstata je v jistém ohledu ničím, nejsoucnem, není tělesem, omezenou a vymezenou entitou s individuální, resp. numerickou povahou. Není ani něčím individuovaným ve smyslu, že by byla něčím určitým. Je naopak neurčitá - „bez tvaru či barvy“⁵¹⁰ atp. Není o sobě vymezená ani omezená do konkrétní podoby.⁵¹¹

Domnívám se, že podobným způsobem, jakým vystupuje částice a antičástice z vakua⁵¹², může konkrétní diferencovaná entita vystupovat z této skryté a (dosud) nediferencované

spontánního vzniku. (Ne nepodobně jako je možné, že jedna část obsahu hrnku s kávou se začne vařit, zatímco druhá zamrzne, ač je to velmi nepravděpodobné.)

⁵⁰³ Resp. některou z výše naznačených cest. Viz. zejména kap. 3.4.

⁵⁰⁴ Tj. ničeho a všeho, popřípadě též kvantového pole v tom, čím je o sobě, pokud v nějakém smyslu o sobě existuje.

⁵⁰⁵ Vakuum zde není chápáno jako prostor, o kterém lze při přijetí jistých předpokladů teoreticky tvrdit, že o něm lze mít ideu s konkrétním deskriptivním obsahem, která může být adekvátní!

⁵⁰⁶ Viz pozn. č. 505

⁵⁰⁷ K související otázce tvaru nebo přesněji beztvarosti *tao* viz textová příloha č. 2 – Skrytá podstata a *tao*.

⁵⁰⁸ K neuchopitelnosti a nevystižitelnosti pozitivními určeními atp. u *tao*, viz textová příloha č.2.

⁵⁰⁹ popř. též velmi podobným způsobem jako o *tao* Srov. textová příloha č.2.

⁵¹⁰ Srov. Victorinus, M. Proti Ariovi Ib str. 223.

⁵¹¹ Smyslově vnímatelné.

⁵¹² nebo konkrétní jsoucno z naplňující prázdnoty *tao*. Viz textová příloha č.2.

podstaty. Diferenciaci, vznik rozrůznění do konkrétní podoby vnímatelného⁵¹³ objektu (jehož podstata je nám skrytá a která uniká našemu uchopení i chápání), je totiž možné chápat podobně přechodu od E_v resp. „0“, k „1+(-1)“. Diferenciaci tak lze chápat podobně přechodu statického vakua do stavu fluktuace, tj. stavu, kdy se z něj vynořují částice a antičástice. Z vakua nic neubývá, avšak i tak se z něj rodí individuální a konkrétní jsoucno (se svým specifickým charakterem a vlastnostmi⁵¹⁴). Jedná se tedy o proces, kdy z nejsoucna vzniká jsoucno⁵¹⁵ tím, že toto nejsoucno (které však *není prázdné, ale přetékající*⁵¹⁶) se rozrůzní, jakoby se *zvnějšní*⁵¹⁷ tak, že to, co v něm bylo před-obsaženo v nerozlišitelné jednotě, je nyní samostatné, spojené s číslem a vztahy. Původní nediferencovanost se rozrůzněním stává diferencovanou a uchopitelnou (či ještě lépe uchopenou) tím, že z neurčitého a beztvareho (či neprostorového) se stalo určité a (co do tvaru i do všech ostatních určení jednoznačně) vymezené.

Pro zmíněné částice a antičástice je příznačné, jak již bylo uvedeno, že jejich životnost je omezená momentem jejich zrodu a anihilace. (Jedná se o momenty vzniku a zániku těchto entit jakožto individuálních⁵¹⁸).⁵¹⁹ Příznačným rysem kodaňské⁵²⁰ interpretace kvantové mechaniky je teze, že pozorování ovlivňuje výsledek, což se týká i výše pojednávaných částic.

V zásadě lze v tomto kontextu říci, že částice *je vyražena z* (fluktuujícího) vakua právě naším pozorováním, tj. aktem *zaměření se na*. Lze těž říci, že právě tento akt (nasměrování našich přístrojů⁵²¹ a pozorování, resp. vyslání např. elektronu do určitého úseku vakua) vede k interakci, jejímž důsledkem je zplození konkrétní entity. Elektron vyslaný díky pozorovateli z přístroje při letu interaguje s elektromagnetickým polem.⁵²² Dochází zde ke kvantování. Elektron interaguje s elektromagnetickým polem nikoliv po celou dobu letu, ale pouze v jistých momentech, přičemž tato interakce se (v oněch momentech) projeví právě jako

⁵¹³ Či lépe vnímaného objektu!

⁵¹⁴ Přičemž samotné vakuum, zjednodušeně řečeno, žádné takovéto konkrétní vlastnosti či určení nemá.

⁵¹⁵ Ve specifickém pojetí těchto slov. srov. kap. 3.2.

⁵¹⁶ podobně jako *tao* - či Jedno. Viz textová příloha č.2.

⁵¹⁷ Srov. se studií o Victorinově pojetí Trojice (s momentem sebe-zvnějšnění Boha - Jedna). Němec, V. Obsah spisu str. 202-213, pro primární text viz Victorinus, M. Proati Ariovi Ib str. 220-255.

⁵¹⁸ A majících počet a jiné individuální vlastnosti.

⁵¹⁹ Od následující věty se výkladu zachování srozumitelnosti pouštím do určitých zjednodušení.

⁵²⁰ Zde zj. předpokládám, že se jedná o jednotnou interpretaci. Ke vzniku tohoto přístupu, resp. otázky jeho jednoty, viz např. Grygar, Filip. Komplementární myšlení Nielse Bohra v kontextu fyziky, filosofie a biologie & Šest vybraných textů N. Bohra k otázkám biologie. Pavel Mervart: Červený Kostelec [2014] str. 147-148. K informaci o ovlivnění výsledku měřením viz tamtéž, zejména str. 128-130 (dále jen Grygar, F. Komplementární myšlení), též osobní sdělení Mgr. Martin Brajer.

⁵²¹ resp. či jejich činnost.

⁵²² To je možné jelikož má nenulový elektromagnetický náboj. (Např. Nedávno objevený Higgsov boson by pak zřejmě mohl podobně interagovat s polem gravitačním.). Osobní sdělení Mgr. Martin Brajer.

částice. Fluktuace vakua (které se zřejmě dějí spontánně a neustále) se tak při interakci s pozorovatelem vyslaným elektronem *stávají* z vlny⁵²³ částicí, která může reálně ovlivnit určité vlastnosti vyslaného elektronu (tj. např. jeho dráhu, hybnost). Elektron, který *narazí vlastně jen na vakuum*, se odchýlí od své dráhy a my tak předpokládáme existenci dané částice. Tento náraz se však neděje nutně pouze jednou, ale typicky vícekrát za dobu letu, přičemž každou interakci elektronu s elektromagnetickým polem lze chápat jako zplození částice, která elektron ovlivní.⁵²⁴

Tato entita, částice jak lze říci, už v jistém ohledu byla nerozlišitelně před-obsažena v pre-struktuře nicoty vakua,⁵²⁵ které chápeme jako nejsoucno. Do *bytí pro nás* pro nás přešla (díky vyslání elektronu) až v momentu pozorování,⁵²⁶ po jehož skončení se vrátila zpět do stavu nebytí. Entita tak byla jsoucí⁵²⁷ skutečně jen v momentě našeho vnímání, percepce byla existencí pouze, když byla pozorovaná, vnímaná, resp. ve vědomí. Když nebyla pozorována, prostřednictvím (ovlivňujícího) experimentu nebyla, tj. nebyla touto individuovanou, diferencovanou entitou s konkrétním charakterem (numerické a prostorové povahy). Naprosto splývala se všemi jinými možnými entitami před-jsoucími v oné původní nediferencovanosti a nerozlišitelnosti (non-existence).⁵²⁸

V zásadě tedy lze říci, že (anti)částice vznikla *vyražením z (fluktujícího) vakua* způsobeného našim pozorováním, tj. aktem *zaměření se na* a že právě na základě této interakce pozorovatele, snažícího se uchopit nediferencovanost skryté podstaty, do diferencované a myslí vlastní podoby, se ono nejsoucí vakuum stává jsoucí entitou s konkrétní a jedinečnou povahou a s konkrétním počtem⁵²⁹. (Jedná se o přeměnu z fluktuace, něčeho bez konkrétní podoby v něco pozorovaného, co ji má).

Řečeno za pomoci fyzikálních pojmů - pozorovatel se zaměří na určitou oblast vakua, přístrojem vyše např. elektron, který ovlivní vakuum, přičemž tento elektron je zpětně ovlivněn vzniklými částicemi, co do své povahy (např. dráhy, hybnosti). Změny z něj

⁵²³ Neindividuální oblasti kvantového pole.

⁵²⁴ Filip Grygar hovoří obecně o diskontinuitě získávaných dat při interakci s měřícím přístrojem. Místo elektronu zde hovoří pouze o fotonu. Viz Grygar, F. Komplementární myšlení str. 128

⁵²⁵ Což byly vlastně fluktuace kvantového pole. Konkrétně v případě elektronu se jedná o fluktuace pole elektronového. (Elektron je chápán jako excitace tohoto pole.) K informacím o kvantovém poli: Osobní sdělení Mgr. Martin Brajer

⁵²⁶ Či experimentu? Výraz experiment zdůrazňuje aktivitu zásahu oproti výrazu pozorování.

⁵²⁷ individuální entitou

⁵²⁸ Byla tak přinejlepším *pre-existující potenci k existenci, která sama neexistuje*.

⁵²⁹ Entita je chápána jakožto něco numerického (s konkrétním počtem – např. 1 nebo 40) v kontrastu k nenumerické povaze non-entitý vakua resp. kvantového pole. Toto pole žádné entity s konkrétní vymezenou povahou neobsahuje. K fyzikálním aspektům této otázky: Osobní sdělení Prof. Rndr. Jiří Hořejší DrSc.

odečteme a usoudíme na existenci částic, jimiž je změna povahy elektronu vysvětlována.⁵³⁰ Tam, kde nebyla entita,⁵³¹ tak nyní entita je⁵³² - díky našemu pozorování.

Aktem pozorování, zaměření se (které ovlivňuje a tak utváří) se skrytá vlna přetváří v konkrétní pozorovatelnou⁵³³ a jsoucí entitu.⁵³⁴ Tento výkyv na pozorovatelné rovině existence odpovídá entitě, která vznikla díky interakci vlnění vakua s pozorovatelem (vyslanou částicí). Můžeme si tak představit, že pozorovatel přetváří základ, aspekt skryté podstaty (zde jako fluktuace vakua) do podoby percepce resp. jejich konkrétních shluků (zde jako entity s konkrétními charakteristikami a numerickou povahou). Pozorovatel tak vytváří částici svým pozorováním, avšak v jistém ohledu tu částice byla již před pozorováním, jako něco skrytého a splývajícího s jinými možnými částicemi a jako něco v této podobě o sobě neuchopitelného. Pozorovatel je tak zodpovědný za proces individuace dané entity, za její přechod ze stavu non-existence či pre-existence do stavu bytí.

Upozorníme ještě na následující skutečnost: Částice je vlastně jiným vyjádřením či jinou stranou vlnění.⁵³⁵ V momentě, kdy se v dosud statickém vakuu objeví vlna, jako dynamický prvek, tak na rovině vakua *se nic neděje*. Jedná se stále o *stejně* vakuum, jehož *povaha se mírně změnila*. Na rovině entit, kde dříve nebylo zhola nic, resp. jejichž množina byla prázdná, se však nyní objevilo něco a množina získala konkrétní počet prvků. Můžeme tak dojít k závěru, že podobně jako pro nás vnímaný objekt (složený z percepce)⁵³⁶ aktuálně neexistoval (na rovině percepce), pokud jsme na něj nebyli zaměřeni (tj. nevnímali jej), nebyla před námi v této ilustraci nejprve také žádná entita (množina vnímaných entit byla prázdná). Při vnímání objektu se však najednou entita objevila tam, kde původně bylo pouze ono vakuum. Můžeme tak dojít k závěru, že skrytá a nediferencovaná podstata, která byla nevnímaná, při našem zaměření se na její jistý výsek či aspekt, se ze sebe jaksí vystoupila a stala se oním konkrétním vnímaným objektem (perpencí). Nabyla konkrétního tvaru a povahy.

⁵³⁰ Tyto částice tak *pozorujeme* vlastně také pouze nepřímo. Označují se jako částice virtuální, nicméně zřejmě i tyto částice se mohou stát částicemi tzv. reálnými, v tom smyslu, že existují již nikoliv v kvantovém propojení s druhou z částic a nikoliv pouze velmi krátkou dobu. Pokud jedna z těchto provázaných částic *spadne* do černé díry, jejich provázání se přeruší a druhá částice se stává reálnou ve výše popsaném smyslu. Od tohoto procesu v rámci ilustrací v této kapitole abstrahuji a pro jednoduchost a srozumitelnost chápu všechny částice jako entity bez dalšího rozlišování na tzv. virtuální a reálné. Cenou za srozumitelnost této ilustrace je tak jisté zjednodušení. Osobní sdělení Mgr. Martin Brajer, Prof. Rndr. Jiří Hořejší DrSc.

⁵³¹ Ale jen případná lokální fluktuace (non-entity kvantového pole)

⁵³² Tj. individuální, pozorovaná entita s konkrétními kvalitami a povahou

⁵³³ Přístroji interpretujícími data.

⁵³⁴ Jde o jakousi *singularizaci* (či individuaci?) kvantového pole do podoby této konkrétní entity. K motivu *singularizace* kvantového pole do pododoby konkrétní částice: Osobní sdělení Prof. Rndr. Jiří Hořejší DrSc. K motivu *singularizace* či skloubení povahy skryté podstaty do podoby konkrétní entity Srov. kap. 3.4

⁵³⁵ Fluktuací vakua, kvantového pole.

⁵³⁶ Či smyslových daností

V tomto kontextu lze říci, že objekty či tělesa, jako komplexy percepcí smyslových kvalit, skutečně existují, jen pokud jsou vnímané či přesněji pozorované⁵³⁷. Situaci lze chápat tak, že pozorování, zde zjednodušeně řečeno - založené na vyslání elektronu, v principu ovlivní původní skrytou podstatu, něco před-jsoucího či jsoucího mimo oblast percepcí. Toto ovlivnění pak umožní pozorovat tuto (o sobě neuchopitelnou) podstatu⁵³⁸ jako entity, respektive jako percepce. Podobně i fenomenální pozadí se pro nás nemůže nikdy stát pozorovaným, aniž by zaniklo - jako *to, čím je*. Pokud se na něj zaměříme, přestane být pozadím a stane se popředím. Podobně není zřejmě možné pozorovat ani skrytou podstatu, aniž by tedy v tomto pozorování zanikla jako *to, čím je*.⁵³⁹ Musí se již vždy stát konkrétní entitou, konkrétním shlukem percepcí, konkrétním obsahem mysli. Pozorování našich smyslů ji *mediuje* a interpretuje do - pro nás - srozumitelného jazyka, formy či podoby... Vzhledem k nenumericitě její povahy, lze dobře myslet, že jak vnímaný, tak vnímající jsou *součástí* či jiným aspektem této *jedné* skryté podstaty. Entita se tak stává entitou a něčím individuovaným ve chvíli, když je vnímána⁵⁴⁰. Vnímající je však rovněž takovou individuovanou entitou, která je navíc schopná individuovat entity jiné, tj. vnímat je a tím je převádět z oné non-existence v existenci, z nevymezenosti ve vymezenost, z nediferencovanosti do individuovanosti.⁵⁴¹ To se může podobat i skutečnosti, když v rámci novoplatonismu lze o každém jsoucnu říci, že jméno⁵⁴², které jej označuje, je i jménem Jedna, byť nepřesným a zkreslujícím jeho neuchopitelnou přirozenost. Toto jméno totiž zároveň není jménem Jedna, jelikož žádné jméno jej nemůže plně vystihnout.⁵⁴³ Podobnost lze spatřit i v tom, že původní Jedno *skloubeně* existuje v každém jednom konkrétním jsoucnu, avšak žádné z těchto jsoucen není schopno jej plně obsáhnout.

V kontextu těchto úvah lze explicitně a definitivně dokreslit nastíněné rozlišení mezi nediferencovaností a individuovaností. Individuovanost se dělí na individuovanost (individuální entitu či jednotný komplex percepcí) a na individuující individuovanost.

⁵³⁷ Pozorované v tom smyslu, že pozorování ovlivňuje výsledek. Viz. výše. (Např. vyslání elektronu, který interaguje, umožní až na základě odečtu změn jeho vlastností předpokládat existenci částice, která tyto změny v elektronu způsobila. Dle mého názoru může mít vnímání částečně podobnou povahu. Naším aktem *zaměřením se na*, určitý aspekt skryté podstaty ji interpretujeme. Necháme z její nediferencovanosti vystoupit konkrétní percepce. Skrze ně tuto podstatu maximálně nepřímou a zakrytě nahlédneme (tak jak je pro nás a nikoliv jak je pro sebe). Toto vystoupení ze sebe z ní však nic celkově neubere...Jakoby se jednalo u jiné roviny: Rovinu nevnímátného a skrytého a roviny vnímaného. Rovinu ne-jsoucího a roviny jsoucího či roviny bez entit a roviny entit.)

⁵³⁸ resp. její určitý úsek či aspekt

⁵³⁹ K neuchopitelnosti a unikající povaze u *tao* srov. Textová příloha č.2

⁵⁴⁰ Resp. pozorována

⁵⁴¹ To je, dle mne, podobné tomu, když v rámci taoismu, z non-existence *tao* vystupují jsoucná a přechází do stavu bytí. V tomto stavu jsou pro nás již ne jako *tao*, ale jako tato jsoucná, skrze něž jedině můžeme hledět na jinak *vždy* již unikající *tao*. Srov. textová příloha č. 2.

⁵⁴² Lze mluvit o určení, které lze Jednu v nějakém smyslu přisoudit nebo upřít.

⁵⁴³ K nepojmenovatelnosti u *tao* srov. tamtéž.

Individuuující individuovanost je taková individuovanost, která je navíc schopná vykonávání procesu individuace z nediferencovanosti.⁵⁴⁴ Nediferencovanost je nedokonalým označením skryté podstaty respektive její povahy. Skrytou podstatu si můžeme představit jako fenomenální pozadí, můžeme si ji ilustrovat na pochopitelných příkladech jako je vakuum či se můžeme pokusit ji zachytit pomocí pojmů a motivů z novoplatonismu nebo celou řadou dalších nepřímých cest.⁵⁴⁵

4.3 Antinomie aktivní versus pasivní

S problémem vnímání resp. procesu individuace z nediferencovanosti úzce souvisí otázka aktivity a pasivity. Velmi lákavé by bylo prozkoumat, nakolik je v procesu individuace aktivní či lépe řečeno produktivní pozorovatel, individuuující individuovanost, a nakolik je významná případná činnost skryté podstaty.

Jednomu extrému odpovídá tvrzení, že vnímající je zcela pasivní a vše přijímá od skryté podstaty. Druhým extrémem je naopak teze, že vnímající utváří celou realitu, bez jakéhokoliv základu od skryté podstaty poskytnutého... Zdá se mi, že tyto protikladné teze lze odůvodnit podobně relevantními argumenty, které si budou již vždy vzájemně protirečit. Otázka aktivity a pasivity se tak, podle mne, ukazuje jako antinomie, kterou lze připojit k v této práci již zmíněné antinomii počtu (skrytých podstat). Mezi dvěma protiklady (aktivita vs. pasivita) se navíc nachází i celá škála mezistupňů, kterým odpovídá rozdělení aktivity a pasivity mezi skrytou podstatu a individuuující individuovanost více nebo méně rovnoměrným způsobem. Jedná se tedy o protiklady polární.

Na závěr této práce mohu již pouze naznačit, že při zkoumání skryté podstaty vyvstává i celá řada dalších antinomií. Vzhledem k tomu, že o skryté podstatě lze hovořit pomocí paralelních sérií protikladných výpovědí, tato skutečnost není překvapivá. Zajímavé by však mohlo být pokusit se tyto antinomie blíže prozkoumat a pokusit se o jejich překonání. Tyto antinomie

⁵⁴⁴ Je pak samozřejmě otázkou, co by bylo principem individuace individuuující individuovanosti. Zda jiná individuuující individuovanost, anebo zda ona sama, jakožto uvědomující si sebe a tak sebe individuuující.

⁵⁴⁵ A také taoismu. Viz textová příloha č. 2. Slovo nediferencovanost (nondifferentiation) je dokonce přímo užíváno v rámci současných bádání zaměřených na taoistické texty. (Autor této práce se o této skutečnosti dozvěděl až těsně před dokončením této práce.)

však již není možné detailně probrat a stejně tak je třeba odložit i detailní expozici procesu jejich překonání až na další připravovaná zkoumání.⁵⁴⁶

Závěr kapitoly

V návaznosti na předchozí části práce byl v této kapitole představen původní způsob chápání skryté podstaty. Jelikož v předchozích kapitolách byla skrytá podstata vykreslena mj. jako nepřístupná a unikající entita, vymykající se nám známým empirickým určením, byl této skutečnosti její popis v závěrečné kapitole přizpůsoben. Místo představení pozitivních definic, která jasně skrytou podstatu uchopují a vymezují, byla skrytá podstata přiblížena nepřímým a ilustrativním způsobem.

Pomocí geometrické metaforiky bylo krátce přiblíženo v práci již dříve představené pojetí nenumericity. Následně byl představen vlastní pokus o přiblížení se ke skryté podstatě. O její povaze bylo pojednáno prostřednictvím ilustrací z oblasti kvantové teorie pole, pomocí novoplatónských pojmových nástrojů, a také bylo užito motivu fenomenálního pozadí. Skrytá podstata byla představena jako specificky pojatá neexistence (preexistence) či nediferencovanost, ze které se při vnímání dočasně rodí individuované empirické entity, které mohou být na rozdíl od skryté podstaty jedině předmětem zkušenosti. Byla též učiněna zmínka a antinomií aktivní versus pasivní. Nakonec bylo naznačeno, že podobných antinomií se při zkoumání skryté podstaty může objevovat více, a že další zkoumání skryté podstaty by se mohla ubírat tímto směrem.

⁵⁴⁶ Zvídavému čtenáři je určena stručná příloha č.3. V ní je ukázáno jakým směrem by se toto bádání mohlo ubírat. Zařazen je v ní alespoň omezený výčet nezákladnějších z antinomií spolu se stručným komentářem.

Závěr

Cílem diplomové práce bylo pojednat o problematice skryté podstaty a její povahy v souvislosti s filosofií Davida Huma a následně představit původní pojetí skryté podstaty zbudované na humovském půdorysu. Tento cíl byl splněn postupně, v průběhu čtyř kapitol této práce.

V první kapitole byla představena tři relevantní pojetí substance. Nejprve bylo přiblíženo Lockovo pojetí substance, v jehož rámci slouží skrytá a nepřístupná substance jako princip jednoty a identity idejí. Toto pojetí bylo prezentováno z Humovy perspektivy a zejména byla exponována jeho kritika této koncepce. Humova kritika spočívala především v analýze mechanismu, který v jeho očích vede ke vzniku této koncepce v mysli filosofů: Protikladné tendence imaginace a rozumu nás zároveň informují o jednotě zakoušených objektů, o jejich identitě na jedné straně a o složenosti, přerušovanosti a změnách na straně druhé. Tato situace představuje těžko řešitelnou kontradikci. Její překonání je, ale (mj.) možné právě pomocí postulování koncepce substance, kterou lze chápat jako princip jednoty a identity složených, přerušovaných a proměnlivých percepčí. Krátce bylo také přiblíženo peripatetické pojetí substance. Ukázalo se, že i přes výrazné odlišnosti má v Humově pojetí peripatetická substance analogickou funkci jako substance lockovská. Hume na ni tak aplikuje stejný typ kritické argumentace. V závěrečné části kapitoly pak byla představena Humova koncepce substance, která odpovídá tzv. standardnímu čtení. Idea substance se v tomto pojetí rozpadá na shluk samostatných percepčí, které jsou spojeny dohromady na základě asociačních vazeb a činnosti imaginace. Roli zřejmě hraje i skutečnost, že ke shluku percepčí je připojeno konkrétní jméno.

Jelikož Hume kritizuje koncepci substance a podle standardní interpretace ji redukuje na diskrétní percepce, mohlo by se zdát, že zároveň *a priori* zamítá jakékoliv entity, které by mohli hypoteticky existovat za nimi. Ve druhé kapitole bylo naznačeno, že i když Hume koncepci⁵⁴⁷ substance kritizuje pomocí psychologické analýzy mechanismu jejího vzniku, nemusí souběžně tvrdit, že této koncepci ve skutečnosti nic neodpovídá. Pomocí expozice a prozkoumání vybraných výroků z *Enquiry* bylo dále ukázáno, že Hume mohl o skrytých skutečnostech v nějakém smyslu přece jen uvažovat. Ukázalo se též, že tento náhled na Humovu filosofii odpovídá již zavedené, legitimní interpretační pozici *New Hume*. V jejím rámci může být uvažována kauzalita za stálým souběhem. Stejně tak je v tomto čtení možné

⁵⁴⁷ Resp. koncepce.

předpokládat skryté a nepřístupné entity, které nelze pomocí našich omezených kognitivních schopností adekvátně uchopit. Tyto entity lze koherentně chápat jako zdroj našich percepčí objektů.⁵⁴⁸ Tím bylo ukázáno, že v rámci humovského pojetí skutečnosti lze legitimně uvažovat (respektive předpokládat) skryté a nepřístupné entity za percepcemi a byla tak dokončena příprava půdy pro zkoumání skryté podstaty ve druhé polovině práce.

Ve třetí kapitole byly představeny dvě vzájemně provázané úvahy o skryté podstatě vystavěné na humovském půdorysu. Na základě první úvahy se ukázalo, že skrytou podstatu je možné chápat jako nenumerickou, neprostorovou entitu, která je prostá běžných (empirických) určení.⁵⁴⁹ Ukázalo se též, že ve specifickém ohledu ji lze považovat za non-existentční. V souladu s předběžným vymezením byla na tomto místě skrytá podstata uvažována jako neempirický zdroj percepčí objektů, respektive těles. Ve druhé úvaze se ukázalo, že skrytou podstatu zřejmě nelze považovat za princip jednoty či individuace. Důvodem bylo, že naše chápání entity jakožto individuální zřejmě závisí na zvoleném kritériu či *sortálu*, vůči kterému je relativní počet těchto entit, a tak i počet skrytých podstat. Touto úvahou byly zároveň speciálně podpořeny teze o nenumericitě a o neprostorovosti skryté podstaty. Mj. byla v této souvislosti učiněna i zmínka o problému polarit a *antinomii počtu*. Na základě obou úvah bylo usouzeno, že pokusy o pojmové uchopení skryté podstaty narážejí, díky její specifické povaze, na hranice myšlení a řeči. Autor se tak přiklonil k názoru, že pokusy o její popis by měly být vedeny pouze nepřímou nebo negativní cestou a za pomoci, k tomuto účelu uzpůsobených, pojmových nástrojů (a myšlenkových strategií). Záměrně byla zvolena sada nástrojů, které byly propůjčeny z novoplatónské filosofické tradice. Tyto nástroje byly následně eklektickým způsobem užity při stavbě filosofické konstrukce odlišného typu – tj. při popisu skryté podstaty.

Ve čtvrté kapitole byl představen vlastní návrh pojetí skryté podstaty skutečnosti. Ta byla z důvodu své specifické povahy přiblížena nepřímou a ilustrativní cestou, pomocí matematických a symbolických vyjádření. Především byla skrytá podstata přiblížena na příkladu speciálně pojaté koncepce vakua, ukotvené v rámci vytyčeném kvantovou teorií pole. Dále byla unikající povaha skryté podstaty *aproximována* pomocí (dříve zavedených) novoplatónských vyjadřovacích prostředků a prostřednictvím motivu fenomenálního (či perceptivního) pozadí.⁵⁵⁰ Zjednodušeně řečeno byla skrytá podstata, v této kapitole,

⁵⁴⁸ Což, je možné, jelikož díky novo-humovské interpretaci kauzality není zamítána koncepce reprezentace.

⁵⁴⁹ Alespoň v té podobě, která je nám známa.

⁵⁵⁰ V poznámkách pod čarou bylo pro doplnění poukazováno k relevantním motivům taoistické filosofie, ze kterých bylo při vytváření této kapitoly významným způsobem čerpáno.

vykreslována jako nediferencovanost či jako *non-existentní*,⁵⁵¹ nevymezený zdroj *individuálních entit*, které se z ní při vnímání či pozorování dočasně vydělují jako již jsoucí, určité a obdařené svou jedinečnou povahou a kvalitami. Bylo však rezignováno na veškeré přímé popisy a pozitivní definice. Byla rovněž učiněna zmínka o rozlišení mezi nediferencovaností (skrytá podstata), individuovaností (individuální entita) a individuací individuovaností (individuovaná entita schopná vykonávání procesu individuace z původní nediferencovanosti). Dále byla nastíněna otázka aktivity a pasivity související s procesem vnímání a individuace. V této souvislosti byla učiněna závěrečná zmínka o problematice antinomií, které se skrytou podstatou souvisejí a jejichž detailní prozkoumání a překonání by mohlo být předmětem některé další práce.

⁵⁵¹ Ve specifickém smyslu tohoto slova.

Seznam literatury

Primární literatura

AREOPAGITA, Dionysios. Listy: O mystické theologii. Praha: OIKOYMENH, [2005].
Knihovna raně křesťanské tradice. ISBN 80-7298-157-9.

BERKELEY, George, Pojednání o základech lidského poznání, Praha: Svoboda [1995].
Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0479-6

EMPIRICUS, Sextus. Základy pyrrhonskej skepsy. Bratislava: Pravda, 1984. Filosofické odkazy. 75-082-84

HUME, David a NORTON David. A Treatise of Human Nature. New York: Oxford University Press, [2000]. Oxford Philosophical Texts. ISBN 0-19-875173-7.

HUME, David. Pojednání o lidské přirozenosti. Kniha 1., Rozum. Praha: Togga, [2015].
Noema. ISBN 978-80-7476-094-5.

HUME, David a Tom L. BEAUCHAMP An Enquiry Concerning Human Understanding. Oxford: Oxford University Press, [2010]. Oxford Philosophical Texts. ISBN 978-0-19-875248-6.

HUME, David. Zkoumání o lidském rozumu. Praha: Svoboda, [1972]. Filozofické dědictví. ISBN 25-030-72

HUME, David. An Abstract of a Book Lately Published Entitled A Treatise of Human Nature In: HUME, David a NORTON David. A Treatise of Human Nature. New York: Oxford University Press, [2000]. Oxford Philosophical Texts. ISBN 0-19-875173-7.

KUHN, Thomas S. Struktura vědeckých revolucí. Praha: OIKOYMENH, [1997]. ISBN 80-86005-54-2.

KUSÁNKÝ, Mikuláš a FLOSS, Pavel Mikuláš Kusánský: Život a dílo renesančního filosofa, matematika a politika. Praha: Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-472-4.

KUSÁNKÝ, Mikuláš. De docta ignorantia I In: KUSÁNKÝ, Mikuláš a FLOSS, Pavel Mikuláš Kusánský: Život a dílo renesančního filosofa, matematika a politika. Praha: Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-472-4.

KUSÁNKÝ, Mikuláš. De docta ignorantia II In: KUSÁNKÝ, Mikuláš a FLOSS, Pavel- -- Mikuláš Kusánský: Život a dílo renesančního filosofa, matematika a politika. Praha: Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-472-4.

KUSÁNKÝ, Mikuláš. De non aliud In: KUSÁNKÝ, Mikuláš a FLOSS, Pavel Mikuláš Kusánský: Život a dílo renesančního filosofa, matematika a politika. Praha: Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-472-4.

KUSÁNSKÝ, Mikuláš. Idiota de mente: IN KUSÁNKÝ, Mikuláš a FLOSS, Pavel Mikuláš Kusánský: Život a dílo renesančního filosofa, matematika a politika. Praha: Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-472-4.

LAOZI a KREBSOVÁ, Berta Tao te ťing.: O tao a ctnosti Praha: DharmaGaia, [2003]. 2., opravené a doplněné vydání, celkově 3. vyd. Prameny čínského myšlení. ISBN 80-86685-12-8.

LAOZI a SEHNAL, David. Kniha Laozi: překlad s filologickým komentářem. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, [2013]. Varia. ISBN 978-80-7308-456-1.

LOCKE, John. An Essay Concerning Human Understanding: In Two Volumes. Vol. 1. Oxford: Clarendon Press, [1894]

LOCKE, John. Esej o lidském rozumu. Praha: Svoboda. [1984]. Filozofické dědictví.

PLÓTÍNOS a REZEK, Petr. O klidu. Praha: Rezek. [1997] ISBN 80-86027-06-6.

VICTORINUS, Marius a Němec Václav. O soupodstatnosti Trojice: (proti Ariovi Ib) Praha: OIKOYMENH, [2006]. Knihovna raně křesťanské tradice. ISBN 80-7298-154-4.

FARNES, Jamie. Unifying theory of dark energy and dark matter: Negative masses and matter creation within a modified Λ CDM Framework [online] Astronomy and astrophysics, 620, A92 [2018] Dostupné z: <https://doi.org/10.1051/0004-6361/201832898> [cit. 28.11. 2018]

Sekundární literatura

ALLISON, Henry E. Custom and Reason in Hume: a Kantian reading of the first book of the Treatise. Oxford: Clarendon Press, [2008]. ISBN 978-0-19-953288-9.

ARMSTRONG, A. H. Filosofie pozdní antiky: Od staré Akademie po Jana Eriugenu. Praha: OIKOYMENH, 2002. Dějiny filosofie. ISBN 80-7298-053-X.

BLACKBURN, Simon. Hume and Thick Connections In: READ, Rupert a RICHMAN, Kenneth. The New Hume Debate: Revised Edition. London: Routledge, [2007]. ISBN 978-0-415-39975-3.

DICKER, Georges In: RUSSELL, Paul. The Oxford Handbook of Hume. New York: Oxford University Press, [2016]. Oxford Handbooks. ISBN 978-0-19-974284-4.

HILL, James. Hume on Animal Instinct and Human Reason [v tisku]

HILL, James. How Hume Became 'The New Hume': A Developmental Approach In: Graham, Gordon a Foster, James. Journal of Scottish Philosophy, Edinburgh University press, Vol. 10, vyd. 2. str. 163-181

HILL, James. Na obranu nového Huma: 'Odpověď' Zuzaně Parusníkové' [online]. IN: Teorie vědy, vol 35 no. 1 [2013] dostupné z: <http://teorievedy.flu.cas.cz/index.php/tv/article/view/251/206>

HILL, James. Primary Qualities, Secondary Qualities and Locke's Impulse Principle IN: British Journal for the History of Philosophy. Vol 17. vyd. 1[2009].

FLOSS, Pavel. Mikuláš Kusánský In: KUSÁNKÝ, Mikuláš a FLOSS, Pavel Mikuláš Kusánský: Život a dílo renesančního filosofa, matematika a politika. Praha: Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-472-4.

KREBSOVÁ, Berta. *Komentář*. In: LAOZI a KREBSOVÁ, Berta. Tao te ťing: O tao a ctnosti Praha: DharmaGaia, [2003]. 2., opravené a doplněné vydání, celkově 3. vyd. Prameny čínského myšlení. ISBN 80-86685-12-8.

NĚMEC, Václav. Obsah spisu. In: VICTORINUS, Marius a Němec Václav. O soupodstatnosti Trojice: (proti Ariovi Ib) Praha: OIKOYMENH, [2006]. Knihovna raně křesťanské tradice. ISBN 80-7298-154-4.

NORTON, David. Editor's Introduction in: HUME, David a NORTON, David. A Treatise of Human Nature. New York: Oxford University Press, [2000]. Oxford Philosophical Texts. ISBN 0-19-875173-7.

NORTON, David. Glossary IN: HUME, David a NORTON, David. A Treatise of Human Nature. New York: Oxford University Press, [2000]. Oxford Philosophical Texts. ISBN 0-19-875173-7.

NORTON, David. Index IN: HUME, David a NORTON, David. A Treatise of Human Nature. New York: Oxford University Press, [2000]. Oxford Philosophical Texts. ISBN 0-19-875173-7.

PRICE, Henry. Hume's Theory of the External World. Oxford: Oxford University Press, [1967].

READ, Rupert a RICHMAN, Kenneth. The New Hume Debate: Revised Edition. London: Routledge, [2007]. ISBN 978-0-415-39975-3.

RICHMAN, Kenneth In: READ, Rupert a RICHMAN, Kenneth. The New Hume Debate: Revised Edition. London: Routledge, [2007]. ISBN 978-0-415-39975-3.

RUSSELL, Paul. The Oxford Handbook of Hume. New York: Oxford University Press, [2016]. Oxford Handbooks. ISBN 978-0-19-974284-4.

RÖD, Wolfgang. Novověká filosofie. II, Od Newtona po Rousseaua. Praha: OIKOYMENH, [2004]. Dějiny filosofie. ISBN 80-7298-109-9.

SAVONIUS-WROTH, Sami-Juhani a SCHUURMAN, Paul a Jonathan WALMSLEY. The continuum companion to Locke. London: Continuum, [2010].

SEHNAL, David. *Komentář* In: LAOZI a SEHNAL, David. Kniha Laozi: překlad s filologickým komentářem. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, [2013]. Varia. ISBN 978-80-7308-456-1.

SOUSEDÍK, Stanislav a Tomáš AKVINSKÝ. Jsoucnost a bytí: úvod do četby sv. Tomáše Akvinského. Praha: Křesťanská akademie, 1992. ISBN 80-900615-8-3.

STRAWSON, Galen. David Hume: Objects and Power In: READ, Rupert a RICHMAN, Kenneth. The New Hume Debate: Revised Edition. London: Routledge, [2007]. ISBN 978-0-415-39975-3.

WRIGHT, John. Hume's Skeptical Realism. In: RUSSELL, Paul. The Oxford Handbook of Hume. New York: Oxford University Press, [2016]. Oxford Handbooks.

Seznam příloh

Textová příloha č. 1: Možnosti dalšího bádání: Skrytá podstata a antinomie

Textová příloha č. 2: Skrytá podstata a *tao*

Textová příloha č. 3: Možnosti dalšího bádání: Hypotézy o individuaci

Obrazová příloha č.1: Graf 1